

Klasik Liberalizm

Bir El Kitabı

Eamonn Butler

LIBERTE

Klasik Liberalizm: Bir El Kitabı

Classical Liberalism: A Primer

Eamonn Butler

Çeviren: **Arda Akçiçek**

ISBN: 978-605-9823-28-9

Liberte Yayınları® / 214

1. Baskı: Haziran 2018

© 2018, Liberte Yayınları®

© 2015, The Institute of Economic Affairs®

First published by the Institute of Economic Affairs, London in 2015.

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında kanunî takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Koordinatörü: **Emre Turku**

İç Tasarım: **Liberte Yayınları**

Kapak Tasarımı: **Mesut Koçak**

Baskı: **Tarcan Matbaası**

Adres: İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 | Faks: (312) 384 34 37 | Sertifika No: 25744

LiBeRtE
yayingrubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 16438

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Eamonn Butler

Eamonn Butler önemli bir düşünce kuruluşu olan Adam Smith Enstitüsü'nün yöneticisidir. İktisat ve psikoloji alanlarında lisans dereceleri bulunan Butler, felsefe ve edebiyat onursal doktorasına sahiptir. Butler, 1970'lerde Washington'da Temsilciler Meclisi'nde çalışmış, Michigan'daki Hillsdale Üniversitesi'nde felsefe dersleri vermiş ve ardından Adam Smith Enstitüsü'nün kuruluşuna katkıda bulunmak için İngiltere'ye dönmüştür. Butler, İngiltere Ulusal Serbest Girişim ödülünün sahibidir.

Butler, öncü iktisatçılar Milton Friedman, F. A. Hayek, Ludwig von Mises ve Avusturya İktisat Okulu üzerine kitapların ve *Kısaltılmış Milletlerin Zenginliği* (*The Condensed Wealth of Nations*) kitabının yazarıdır. Ekonomik İşler Enstitüsü (Institute of Economic Affairs - IEA) için Adam Smith, Ludwig von Mises ve kamu tercihi teorisi üzerine el kitapları yazmış ve *Özgür Toplumun Temelleri* (*Foundations of a Free Society*) adlı eseri 2014 Fisher Ödülü'ne layık bulunmuştur. Butler, ücret ve fiyat kontrollerinin tarihi ve IQ üzerine bir kitap serisinin ortak yazarıdır. Son dönemdeki popüler yayınları, *Piyasa Üzerine En İyi Kitap* (*The Best Book on the Market*), *Çürümüş İngiltere Devleti* (*The Rotten State of Britain*) ve *Alternatif Manifesto* (*The Alternative Manifesto*) oldukça ilgi çekmiştir. Butler sıklıkla yazılı ve görsel medyada yorumlarıyla yer almaktadır.

Yazarın *Hayek*, *Özgür Toplumun Temelleri* ve *Kısaltılmış Milletlerin Zenginliği* (yayına hazırlanıyor) kitapları Türkçeye çevrilerek Liberte Yayınları tarafından yayınlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
Özet	15
Giriş	19
Kitabın Amacı.....	19
Kitabın Ana Hatları	20
Klasik Liberalizm Nedir?	21
Klasik Liberalizmin On İlkesi	22
Klasik Liberalizmin Soy Ağacı	33
Erken Dönem Ataları.....	33
Klasik Liberalizmin Yükselişi.....	35
Başarı ve Yeniden Değerlendirme.....	41
Klasik Liberalizmin Modern Dönemde Yeniden Canlanması.....	42
Klasik Liberal Fikirlerin Çeşitliliği.....	44
Klasik Liberalizm ve Özgürlük	47
Özgürlük Savunuları.....	47
Pozitif ve Negatif Özgürlük.....	53
Hak ve Özgürlükler	54
Özgürlüklerin Sınırlandırılması.....	55

Klasik Liberal Ahlâk	57
Zor Kullanımı ve Hoşgörü	57
Hoşgörü Savunuları.....	59
Hoşgörü ve Devlet.....	65
Klasik Liberal Siyaset	69
Devletin Kökeni ve Amacı	69
Sosyal Adalet Miti.....	73
Kamu Tercihi ve Kişisel Çıkar	75
Devletin Meşruiyeti.....	79
Klasik Liberal Toplum	81
Kendiliğinden Doğan Düzen.....	81
Adalet ve Hukukun Üstünlüğü.....	84
Doğal Düzenlerin Rasyonalitesi.....	87
Sivil Toplum	89
Kendiliğinden Doğan Düzen ve Doğal Haklar	91
Klasik Liberal Ekonomi	93
Piyasanın Kendiliğinden Doğan Düzeni.....	93
Fiyatların Kendiliğinden Doğan ‘Mucizesi’	94
Komutasız Piyasalar	95
Kurallar ve Mülkiyet.....	95
Ekonomik Özgürlük Savunuları.....	97
Devletin İstikrarsızlaştıran Etkileri.....	100
Ticaret ve Korumacılık.....	103
Günümüzde Klasik Liberalizm	105
Çöküş ve Yeniden Canlanış.....	105
Klasik Liberalizmin Yeniden Doğuşu.....	106
Klasik Liberalizmin Anlamı.....	107
Klasik Liberal Evrenselcilik.....	110
Klasik Liberal Vizyon.....	113

Temel Klasik Liberal Düşünürler 117

John Locke (1632-1704).....	117
Bernard Mandeville (1670-1733).....	118
Voltaire [François-Marie Arouet] (1694-1778).....	118
Adam Ferguson (1723-1816).....	119
Adam Smith (1723-1790).....	119
Thomas Jefferson (1743-1826).....	120
Frédéric Bastiat (1801-50).....	121
Richard Cobden (1804-1865).....	121
John Stuart Mill (1806-73).....	122
Herbert Spencer (1820-1903).....	123
Friedrich A. Hayek (1899-1992).....	123
Ayn Rand (1905-82).....	124
Isaiah Berlin (1909-97).....	125
Milton Friedman (1912-2006).....	126
James M. Buchanan (1919-2013).....	127
Robert Nozick (1938-2002).....	127

Klasik Liberal İktibaslar 129

Magna Carta.....	129
Doğal Haklar.....	130
Sınırlı Devlet.....	131
Kendiliğinden Doğan Düzen.....	132
İyi Niyetli Rehberlik.....	132
Planlama ve Kontrollere Karşı.....	133
Adalet ve Hukukun Üstünlüğü.....	134
Ekonomik Özgürlük.....	135
Kişisel Özgürlük.....	136
Siyasî Özgürlük.....	138

Klasik Liberalizmin Zaman Çizelgesi 141

İleri Okumalar 147

Önsöz

KLASİK LİBERALİZM, MODERN SİYASAL VE SOSYAL FELSEFENİN en önemli akımlarından biridir. Modern dünyanın var olmasında, elbette bu görüşe sahip olan düşünürlerin çabalarının çok önemli olduğunu söyleyebiliriz. Kendini klasik liberal olarak tanımlayanların emekleri, argümanları, görüş ve analizleri olmasaydı modernitenin, sürdürülebilir yoğun kalkınma, dinî kimliğin özelleşmesi ya da köleliğin sona ermesi gibi önemli dönemeçleri olmayacaktı.

Oldukça önemli olmasına rağmen bugün klasik liberalizm çok az anlaşmakta, genellikle (birçok durumda bilerek) yanlış yorumlanmakta ve başka diğer düşünce akımlarıyla, daha çok da muhafazakârlıkla ilişkilendirilmektedir. Daha zor olanı ise Amerikalıların liberal kimliğini ‘sosyal demokratlar’ için kullanması dolayısıyla, İngilizce konuşulan dünyada geleneksel liberalizme inananların kendi görüşleri için yeni bir isim bulmak durumunda olmalarıdır. (Kıta Avrupası’nda durum böyle değildir ve ‘liberal’ kimliği geleneksel manasını korumaktadır.) Bu doğrultuda ‘liber-

teryen' yaygın bir şekilde kullanılmaya başlansa da bu birçok nedenden ötürü tatmin edici olmamaktadır.

Bu noktadan hareketle, Eamonn Butler'ın bu kitaptaki argümanları oldukça önemlidir. Bu kitap bir düşünce sistemi olarak klasik liberalizmin ne olduğu, nerede ortaya çıktığı, şu an ne hâlde olduğu ve gelecekte nasıl olacağına yönelik güçlü bir şekilde tasarlanmış ve mükemmel derecede açık bir giriştir. Kitabın önemli özelliklerinden biri kamu politikasının sorularına ve siyasî düşünüş çeşitlilik ve farklılık getiren, ancak yine de tutarlı kalan bir yaklaşım tarzı sunmasıdır (aynısı sosyalizm ve muhafazakârlık için de söylenebilir elbette). Kitabın ortaya koyduğu sorular ve ileri sürdüğü yöntemler üzerinde düşünmeye ve bunlar üzerine ileri araştırmalar yapmaya degecektir.

Tarihsel verilerin işaret ettiği üzere klasik liberalizmin bir siyasî hareket olarak İngiltere tarihinde kökleri bulunmakta ve bir düşünce tarzı olarak geç 17. yüzyıla kadar, hatta daha eskiye, Magna Carta ve Orta Çağ anayasacılığına kadar izi sürülebilir. Ancak, kitabın da belirttiği gibi Kıta Avrupası, özellikle Fransa (her ne kadar F. A. Hayek bu ülkeyi klasik liberalizm bakımından en umutsuz olanı olarak değerlendirse de) tarihinde kökleri vardır. Aydınlanma'ya, Kant gibi düşünürlere; hatta daha geriye, Rönesansa, geç Orta Çağ Salamanca Okulu düşünürlerine ve İber Yarımadası'ndan İskandinavya'ya, Polanya'dan Litvanya'ya Orta Çağ anayasal hükümet ve monarşi gücünün sınırlandırılması geleneğine kadar götürülebilir. Ne var ki klasik liberalizmin Avrupa kökleri, onu Avrupa tarzı bir düşünce şekli yapmamaktadır. Klasik liberalizm 'Batılı bir ideoloji' olarak görülme yerine, yönelim bakımından evrensel ve dünyadaki tüm kültür ve medeniyetlerdeki uyumlu ve olumlu gelenekleri kullanan bir akım olarak görülmelidir.

Bu kitabın ustaca aktardığı ve açık bir şekilde açıkladığı önemli fikirlere ilaveten, klasik liberalizm aynı zamanda bir dizi tutum ve yöntemin nitelikleriyle de ilişkilidir. Bunlardan en önemlisi, son iki yüzyıldır olduğu üzere, insanlığın durumunun iyileştirilebileceğine dair güven ve iyimserliktir. Bir diğeri ise ileriye bakmak, yani geçmiş yerine geleceğe odaklanmaktır. Bireysellik, kendi kendini yönetme ve özerkliğe odaklanmayı da bunlar arasında sayabiliriz. Belki de en önemlisi, günümüz söyleminde nerdeyse hiç yer almayan muhalifleri ve muhatapları için kötü niyetler beslemeden ya da kötü amaçlar atfetmeden, onlara karşı nezaketi ile onların iyiliğini düşünmesidir.

Bu çalışma klasik liberalizmin ne olduğunu ve ne olmadığını tarif etme konusunda kusursuz bir iş çıkarmaktadır. Açıktır ki klasik liberalizm, sosyalizmden ve sosyal demokrasi ve sosyal ya da ‘yeni’ liberalizm gibi eşitlikçi kolektivizm türlerinden bariz bir şekilde farklıdır. Benzer şekilde, muhafazakârlıkla da aynı şey değildir; klasik liberalizm daha iyimserdir; (inanç ve geleneğin aksine) akla daha çok güvenir ve kalıtsal ya da geleneksel kurumlara bir nebze daha az riayet eder. Bu kitabı okudukça açık hâle gelen, hatta önerilen ileri okumaları yaptıkça daha açık olan şey, muhafazakâr olmaktan öte, klasik liberalizmin dünya genelinde insanların yaşam şekli ve koşullarına muazzam ve derin bir değişiklik getirmiş radikal bir öğretidir; bunu yaparak (örneğin Ludwig von Mises tarafından güçlü bir şekilde işaret edildiği üzere) eski düzeni önemli ölçüde değiştirmiştir. Bunun örneklerinden biri klasik liberalizm ile feminizm -daha çok ‘ilk dalga’ feministler ile coşkulu klasik liberaller- arasındaki tarihsel birlikteliktir ve bugün bu pozisyonun birçok başka örneği söz konusudur.

Bir hareket olarak klasik liberaller ve bir fikirler bütünü olarak klasik liberalizm oldukça değişmiş ve gelişmiştir; ancak aynı zamanda bu kitabın da işaret ettiği üzere bir gerileme de yaşamıştır

ve daha yapacak çok şey vardır. Klasik liberaller bunu unuttuğunda ve her şeyi olduğu gibi kabul etmenin savunucusu hâline dönüştüklerinde sezgilerini ve kimliklerinin önemli bir parçasını kaybetmektedirler. Klasik liberal gelenek içindeki yeni entelektüel gelişmelerin tartışıldığı kitabın ilgili bölümünde açıkça belirtildiği üzere, bu gelenek parlatma ve tefsire ihtiyaç duyan kutsal metinler ve ebedi yargılarla sabit ve kusursuz hâle getirilmiş bir fikrîsel bütünlük değildir. Daha ziyade, içinde temel kavrayışların, burada tarif edildiği üzere, Hidra (Hydra)'nın yanlış başlarının kesilmesi gibi eklemli yeni fikirler, analizler ve önerilerle sürekli olarak yeniden uygulandığı ve yeniden düşünüldüğü, hareketli ve yaşayan bir entelektüel harekettir.

IEA herhangi belli bir siyasî görüşü, bir siyasî parti ya da hareketin pozisyonunu açıkça desteklememektedir. Yine de toplumsal sorunları anlama amacı ve onlara etkili bir karşılık oluşturma uğraşı diğerlerine de açık olmaya devam ederek belirli yaklaşımları benimsemeyi gerekli kılıyor. Klasik liberalizm, tek olmamasına rağmen, bu bağlamıyla tutarlı ve uyumlu, dünyayı anlama ve üzerinde düşünme yolu olarak uygun bir felsefe ve harekettir.

Bu itibarla, bu kitap modern dönemi şekillendiren felsefelerden birini daha iyi anlamaya yönelik büyük bir katkı yapmakta ve IEA'nın kitap listesine memnuniyetle eklenmektedir.

Stephen Davies

Eğitim Koordinatörü
Ekonomik İşler Enstitüsü (IEA)
Mayıs 2015

Özet

- Klasik liberaller, sosyal, siyasal ve ekonomik hayatta bireysel özgürlüğe öncelik verirler. Farklı bireylerin özgürlüklerinin çatışacağını, özgürlüğün sınırlarının nerede başladığına ilişkin olarak anlaşmazlıkların olacağını kabul etmekle birlikte, bireysel özgürlüğün azamî ölçüde genişletilmesi, güç kullanımının asgarîye indirilmesi gerektiğine inanırlar.
- Bireyi, kolektiften daha önemli görürler ve meşruiyetini halktan alan sınırlı ve temsili devleti gerekli görürler. Devletin kendisinin hukukun üstünlüğü ile bağlı olması ve adaletin uzlaşmış ilkeler ve süreçler etrafında tesis edilmesi gerekliliğini savunurlar.
- Devletin rolünün tam olarak ne olması gerektiği konusunda tam bir anlaşma söz konusu olmasa da klasik liberaller bireyin ya da devletin güç kullanımına sınırlama getirilmesini isterler. Devletin küçük olması ve bilinen kurallarla bağlı olması gerektiğini düşünürler. Siyasetin ana meselesinin yöneticilerin nasıl seçildiği değil, iktidara bir kez geldikten sonra nasıl sınırlandırılacağı olduğunu düşünürler.

- Klasik liberalizm, toplumsal özgürlüğe değer veren ancak devlete oldukça fazla ekonomik güç bahşeden Amerikan liberalizmi ile aynı şey değildir. Klasik liberalizm, atomistik bir görüş de değildir: Klasik liberalizm, bireyleri birbirilerine girift farklı grup, aile, ahlâkî ve dinî birlikteliklerin üyesi olarak görür. Bu tarz sivil toplum kurumları, merkezi devlet gücüne karşı siperlerdir.
- İfade hürriyeti ve karşılıklı hoşgörü, özgür bireyler arasındaki barışçıl işbirliğinin ana temelleri olarak görülür. Klasik liberaller, bu işbirliğinin merkezi olarak tasarlanan her şeyden çok daha karmaşık, etkili ve uyarlanabilir sosyal düzenlerin (piyasalar, gelenekler, kültür ve dil gibi) kendiliğinden ortaya çıkmasını sağladığını düşünürler.
- Klasik liberaller, ekonomide zenginliğin, devletler tarafından değil, ancak özgür bireylerin ortak işbirliğiyle yaratıldığına inanırlar. Refah, icat eden, yaratan, tasarruf eden, yatırım yapan ve nihayetinde mal ve hizmetleri gönüllü olarak mübadele eden bireylerin ortak kazanımından; yani serbest piyasa ekonomisinin kendiliğinden doğan düzeninden kaynaklanmaktadır.
- Klasik liberalizmin izleri Anglo-Sakson İngilteresi ve daha geriye doğru takip edilebilir; ancak prensipleri daha çok John Locke (1632-1704), Adam Smith (1723-90) ve ABD'nin Kurucu Babaları gibi düşünürlerden devşirilir. Son dönemde klasik liberalizm, F. A. Hayek (1899-1992) ve Milton Friedman (1912-2006) gibi düşünürler tarafından yeniden canlandırılmıştır.
- Farklı klasik liberaller özgürlük üzerine farklılaşan argümanlar geliştirmişlerdir. Bazıları, klasik liberalizmi kendiliğinden iyi olarak görürken, diğerleri tüm bireylerin nail olduğu do-

ğal haklar fikrine dikkat çeker. Başkaları ise diğerleri üzerindeki otoritenin toplum sözleşmesinde vücut bulan yasalara tabi olma anlaşmasından kaynaklandığını söyler. Bir kısmı ise toplumsal ve siyasal özgürlüğün, basitçe, herkesin faydasına olduğunu savunur.

- Klasik liberaller, hoşgörü için de farklı argümanlar geliştirmişlerdir. Çoğu, insanları iradelerinin dışında zorlamanın maliyetli, hasar verici ve tersine etki yaratan bir durum olduğuna inanır. Bazıları, bir başkası bundan zarar görmedikçe, insanların hayat tarzı tercihlerine herhangi bir müdahaleye ilişkin hiçbir meşrulaştırma olmadığına inanır. Diğer bazıları ise çeşitli fikir ve görüşlerin var olmasının faydalarına odaklanır.
- Klasik liberalizm sabit bir ideoloji değildir; ancak sosyal, ekonomik ve siyasî konular üzerine, özgürlük fikri ve bir bireyin diğerine karşı zor kullanmasından kaçınması gerektiği düşüncesinde temel bulan görüşler yelpazesidir. Son dönemde bir canlanma yaşamıştır; mevcutta ‘özgürlüğü ortadan kaldırmaya çalışan gruplara da özgürlük tanınmalı mı?’ tarzında yeni ve acil sorunlarla ilgilenmektedir.

Giriş

Kitabın Amacı

Bu kitap, klasik liberalizmin ilkeleri, karakteri ve gelişimine ilişkin anlaşılır bir başlangıç sunmaktadır. Klasik liberalizmin sosyal, siyasî ve ekonomik özgürlüğe ilişkin genel konseptini, aynı zamanda temel öğeleriyle birlikte sistematik görüntüsünü anlamaya çalışan öğrenci ve okuyucular için tasarlanmıştır.

Kitap, klasik liberalizmi, önceliği bireysel özgürlük ve şiddetin asgarîye indirilmesi olan görüşlerden, bir ucuyla liberteryenizme diğer ucuyla muhafazakârlığa dokunan görüş yelpazesini kabul etmektedir. Klasik liberalleri bireysel özgürlüğe sıkı sıkıya bağlı, ancak bu özgürlüğü devam ettirebilmek için en azından bir ölçüye kadar devlet yönetimi ve adalet sisteminin gerekli olduğuna inanan kişiler olarak görmektedir. Klasik liberaller arasındaki yelpazenin farklı uçlarındaki tartışma ise devletin rolünün ne olması ve devletin ne kadar büyük olması gerektiğine ilişkindir.

Kitabın Ana Hatları

Bu kitabın 2. Bölümü, aralarındaki farklılıklar her ne olursa olsun, klasik liberalleri uzlaştıran on temel ilkeyi ortaya koymaktadır.

3. Bölüm, Anglo-Sakson kökenlerinden, Reform Hareketleri, Aydınlanma ve devrimlere, 19. yüzyılda'da düşüşü ve modern dönemde yeniden canlanışına, klasik liberalizmin tarihsel gelişimini anlatmaktadır.

4. Bölüm'de farklı geleneklerden gelen klasik liberallerin özgürlük fikri üzerine farklı ve genelde çatışan görüşler ele alınmaktadır. 5. Bölüm, klasik liberallerin bireyler ya da devlet tarafından zor kullanımının asgarîye indirilmesinin ahlâkî ve merkezî önemi üzerine görüşlerini ele alır. 6. Bölüm'de devletin rolü ve sınırlarının ne olduğu üzerine zorlu bir tartışma yapılmaktadır. 7. Bölüm, klasik liberallerin, insan toplumlarının neden büyük ölçüde kendi kendini düzenlediğini ve kamu yararı ortaya çıkardığını ve bunların devamı için herhangi bir merkezî otoriteye ihtiyaç duymadığını açıklamaktadır. 8. Bölüm, bu durumun, piyasalar ve fiyatlar gibi doğal kurumların evrimleşmesi sayesinde ekonomide de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

9. Bölüm, klasik liberal düşüncedeki son dönem yeniden canlanışı ve klasik liberal gelenek içinde ortaya çıkan yeni düşünce okullarını özetlemektedir.

Kitap, bazı klasik liberal düşünürlerin katkılarını anlatan, klasik liberal temalar üzerine bazı önemli akatarımlar, klasik liberalizmin gelişimini anlatan zaman çizelgesi ve ileri okuma önerileri ile son bulmaktadır.

Klasik Liberalizm Nedir?

KLASİK LİBERALLERİ EN ÇOK TANIMLAYAN ÖZELLİK *Bireysel özgürlüğe* verdikleri önceliklerdir. İnsanlar, dürüstlük, sadakat, güvenlik, aile gibi farklı değerlere de sahiptirler. Ancak söz konusu sosyal, siyasî ve ekonomik hayat olunca, klasik liberaller bireylerin sahip olduğu özgürlüğün azamîye çıkarılması gerektiğine inanırlar.

Klasik liberaller, insanların kendi seçtikleri şekilde hayatlarını sürdürebilmelerine izin verilmesi gerektiğini ve diğer bireyler ve otoritelerden gelen yalnızca gerekli sınırlamaların kabul edilebilir olduğunu savunurlar. Özgürlüğün mutlak olmadığını kabul ederler; çünkü bir kişinin özgürlüğünün bir başkasıyla çatışabileceğini bilirler. Tıpkı herkesin seyahat özgürlüğünün olması ancak herkesin aynı noktaya aynı anda yerleşmesinin mümkün olmaması gibi... Ve özgürlük sizin çalmakta, tehditler savurmakta, zor kullanmakta, saldırmakta ya da öldürmekte özgür olduğunuz anlamına gelmemektedir. Bu durumlar, diğerlerinin özgürlüğünü ihlâl etmektedir.

Peki, o hâlde bireysel özgürlüğün sınırları nedir? Klasik liberalizmin buna tek bir yanıtı yoktur. Klasik liberalizm dogmatik kurallar bütünü değildir. Klasik liberaller, kişilerin (ve devletlerin) faaliyetlerinin sınırlarının ne olması gerektiği hakkında tam bir uzlaşya sahip değildirler. Ancak, bu hususa verilecek yanıtların bireysel özgürlüğü azamîye çıkaracak şekilde oluşturulması ve özgürlüğü sınırlandıracak olanlarının da oldukça geçerli nedenlerle bunu yapması gerektiği konusunda geniş bir uzlaşya söz konusudur.

Klasik Liberalizmin On İlkesi

Klasik liberalizmin ne olduğunu daha iyi anlamak için tüm klasik liberallerin üzerinde uzlaştığını söyleyebileceğimiz on ilkeyi şöyle sıralayabiliriz:

1. Özgürlük Karinesi

Klasik liberaller, bireysel özgürlük ya da serbestiyet (İngilizce’de *freedom* ve *liberty* sözcüklerinin birbirinin yerine kullanılması gibi) karinesinin varlığına inanırlar. Klasik liberaller, özgürlüğün sosyal, siyasî ve ekonomik hayatımızda azamîleştirilmesini isterler. Ancak, bu sonuca farklı zeminlerde yaklaşır.

Birçoğuna göre, özgürlük kendiliğinden iyidir. Bunlar, psikolojik bir argümana dayanarak insanların her halükarda tercih etmeyi, zorlanmaya yeğleyeceklerini savunurlar. Doğal haklar savunucusu olan klasik liberaller ise özgürlüğün bize Tanrı ya da Doğa tarafından bahşedildiğine inanırlar. Bazıları da özgürlüğün *toplum sözleşmesine* dayandığını ve insanların doğa durumundaki kaos ve çatışmadan kaçmak üzere bunda uzlaştıklarını iddia ederler.

Birçoğu, özgürlüğün *ilerleme için temel gerekliliklerden* biri olduğunu söyler. Bazıları, daha *hümanist* bir yaklaşımla, özgürlüğün insan olmanın temel öğelerinden biri olduğunu ileri sürerek, başkaları tarafından kontrol edilen birinin tam anlamıyla insan

olmadığı, basitçe sadece bir hiç olduğunu söylerler. Son olarak, *faydacı* klasik liberaller, özgürlüğün, toplumun tamamının refahını azamiye çıkarmanın en iyi yolu olduğu için değerli olduğunu savunurlar.

2. Bireyin Öncelikli Olması

Klasik liberaller bireyi kolektiften daha önemli görür. Bireyin özgürlüğünü, en azından oldukça sağlam bir haklılaştırma olmadan, kolektifin faydası için feda etmezler. Bunun için birkaç farklı neden vardır.

Metodolojik bireycilik olarak bilinen bakış açısı, bireylerin ötesinde kolektifin kendi varlığının olmadığını söyler. Toplum, kesinlikle bireylerin toplamından daha fazlasıdır; tıpkı bir evin, tuğlaların toplamından daha fazlası olduğu gibi. Ancak, toplumun kendi kendisine ait bağımsız bir aklı yoktur; düşünen ve değer biçen, olayları seçen ve yönlendiren bireylerdir. Bir topluluğu oluşturan bireylerin çıkarlarından öte kolektif bir ‘kamu çıkarı’ söz konusu değildir.

İkinci neden ise bireylerin anlaşamama ihtimalidir. Birinin çıkarına olan bir husus bir başkasının çıkarına ters düşebilir. Bireyin özgürlüğünü, kolektife feda etmenin arkasında yatan gerçeklik, onu herkesin çıkarına değil belirli çıkarlara feda ediyor olmamızdır.

Başka bir neden, basitçe deneyimdir. Tarih, kalabalıkların, bazı liderlerin ‘kolektif iyi’ gibi yanlış anlaşılmış fikirlerine feda edilen özgürlüklerinden dolayı dehşet içeren deneyimleri ile doludur. Hatta fazla geriye gitmeden, tarihin yakın zamanlarında Hitler’in yaptığı mezalim, Stalin idaresi altındaki açlık ve tasfiye ya da Pol Pot’un kitlesel katliamlarını hatırlamak yeterlidir.

Dördüncü olarak, toplumun devasa bir karmaşa olduğu ve sürekli akışkan bir yapıda olduğunu belirtmek gerekir. Bu karmaşık

ve dinamik dünyada, hiç kimse herkes için en iyisinin ne olduğunu bilme imkânına sahip değildir. Bireyler kendi kararlarını vermek konusunda bir başkasından çok daha iyidir ve bunu yapmak konusunda özgür bırakılmalıdırlar.

3. Zor Kullanımını Asgarîye İndirmek

Klasik liberaller zor kullanımının asgarîye düşürülmesi gerektiğini savunurlar. İnsanların, birbirlerine karşı güç kullanarak iradelelerini sömürdükleri ya da birbirlerine irade empoze ettikleri değil, barış içinde birbirleriyle anlaşabildikleri bir dünya talep ederler.

Dolayısıyla, klasik liberaller devletin ve yargı makamlarının güç kullanımındaki tekeli kabul ederler. Ancak bu tekelin de gereken düzeyde asgarîde kalması gerektiğini, çünkü gücün kolayca suistimal edilebileceğini bilirler.

Klasik liberaller, insan faaliyetlerini sınırlayan güç kullanımının haklaştırılması zorunluluğunu her daim hatırlatırlar. Özgürlüğü sınırlandırmak isteyen, bunun neden gerekli olduğunu açıklamak ve aynı zamanda yeterli düzeyde teminat vermekle mükelleftir.

Daha genel olarak, klasik liberaller, bireylerin herhangi bir şey yapmadan önce bir başkasına sormaksızın, kendi yaptıkları tercihleri çerçevesinde yaşamlarını sürdürmeleri gerektiğini savunurlar. İnsan faaliyetlerini sınırlamak için geçerli bir neden olabilir; ancak bunu yapmak isteyen, delillerinin bulunması gerekir.

4. Hoşgörü

Klasik liberaller, özgürlüğe müdahale etmenin ana nedeni -belki de tek nedeni- olarak insanların başkalarına zarar vermekten alıkoymayı görürler. İnsanların faaliyetlerini, onaylamadığımız ya da çirkin bulduğumuz için sınırlayamayacağımıza inanırlar.

Örneğin klasik liberaller, başkalarının ya da diğer herkesin çirkin ya da uygunsuz olduğunu düşündüğü bir şeyi söylemek için

kullanıldığında dahi, ifade özgürlüğünün var olması gerektiğini savunurlar. Aynı şekilde, başkaları amaç ve faaliyetlerini aykırı buluyor olsa dahi, bireylerin kulüpler, birlikler ya da siyasî partiler halinde bir araya gelmekte özgür olmaları gerekir. Bireyler mal ve hizmetleri, hatta başkalarının onaylamadığı şeyleri bile (uyuşturucu ya da fuhuş gibi) mübadele etmekte özgür olmalıdırlar. Yaşamaya, istedikleri fikrin savunuculuğunu yapmaya ve diledikleri dinin gereklerini yerine getirmeye özgür olmalıdırlar.

Klasik liberaller, bu hoşgörü çerçevesini yalnızca kendiliğinden iyi olarak görmezler. Hoşgörü ve karşılıklı saygıyı barışçıl işbirliğinin ve faydalı, iyi çalışan bir toplum yaratımının ana kaynağı olarak görürler. İnsan farklılıkları toplumsal hayatın bir gerçekliğidir ve hep öyle olmuştur. Liberaller bu farklılıkların ortadan kaldırılabileceğine inanmazlar ve buna ilişkin ütopyik girişimlere oldukça kuşkulu bakarlar. Bu nedenle de hoşgörüyü, işleyen bir toplumsal hayatın gerekli bir parçası sayarlar.

5. Sınırlı ve Temsilî Devlet

Klasik liberaller, bireylerin, başkalarına zarar vermelerini önlemek için belli bir düzeyde güç kullanımına ihtiyaç olduğuna ikna olmuş ve otoritelerin yalnızca bu gücü kullanmaları gerektiği konusunda anlaşmış durumdadırlar. Gerçi, gücün tarafsız 'devlet' tarafından değil, ancak herkes gibi zayıflıkları olan bireyler tarafından kullanıldığını da bilirler. Gücün yozlaşmaya meyilli olduğunu ve siyasetçilerin aslında kendi çıkarları doğrultusundaki politikaları 'kamu çıkarı' adı altında dile getirdiklerinin farkındadırlar.

Buna ilaveten, İngiliz filozof John Locke (1632-1704) gibi toplum sözleşmesi teorisyenleri, devletin gücünün bireylerden geldiğini, aksi yönde olmadığını iddia ederler. İnsanlar genel olarak özgürlüklerini azamî düzeye getirmek için bu özgürlüklerin bir kısmını devlete devrederler. Dolayısıyla devletin, bireylerin kendi

sahip olduklarının ötesinde meşru bir gücü yoktur ve devletin bütün amacı özgürlük alanını genişletmektir, sınırlandırmak değil. Amerikan devrimi düşünürü Thomas Paine'in (1737-1809) iddia ettiği üzere, vatandaşların, güvenlerini kaybeden hükümetleri düştürmeye hakları vardır.

Ancak, devrim son başvurulacak seçenektir. Klasik liberaller, temsili anayasal demokrasinin, yasa yapıcılarını halka karşı hesap verebilir tutmanın, hâlâ en iyi araç olduğuna inanırlar. Seçimler, daha çok, kötü liderleri değiştirmekle ilgilidir; iyi liderleri seçmekle değil. Seçmen ne kadar bilgili ve uyanıksa, seçimler o kadar işe yarar. Yine de demokrasinin kendi sınırlılıkları vardır: Demokrasi bazı kararları almanın iyi bir yolu olabilir ancak bunlar sınırlıdır; genelde bireyleri kendi seçimlerini yapmakta özgür bırakmakla daha iyi bir durumda olacağımız açıktır.

6. Hukukun Üstünlüğü

Kamu için büyük ölçüde güvenlik sağlayan ve gücü sınırlandıran bir diğer ilke hukukun üstünlüğüdür. Bu, devlet görevlilerinin keyfi kararlarıyla değil de yasalar tarafından yönetilmemiz gerektiği fikridir; tıpkı Amerikalı devlet adamı John Adams'ın (1785-1836) belirttiği gibi 'insanların değil; yasaların yönetimi'dir.

Klasik liberaller, yasaların, cinsiyet, ırk, din, dil, aile ya da herhangi bir alakasız özellik söz konusu olmadan herkese eşit uygulanmasının zorunluluğu konusunda ısrarcıdır. Yasalar, sıradan insanları bağladığı kadar devlet görevlilerini de bağlamalı, hiç kimse yasalardan üstün olmamalıdır.

Hukukun üstünlüğünü tesis etmek, bağımsız mahkemelerin bireyler ya da hükümetler tarafından yönlendirilemediği bir adalet sistemini gerektirir. Tutuklamanın yargıç kararına bağlı olması (*habeas corpus*), jüri önünde yargılanma, yargılama süresi gibi te-

mel yargısal ilkeler, iktidarda bulunanların hukuku kendi çıkarları için kullanmalarına engel olabilecek bazı temel kurallardır.

Hukukun üstünlüğünün bir başka olumlu sonucu söz konusudur: Hukukun üstünlüğü, hayatı daha tahmin edilebilir kılar; çünkü insanların (devlet görevlileri de dahil) nasıl davranıp davranamayacağını kestirmemizi sağlar. Böylelikle, başkalarının değişen istekleriyle mahvolma korkusu olmadan uzun dönemli planlar yapabiliriz.

7. Kendiliğinden Doğan Düzen

Büyük ve karmaşık bir toplumun, büyük ve güçlü bir devlet tarafından yönetilmesi gerektiğini düşünebilirsiniz; ancak klasik liberaller buna karşı çıkarlar. Klasik liberaller, devletin toplumsal düzenin temeli olduğuna inanmazlar. Etrafımızda gördüğümüz karmaşık toplumsal kurumlar büyük oranda planlanmamış yapılarıdır. İnsan eyleminin sonucu ancak *insan tasarımının* ürünü değildir.

Örneğin dilin, geleneklerimizin, kültürün veya mal ve hizmetler piyasasının ortaya çıkması için herhangi bir merkezi otoriteye ya da bilinçli bir plana gerek olmamıştır. Bu kurumlar basitçe, özgür bireylerin sayısız etkileşimi sonucu ortaya çıkmış ve gelişmişlerdir. Yüzyıllar boyunca kullanışlı ve yararlı olmaya devam ettikleri için mevcudiyetlerini sürdürmüş ya da böyle olmadıkları için değişmiş veya terk edilmişlerdir.

Avusturyalı sosyal teorisyen F. A. Hayek (1899-1992) ortaya çıkan bu sonucu, *kendiliğinden doğan düzen* olarak adlandırmıştır. Kendiliğinden doğan düzenler oldukça karmaşık olabilirler. Tıpkı dil bilgisi kurallarını takip eder gibi, bireylerin, uyduklarının farkında olamayabileceği ve tarif etmesi çok mümkün olmayan davranış kurallarına uyması sonucu gelişirler. Siyasetçi ve bürokratla-

rın veya herhangi bir aklın bu karmaşık düzenleri tamamen kavrayabileceğini ve geliştirebileceğini sanması büyük bir budalalıktır.

8. Mülkiyet, Ticaret ve Piyasalar

Klasik liberaller, zenginliğin devletler tarafından değil de piyasanın kendiliğinden doğan düzeni içindeki bireylerin ortak işbirliği sonucu ortaya çıktığına inanırlar. Zenginlik, ortak kazanç için gönüllü olarak icat eden, yaratan, tasarruf eden ve nihayetinde mal ve hizmetleri mübadele eden bireyler sayesinde, yani serbest piyasa ekonomisinin kendiliğinden doğan düzeni içinde ortaya çıkar.

Zenginlik yaratan toplumsal düzenin tek bir kuralı vardır: Uzmanlaşmaya ve ticarete izin veren özel mülkiyet ve sözleşmeye saygı duymak.

Özgürlük ve mülkiyet birbirleriyle yakından ilişkilidir. Piyasa ekonomisi ve onun yarattığı zenginlik, insanların, malların, hizmetlerin, sermayenin ve fikirlerin serbest dolaşımına dayanır. Ve kişisel servetin varlığı talancı bir devletin sömürüsüne karşı gelmeyi insanlar için kolaylaştırır.

Klasik liberaller, mülkiyetin zorla ele geçirilmesine müsaade etmezler. Aslında, mülkiyetin çoğunluğu yaratılır; yani ekinler yetiştirilir, evler inşa edilir ve yenilikler geliştirilir. Mülkiyet açıkça sahibinin faydasıdır. Ancak, esasında zenginliği yaydığı için herkesin faydasıdır.

9. Sivil Toplum

Klasik liberaller, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada gönüllü birlikliklerin devletlerden daha iyi olduğuna inanırlar. Bireyin önceliğine vurgu yaparken, onun izole, *atomistik* ve kendi merkezli olmadığını da kabul ederler. Aksine, bireylerin sosyal olduklarını ve kısmen değerlerini şekillendiren kulüpler, dernekler, birlikler, dinler, okullar, sanal topluluklar, kampanyalar, kendi içinde yar-

dım grupları, hayırsever grupları ve *sivil toplum* olarak adlandırdığımız diğer tüm kurumlar gibi topluluklar, gruplar ve aile içinde yaşadıklarını savunurlar.

Bu kurumlar, insanların birbirleriyle nasıl bağlantılı olduklarının önemli bir kanıtıdır. Dış dünyaya bakışımız, değerlerimiz ve faaliyetlerimiz bunlarla şekillenir. Ve bunlar, işbirliğinin inşa edilebileceği, ortak bir anlayışın temelini sağlarlar. Hakikatten de bu şekilde bir birliklik kurma özgürlüğünün olmadığı bir yerde işbirliği imkânsız hâle gelirdi.

Sivil toplum aynı zamanda, bireyler ve devlet arasında tampon işlevi de görür. Eğer gerçekten hepimiz izole bireyler olsaydık, özgürlüklerimiz despotik hükümetlerce kolayca tahakküm altına alınabilirdi. Ancak sivil toplumun karmaşık, kesişen yörüngeleri yalnızca devlet faaliyetine alternatif yaratmanın mümkün olduğunu göstermez; aynı zamanda bize karşı çıkmak için ortak çıkar ve güç de sağlar.

10. Ortak İnsanî Değerler

Klasik liberaller, insanlığı evrensel ortak yarar için tesis etmeyi arzu ederler. Hayat, özgürlük ve mülkiyet gibi temel ilkeleri hukuk güvencesi altında muhafaza ederler. Onlara göre, bu ilkeler insanlar arasında ortak saygı, hoşgörü, şiddetin olmadığı, işbirliği ve gönüllü mübadeleye dayanan kuvvetli ve kendiliğinden bir toplumsal düzenin temelleridir.

Siyasal sahada, klasik liberaller ifade özgürlüğünü, bir araya gelme özgürlüğünü, hukukun üstünlüğünü ve yönetenlerin geri kalanımızdan daha kutsal olmadığını bilerek, otorite sahiplerinin fazla zarar vermesini engellemek amacıyla devletin sınırlandırılmasını savunurlar.

Klasik liberaller iyi bir toplumun yalnızca insanın hayırseverliğine dayanamayacağını bilirler. İyi bir toplum, daha çok, farklı ve kendi çıkarları olan bireylerin işbirliğine dayanır. Dolayısıyla, güçlü ve güvenilir; aynı zamanda bizi diğerlerine zarar vermekten alıkoyan, ancak hayatlarımızı kontrol etmeye çalışmayan bir adalet sistemiyle desteklenen özgürlük ve hukukun üstünlüğü altında, eşitliğe dayanan bir sistemi savunurlar.

Ekonomik sahada, klasik liberaller üretim ve mübadele serbestisine ve insanların, malların ve sermayenin serbest dolaşımına inanırlar. Özel mülkiyeti müdafaa ederler ve vergilendirmenin ulusal savunma ve piyasa tarafından sağlanamayan diğer ‘kamusal mallar’ın sağlanması için, gerekli olduğu kadar yapılmasını isterler.

Bu, klasik liberalizmin küçük, *laissez-faire* ve gece bekçisi olarak çizilen tipik karikatüründen uzak bir anlatıdır. Örneğin, tek başına adalet, tesis edilmesi için büyük ve sürekli bir çabayı gerektiren hayli karmaşık bir kurumdur. Klasik liberaller, hayat, özgürlük ve mülkiyetin korunması işinin kolay olmadığını farkındadırlar.

Kutu 1: Amerikan Liberalizmi Üzerine Bir Not

Amerikalılar ‘liberalizm’ hakkında konuştuklarında aslında klasik liberalizmden çok daha farklı bir şeyden bahsederler. ‘Eski liberalizm’ ya da ‘Avrupa tarzı liberalizm’ olarak da bilinen klasik liberalizm, bireylerin özgürlüğü, cebirin asgarîye indirilmesi, mülkiyet, serbest mübadele ve bireylerin özgürlüğünü koruyup genişleten sınırlı ve hesap verebilir devlet üzerine odaklanır.

Amerikan (ya da ‘yeni liberalizm’ veya ‘modern liberalizm’) kişisel özgürlüğe olan güçlü inancı paylaşmakla birlikte, özgürlüğün sadece zor kullanımının yokluğu olmadığını ve ancak paternalist ve müdahaleci bir devlet tarafından güçlendirilebileceğini iddia eder.

Amerikan liberalleri, devletin, insanları kendilerinden ve mülkiyet sahipliğinin yarattığına inandıkları güç eşitsizliklerinden koruma görevi olduğunu söylerler. Fakirlere yardım etmek ve daha güçlü saydıkları işverenlere karşı işçileri desteklemek amacıyla cömert bir refah devleti talep ederler. Ekonomik özgürlüğün kamu yararı (yüksek istihdam gibi) ortaya çıkardığı konusunda şüphecidirler ve devletin, fırsatları arttırmak, kamu malı sağlamak ve piyasaların kamu çıkarına hizmet etmesini sağlamak gibi görevlerinin olduğuna inanırlar.

Klasik liberaller bu tarz politikalar hakkında oldukça şüphecidirler. Devlet gücünün yararlı olmaktan öteye çok kolay büyüyebileceğinden korkarlar; bu tarz en iyi niyetli politikaların dahi genelde üzücü ve niyet edilmemiş sonuçlara yol açtığını belirtirler.

Klasik Liberalizmin Soy Ağacı

Erken Dönem Ataları

Bazı liberaller, fikirlerinin kökenlerini, yönetenlerin yetkilerinin sınırlanmasını savunan Çinli filozof Lao-Tzu'ya kadar götürürler. Yirmi yüzyıl önce, Hint imparator Ashoka da özgürlük ve siyasî hoşgörü iddiasında bulunmuştur. Ayrıca İslam, 6. yüzyıldaki erken dönem köklerinde ekonomik özgürlüğü sahiplenmiştir.

Ancak bu örnekler modern klasik liberalizmin uzaktan akrabalarıdır. Klasik liberalizme giden doğrudan hat Avrupalıdır; daha özeldir İngilizdir. Klasik liberal düşünür ve siyasetçi Daniel Hannan (1971-)'a göre, klasik liberalizm M.S. 400 dolaylarında, bugün İngiltere olarak tanıdığımız topraklara yerleşen Anglo-Saksonlar ile başlamıştır.

Anglo-Sakson İngilteresi

İşgal edilmesi zor bir ada ülkesi olan İngiltere, Kıta Avrupası'ndan çok daha fazla istikrar elde etmiş ve burada daha güvenli bir mülkiyet ve adalet sistemi ortaya çıkmıştır. Bu aslında kimsenin niyetlenmediği bir şeydir; birbirinden bağımsız Anglo-Saksonların bir

çizgide toplanması ve mütecavizlere karşı haklarını tesis etmelerinin sonucunda gelişmiştir.

Ardından M.S. 800 civarında İngiltere'ye yerleşmeye başlayan Vikingler ile bir arada yaşama ihtiyacı, ortak bir dil ve ortak yasal düzenlemelerin niyetlenilmemiş bir şekilde ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Avrupa tarzı feodal otoritenin yokluğunda, bu eritme potasından genel hukuk -güçlüler tarafından ortaya konan hükümdarların hukuku değil, bireylerin birbirleriyle etkileşimi sonucu gelişmiş, ülkenin hukuku- ortaya çıkmıştır.

Genel hukuk, bugün de klasik liberalizmin ana kaynaklarından biridir. Genel hukuk, tekin egemenliğine dayanmayan, ancak halkın kendisi tarafından belirlenen hukuktur. Özel mülkiyet ve sözleşmeye saygılıdır. Hukuk düzeni altında özgürlüğü tanır. Kimse, faaliyet göstermeden önce izin istemek durumunda değildir: Özellikle yasaklanmamış bir şey, yasaldir. Hukuk herkesin işidir ve yargı görevlileri hesap verebilmelidir. Hatta krallar bile ihtiyar heyeti (Witan) tarafından seçilir, ki bu kralların sadakatini gerektirir; tersini değil.

İstila ve Yeniden Doğuş

Bu durum 1066 yılında Normanların istila ve işgaliyle aniden sona erdi. İngiltere, dili ve otoriter yöntemleri İngiliz nüfusundan oldukça farklı bir Avrupalı elit kesim tarafından yönetilmeye başlandı. Bu kesim, feodalizmi, köleliği, sosyal tabakalaşmayı ve tepeden inme yasaları empoze etmeye başladı; ki bu, Anglo-Saksonların bildiği özgürlükler ve sınırlı yönetimin tam tersiydi.

Ancak, birkaç nesil sonra, Norman toprak sahipleri, giderek daha çok yerli olarak tanımlanmaya başlandılar; bu arada Kral John (1166-1216), mahiyetindeki saray mensuplarının arkasında daha izole hâle gelerek, gitgide yalnız ve despotik hâle geldi ve vergi hasılatını arttırmak için yasayı keyfi olarak değiştirdi.

Sonuçta, 1215'te baronlar, Kralı, büyük haklar ve ayrıcalıklar anlaşmasını -Magna Carta'yı- imzalamaya zorladılar.

Anlaşmanın büyük çoğunluğu, insanların kadim mülkiyet haklarının yeniden ileri sürülmesi ve bu hakların yöneticilerin keyfi tecavüzlerine karşı korunmasıyla ilgiliydi; bir anlamda klasik liberallerin bugün hayati derece önemli gördükleri mülkiyet hakkının güvence altına alınmasıydı.

Ancak, anlaşmanın öne çıkan ana bölümü kadim özgürlükler-kilisenin, şehirlerin ve halkın- jüri önünde ve hukuka uygun bir şekilde yargılanması gibi klasik liberal ilkelerle ilgilidir. Anlaşma, kralın dahi, tıpkı diğer herkes gibi, ülkenin yasasıyla bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Diğer bir deyişle, devletin, hukukun üstünlüğüne tabi olduğunu ifade etmiştir.

John, her ne kadar anlaşmayı reddetmişse de bir süre sonra ölmüştür. Oğlu III. Henry tahta daha güçsüz çıkmış ve güç, fark etmeden monarşiden baronlar meclisine kaymıştır. Henry, gönüllü olarak anlaşmayı 1225'te yeniden yürürlüğe sokmuştur. Ancak, baronlarla daha sonraki anlaşmazlıklar, özellikle de savaşlar dolayısıyla konan vergiler, İngiltere'de başka bir klasik liberal gelişmenin önünü açmıştır: Parlatmentonun kurulması.

Klasik Liberalizmin Yükselişi

Kültürel ve Dinî Devrimler

İngiliz tarihçi Lord Acton (1834-1902), 'Özgürlük, güçlerin çatışması ile kurulur' yazmıştır. Kıta Avrupası'nda, Roma İmparatorluğu'nun Batı'daki otoritesi ve ardından feodal beyler ve kralların otoritesi, Hıristiyan Kilisesinin yükselişiyle sarsılmıştır. Bu yapılar, özgürlüğe hizmet eden kurumları kasıtlı bir şekilde ortaya çıkarmamış, bu kurumların birbirleri ile çatışmaları ve bir-

birlerine uyguladıkları sınırlamalar daha fazla kişisel özgürlük için alan açmıştır.

Avrupa'daki başka iki önemli hadise daha bireysel özgürlüğün devlet karşısındaki önemini pekiştirmiştir. Kültürel devrimin önemli bir parçası olan, kabaca 15. ve 17. yüzyıl arasındaki Rönesans, 1450'de Avrupa'da matbaanın ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Bu basit icat, elitlerin bilim ve öğrenme üzerindeki tekeli kırılmış ve bilgiyi sıradan insanlar için mümkün hâle getirmiştir. Bundan sonra kimse, kılavuzluk ve izin için otoritelere başvurmamıştır: İnsanlar kendi tercihlerini dayandırdıkları bilgiye, sahip olmaya başlamışlardır.

1517'de Martin Luther tarafından başlatılan Protestan Reformu bunu daha da ileri götürmüştür. Bu hareket, Katolik Kilisesi'nin gücüne meydan okumuş ve sıradan insanlara, seçkin rahipler topluluğunun aracılığı olmadan Tanrı'ya doğrudan, kişisel ve eşit bir şekilde ulaşmanın mümkün olduğunu benimseterek onların kendine güvenlerini ortaya çıkarmıştır.

Bunların hepsi, bireyin kurulu güç düzeni üzerindeki önemini ve pozisyonunu arttırmıştır. Özgürlüğün ortaya çıktığı ülkelerde ise sanat, sanayi, bilim ve ticaret gelişmiştir.

Siyasî Devrim

Siyasî olarak da işler değişmiştir. 1650'lerde özgürlük yanlısı kitle hareketi Eşitlikçiler (Levellers) İngiltere'yi etkisi altına almıştır. Bu harekete, insanların haklarının doğuştan geldiği ve devlet ya da hukuk tarafından bahşedilmediğini savunan John Lilburne (1614-57) liderlik etmiştir. Lilburne, resmî tekele karşı koyarak ruhsatsız kitap basmaktan tutuklanmış ve kötü şöhretli Star Ceza Mahkemesi (Star Chamber) önüne çıkarılmış, ancak eşiti olduğunu iddia ettiği yargıçlar tarafından yargılanmayı ve kararlarını kabul etmeyi reddetmiştir. Teşhir direğinde dahi, özgürlük ve eşit haklar savunu-

su yapmaya devam etmiş ve kaçınılmaz olarak, otoriteye karşı geldiği için, daha sonra birkaç defa daha olacağı gibi, hapsedilmiştir.

Lilburne, ünlü bir düzen karşıtı olarak nam salmıştır. Devlet tekellerinin sona erdirilmesi için talepte bulunmuş ve haklar bildirgesine eşdeğer argümanlar ileri sürmüştür. Bu, Richard Overton (1610-63) tarafından daha ileri götürülmüş; o da Lordlar Kamarası'nın yargısal otoritesini tanımayı reddettiği için hapse atılmıştır. Overton, başkası tarafından alınması mümkün olmayan, kendi kendilerinin mülkiyetini elinde bulunduran özgür insanlar arasında, yazılı, anayasal bir toplum sözleşmesi talep etmiştir.

Kralların Güçlerinin Sınırlandırılması

İngiltere İç Savaşı (1642-51)'ndan sonra, mevcut Kral I. Charles yargılanmış ve ağır ihanetten idama mahkum edilmiştir.

Ancak, Kral ile Parlamento arasındaki ilişki çoktan dönüşmüştür. Büyük Britanya ada ulusunun (daha sonra dönüştüğü haliyle) sıklıkla gerçekleşen istilalara karşı sabit bir orduya ihtiyacı yoktur. Dolayısıyla, Kıta Avrupası'nın aksine, Kralın halka baskı uygulamak ve onları sömürmek için kullanabileceği bir gücü de yoktu. Charles'ın dışardaki savaşlar dolayısıyla vergileri yükseltmek için Parlamentoya ihtiyacı vardı.

Bu, kışkırtıcı çok kızdırmış ve birçok çatışmaya neden olmuştur. Yaptığı birçok şeyin ötesinde, Charles, Parlamentoyu askıya alarak Parlamento onayı olmadan vergilere el koymuş ve en önde gelen beş üyeyi zorla tutuklamaya kalkmıştır. Charles, halkla yapılmış ve haklarını güvenceye alan zımnî sözleşmeyi ihlâl etmiştir.

Şanlı Devrim

Oliver Cromwell'in diktatörlüğü altındaki ara dönemden (1649-60) sonra, Charles'ın oğlu II. Charles, kral olarak tahta dönmek

için Parlamento'yu ikna ettiğinde güç dengesi yeniden oraya çıkmıştır. Halefi, Charles'ın ikinci oğlu, II. James tahttan uzaklaştırıldığında Parlamento, William (Orange'ın Hollandalı Prensi) ve Mary'i tahta çıkarmıştır. Halktan Krala doğru geçen otorite hiçbir zaman böylesine açık olmamıştır.

1689'da William ve Mary, İngilizlerin hak ve özgürlüklerinin beyanı ve II. James'in bu hak ve özgürlükleri ihlâl ettiği için tahttan indirilmesinin gerekçesi sayılan Haklar Bildirgesi'nin imzalamışlardır. Bu bildirme, kraldan bağımsız bir adalet sistemi, Parlamento'nun onayı olmadan vergilendirmeyi sonlandırmayı, cezalandırılma korkusu olmadan hükümeti şikayet etmeyi, serbest seçimleri, Parlamentoda ifade hürriyetini ve acımasız ve alışılmışın dışındaki cezaların sonlandırılmasını öngörüyordu. Bu bildirme, bir yüzyıl sonra doğrudan başka bir klasik liberal harekete, Amerikan Haklar Bildirgesi'ne ilham kaynağı olacaktır.

John Locke (1632-1704)

John Locke, eski klasik liberal ilkeleri bir araya getirerek klasik liberal düşüncenin ayırt edilebilir derecede modern gövdesini oluşturan kişidir. Locke'un amacının bir kısmı, II. James'in toplum sözleşmesini ihlâl ederek nasıl taht hakkını kaybettiğini göstermekti. Egemenliğin, basitçe güvenlik ve genel olarak özgürlüklerini genişletmek için ona katlanan halktan kaynaklandığını iddia etti. Bu sözleşme ihlâl edildiğinde ise bireylerin egemene karşı ayaklanmaya her türlü hakkı vardı.

Locke aynı zamanda *doğal haklar* teorisini geliştirmiş, insanların doğuştan gelen, devleti önceleyen ve vazgeçilmez hakları olduğunu iddia etmiştir. Bu hakları ihlâl eden devletlerin meşru olmadığını söylemiştir.

Ancak Locke'un fikirlerinde merkezî konumda olan konu, özel mülkiyettir ve bu sadece maddî mülkiyet değildir. Locke, insan-

ların kendi hayatları, vücutları ve emekleri üzerinde de mülkiyet sahibi olduklarını -kendi kendine sahip olmayı- savunmuştur. Bu önemli noktadan hareketle, insanların neden kişisel çaba harcayarak, yani emeklerini katarak, yarattıkları şeyler üzerinde de mülkiyetleri olduğunu açıkladı. Kişinin kendi kendisinin mülkiyetine sahip olma ilkesi, böylelikle, bu mülkiyetin yasayla güvence altına alınmasını hayati hâle getirdi.

Bu fikirler, Amerikan Devrimi'ni başlatan birçok düşünür kaynağı oldu.

Aydınlanma

18. yüzyıl, klasik liberal düşüncenin başka bir canlanma sürecine daha tanıklık etti. Fransa'da Montesquieu (1689-1755), özgür bir toplum ve ekonomide bireylerin aralarında barışçıl bir işbirliğini tesis edecek şekilde davrandıkları ve bunu herhangi bir otoriteden direktif almadan yaptıkları fikrini ortaya koymuştur. Dolayısıyla, Amerikan düşünürlerine yol gösteren bir başka fikre, kamusal gücün denge ve denetlemeye tabi olduğu bir sistemi öngörmüştür.

Bu arada, kilisenin otoriterliğine karşı artan bir entelektüel başkaldırı Voltaire (1694-1778) gibi düşünürleri akıl, hoşgörü, dinî çoğulculuk ve insanî adalet talebinde bulunmaya yönlendirmiştir. Ekonomide ise, Turgot (1727-81) gibi entelektüeller ticarî sınırlamaların kaldırılmasını, vergilerin basitleştirilmesini ve daha rekabetçi işgücü ve tarım piyasalarını savunmuştur.

İskoç filozof ve iktisatçı Adam Smith (1723-90), Montesquieu'nun peşisıra, *görünmez ele (the invisible hand)* ismini veren etkiyi, yani birçok durumda, bireyler arasındaki serbest etkileşimin genel için nasıl faydalı sonuçlar ürettiğini açıklamıştır. Kişisel çıkarın iktisadî hayatı yönlendirdiğini, ancak kendi faydamız için, müşterilerimize fayda sağlamamız gerektiğini savunmuştur.

Smith, resmî tekellere, ticarî sınırlamalara, yüksek vergilere ve devlet ile iş dünyası arasındaki kayırmacılığa karşı çıkmıştır. Açık, rekabetçi piyasaların halkı, özellikle de çalışan fakirleri özgürleştirceğine inanmıştır. Smith'in fikirleri kamu politikalarını büyük ölçüde etkilemiş ve uzun dönemde serbest ticaret ve iktisadi büyüme getirmiştir.

Hukuk Devleti (The Rechtsstaat)

Bu arada, Avrupa kıtasında Alman filozof Immanuel Kant (1724-1804) gibi düşünürler, daha sonra, geç 18. yüzyıldaki Amerikan ve Fransız anayasasının ortaya çıkmasında rol oynayacak 'hukuk devleti' ya da *Rechtsstaat* ilkesine katkı sağlamışlardır.

Kant, yazılı bir anayasanın farklı bireyler arasındaki kalıcı ve barışçıl biraradalığın garantisi ve dolayısıyla insan mutluluğu ve refahının temel koşulu olduğunu savunmuştur. Ahlâkî eğitimin, farklılıkları ortadan kaldırıp herkesin amaçlarını ortaklaştıracağı ütöpik fikri reddetmiştir. Devlet, farklı bireylerin ortak fayda için bir araya getirilmesini mümkün kılmış ve anayasa da bunu bir arada tutmuştur.

Hukuk devletinde sivil toplum örgütleri -birlikler, topluluklar ve kiliseler gibi gönüllü birliktelikler- toplumsal uyumun artırılmasında eşit role sahipti. Devletin gücü, kuvvetler ayrılığı ile sınırlandırılacak, yargıçlar ve siyasetçiler hesap verebilir ve yasayla bağlı; yasanın kendisi şeffaf, açık ve oransal olmalıdır. Kuvvet kullanımı yargı sistemiyle katı bir şekilde sınırlandırılmalıdır. Bir devletin başarısı bu adil anayasal düzeni hangi ölçüde tesis edebildiğiyle ilişkilidir.

Başarı ve Yeniden Değerlendirme

Klasik Liberalizmin Yeni Yurdu

Thomas Paine, Locke'un doğal haklar, toplum sözleşmesi ve kontrol edilmezse devletin katlanılamaz bir gerekli kötülük olduğu gibi birçok klasik liberal görüşünü ödünç almıştır. Ocak 1776'da *Ortak Akıl (Common Sense)* adlı etkileyici eserinde bu fikirleri bir örgü gibi işlemiş ve İngiltere'yi, kolonicsiyle yaptığı sözleşmeye uymamakla suçlamıştır.

Dolayısıyla, bu düşmanlıklardan sonra, Amerikalıların kendileri ile yarattıkları devlet arasında yeni bir klasik liberal sözleşme arayışı doğal hâle gelmiştir. Amerikan Anayasası, Locke'un doğal ve vazgeçilemez hakları ile Montesquieu tarzı kuvvetler ayrılığı fikirleriyle aşılabilir.

19. Yüzyıl

Ancak yeni ve radikal klasik liberal fikirler İngiltere'ye geri dönmüştür. 1833 yılı itibariyle klasik liberal aktivistler İngiltere İmparatorluğu'nun büyük çoğunluğunda köleliğin kaldırılmasını güvence altına almış ve reform 1843'te tamamlanmıştır.

Toplumsal alanda ise İngiliz filozof ve iktisatçı John Stuart Mill (1806-73) 'zarar vermeme' ilkesini dile getirmiş ve insanların diledikleri gibi davranabilmeleri gerektiğini, bu süreçte kimseye zarar vermemelerini ve dolayısıyla onların özgürlük alanını daraltmamalarını savunmuştur. Mill, aynı zamanda faydacı filozof Jeremy Bentham (1746-1832)'in izinden giderek 'kişisel alan' savunusu yapmış, devletin bu alana dokunmaması gerektiğini ve özgürlüğün kamusal yararı ya da 'faydayı' azamiye çıkarmanın en iyi yolu olduğunu savunmuştur.

İktisadî sahada, ithal edilen buğday üzerindeki korumacı vergilerin kaldırılmasını isteyen Tahıl Vergileri Yasası Karşıtı Birlik,

Manchester Okulu olarak gelişti. Bu okulun öncü figürleri Richard Cobden (1804-65) ve John Bright (1811-89) gibi isimler ticaret, sanayi ve işgücünde *laissez-faire* politikalarını savundular.

Yeniden Değerlendirme ve Gerileyiş

Ne var ki 19. yüzyılın ortalarından itibaren yaşanan hızlı sanayileşme, klasik liberalizm için kötü çalışma koşulları, sosyal tabakalaşma, yerinden edilme ve kentsel fakirlik gibi yeni sorun alanları ortaya çıkarmıştır. Gitgide artan bir şekilde insanlar, bu tarz sorunların halledilmesi için devlet müdahalesini talep etmeye başlamışlardır.

20. yüzyılda Avrupa'daki düşmanlık ve tehditler milliyetçi kültürü beslemiş ve devletin rolüne ilişkin büyük bir inanç geliştirmiştir. Her savaş zamanı büyüdükten sonra, devletler bir daha küçülmek konusunda başarısız olmuşlardır. 1913'te, I. Dünya Savaşı öncesinde, Fransa'da devlet harcamaları GSMH'nin %17'si, Almanya'da %15'i ve İngiltere'de %13'üydü. Şimdi kabaca bunların üç katı oranında, mutlak değerlerle, çok daha fazla devlet harcaması yapılmaktadır.

Bu arada, fizikle uğraşan bilim insanları nasıl fiziksel dünyayı şekillendiriyorduysalar, iktisatçı ve sosyologlar da beşerî, toplumunu şekillendirebileceklerine inanmışlardır. Merkezî planlamayı, dışsalıkları, tekel ve işsizliğe ilişkin varsayılan yatkinlığı ile piyasaların doğal düzensizliğinden daha rasyonel kabul ettiler. Artık ispat yükü müdahalecilerde değildi; özgürlüğü yürürlüğe sokmak için taleplerini haklılaştırmak zorunda kalanlar klasik liberallerdeydi.

Klasik Liberalizmin Modern Dönemde Yeniden Canlanması

Politika Problemleri ve Klasik Liberal Yanıt

Ancak, müdahalecilerin kendilerine aşırı güvenleri yersizdi. İşsizlik ve enflasyon (bazen, açıklanamaz bir şekilde her ikisi aynı

anda), düşük büyüme ve devletin fiyatları belirlediği ya da arz ve talebi manipüle ettiği emlak, enerji, kredi ve yabancı kur piyasalarındaki krizler dolayısıyla ekonomiler tepe taklak oldu. Bağımlılık ve inisiyatif yokluğunun yarattığı problemler büyüyen refah devletlerine veba gibi bulaştı. Devleti ve devletin vergi ödeyenlerden istediği talepleri küçültmekten başka bir çözüm yolu yok gibiydi.

Savunma tarafında olsalar bile dâhi birçok klasik liberal gölgede gizlenerek bu tarz problemleri uzun zamandır dert edinmiştir. Bu liberaller geçmişe giderek eski klasik liberal ilkelere geri dönmüş, onları yeniden yorumlamış, yeni ve güncel argümanlar geliştirmiş ve zamana ayak uydurmuşlardır. Nihayetinde, 1980’lerde bu entelektüel devrim ABD Başkanı Ronald Reagan ve İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher’a yol göstermiştir.

Entelektüel Gelişmeler

Carl Menger (1840-1921)’den başlayarak, Avusturya Ekolü iktisatçıları, iktisadın bir bilim olmadığını, ancak bireylerin değerleri ve faaliyetlerinden ibaret olduğunu kabul etmeye başlamışlardır. Ludwig von Mises (1881-1973) ve F. A. Hayek (1899-1992) gibi Avusturyalılar devlet kontrollerinin ekonomik sinyalleri bozduğunu ve tahmin edilemez sonuçlara yol açtığını ortaya koymuşlardır.

Bu arada Chicago’da Frank Knight (1885-1972) da bireyleri iktisadın merkezine yerleştirerek, toplumun bireylerin toplamı olduğunu ve kendine ait tercihte bulunan bir aklının olmadığını iddia etmiştir. Milton Friedman (1912-2006), devletin rolünün, bireylerin kendi sosyal ve ekonomik hayatlarını kurabilecekleri şartların (finansal istikrar gibi) yaratılmasıyla sıkı sıkıya sınırlı olduğunu savunmuştur. Ronald Coase (1910-2013) ise devlet müdahalesinin, sorunları daha kötü hâle getirirken, piyasaların kirlilik gibi sorunları çözebileceğini iddia etmiştir.

1947 yılında Hayek, savaş sonrasındaki karanlık dönemde klasik liberalizmin karşılaştığı sorunları tartışmak üzere iktisatçı, siyaset bilimci ve tarihçilerin bir araya geldiği bir konferans toplamıştır. Daha sonra dönüşeceği haliyle Mont Pelerin Topluluğu, Nobel kazanmış bilim adamları da dahil birkaç yüz üyeye ulaşmıştır. Bu topluluk klasik liberal fikir ve tartışmalara odaklıdır.

Savaş sonrası bir başka gelişme, James M. Buchanan (1919-2013) ve Gordon Tullock (1922-2014) öncülüğünde Virginia Üniversitesi'nde ortaya çıkan Kamu Tercihi Okulu olmuştur. Bu okul, ana akım iktisatçılar piyasa başarısızlıklarından bahsederken ve kamu çıkarı kapsamında rasyonel politika üretmek için uygulamalı maliyet-fayda analizi uygularken, kamu başarısızlıklarını unuttuklarını göstermişlerdir. Bu durum, siyasî süreçte kendiliğinden kusurların olduğunu ya da bu sürece dahil olanların kendi çıkarlarının bulunduğunu açıkça göstermiştir.

Örneğin seçimler, kamu çıkarının ölçüsü değil ancak yarışan çıkarların karşılaşmasıdır: % 50 + 1 basit çoğunluğu, azınlıkların kolayca sömürülmesini sağlamış, siyasetçiler, seçilebilmek için çıkar gruplarına yanaşmak durumunda olmuş; lobiciler bu durumu kendi faydalarını genişletmek için kullanmıştır. Politikaları uygulayan memurların da kendi çıkarları mevcuttur. Sonuç olarak, klasik liberallerin zaten bildiği üzere, bireysel karar verme, genel olarak siyasal karar vermeden daha iyidir ve siyasî karar verme bireysel hakları korumak adına sıkı bir şekilde sınırlandırılmalıdır.

Klasik Liberal Fikirlerin Çeşitliliği

Toplumsal refahın ve kamu mallarının sağlanması adına, devletin büyük ölçüde müdahaleci olması ile bu anlamda çok sınırlı kalması ve bakış açısı daha liberteryen olmak üzere klasik liberaller, devletin rolü üzerine oldukça geniş bir bakış yelpazesine sahiptir.

ler. Ancak küçük devlet, küçük ve ortalama bir toplum anlamına gelmemektedir.

Örneğin, Amerikalı filozof Robert Nozick (1938-2002) yalnızca koruma amaçlı bir minimal devlet savunusu yapmıştır. Böyle bir devlet insanların içinde kendi mini ütopyalarını yaratabilecekleri, bir araya gelerek topluluklar oluşturabilecekleri, işbirliği yapabilecekleri ve seçtikleri grubun sağladığı hizmetler karşılığında hangi özgürlüklerinden fedakarlık yapabileceklerine karar verebilecekleri güvenlik ortamını sağlamaktadır. Liberteryenizme daha uzak klasik liberaller, Nozick'in öngördüğü bu toplumun çeşitlilik ve dinamizmini memnuniyetle karşılayacak olsalar bile, onunla aynı fikirde değillerdir.

Klasik Liberalizm ve Özgürlük

Özgürlük Savunuları

Devletin rolü üzerine, klasik liberaller arasında geniş bir spektrum mevcuttur. Yine de hepsi kişisel, ekonomik ve sosyal hayatlarımızda özgürlüğü öncelemekte ve herkesin hayat, özgürlük, mülkiyet ve mutluluğun peşinden koşma hakkını savunmaktadır. Ancak bu ilkelere inanmalarını sağlayan nedenleri farklıdır.

Özgürlük Kendiliğinden İyidir

Birçoğu, özgürlüğü kendiliğinden iyi ve peşinden koşulması gereken şey olarak görür. Fırsat verildiğinde insanların çoğu hayatlarını kendi belirledikleri şekilde sürdürmeyi başkaları tarafından yönlendirilmeye tercih eder. Bu, insanların özgürlüğe değer verdiğini gösterir; dolayısıyla özgürlüğü genişletmek ve zor kullanımını azaltmak bireyin ve dolayısıyla topluluğun refahını artırır.

Doğal Haklar

John Locke'tan, Thomas Jefferson (1743-1826) gibi Amerikan kurucu babalarına kadar çoğu klasik liberal arasındaki güçlü temalardan biri bireylerin mutlak doğal haklara sahip olduğu id-

diasıdır. Klasik liberaller, bu hakları insan olmanın doğal parçası olarak görür ve vazgeçilmez kabul ederler. Bu haklar yasalar ve devletlerden çok daha önce vardır.

Klasik liberaller, doğal haklarımızın yasadan, gelenekten, din-den, inançtan, kültürden ya da devletten gelmediğini, ancak insan olmanın doğal sonucu olarak var olduğunu söylerler. Bu haklar evrensel ve vazgeçilmezdir; bu haklar insan olmanın esas parçası olduğu için satılamaz, devredilemez ya da reddedilemezdir.

Bu merkezî hakların hangileri olduğuna ilişkin esasında bir bakış farklılığı vardır; ne var ki Locke, hayat, özgürlük ve mülkiyeti sıraladığında birçoğu adına konuşmuştur. İnsanların hayat hakkı vardır, diğerlerinin eşit haklarını ihlâl etmedikleri sürece dilediklerini yapmakta özgürdürler ve zor kullanmadan, hibe ya da ticaretle kazanç sağlayabilir ve üretebilirler. Esaslı bir parçamız olduğundan bu haklardan vazgeçmemiz mümkün değildir. Kendimizi köleliğe adamamız imkânsızdır; çünkü kendi kendimize haklarımızı ihlâl ediyor olur ve vazgeçemeyeceğimiz bir şeyden vazgeçmeye çalışmış oluruz. Bu hakların, aynı şekilde yasa yoluya ya da başkaları tarafından alınması da imkânsızdır.

Herkesin sahip olduğuna inanılan doğal haklar fikri kralların sözde kutsal hakları tarafından saldırıya uğramıştır ve Amerikan kolonicileri, İngiltere hükümetine karşı ayaklanmalarının meşruluğunu doğal haklarının, bu hükümet tarafından bastırılma girişimlerinde göstermişlerdir.

Bu düşünce çizgisi, özgürlüğü her şeyin üzerine yükseltmektedir. Herhangi bir hakkın olabilmesi için orada öncelikle özgürlüğün olması gerekir; çünkü özgürlüğün olmadığı yerde hakların herhangi birini (düşünce özgürlüğü hariç; çünkü bunu kimse engelleyemez) kullanmak mümkün değildir. Özgürlük, haklarımızı

kullanmamızı mümkün kılan esas şart ve bu haklara saygı duyulması durumudur.

Toplum Sözleşmesi

İngiliz siyaset felsefecisi Thomas Hobbes (1588-1679) varsayılan herhangi bir hak ve özgürlüğün, vahşetin sınırsız olduğu 'doğa durumunda' sınırlı değere sahip olduğunu, barış içinde yaşamak için kendimize uygulanan sınırları kabul etmemiz ve sivil hak ve ödevler yaratmamız gerektiğini savunmuştur. Aslında, her ne kadar Hobbes klasik liberal olarak itibar görmese de Locke onun toplum sözleşmesi fikrini takip etmiş ve özgür ve bağımsız bireylerin doğa durumunda birinin, diğer bir başkasını yönetme yetkisinin olmadığını, ancak insanlar şiddeti sonlandıracak bir sivil otorite yaratıp ona saygı göstermekte anlaştıklarında yeni fırsatlar yaratmış ve özgürlüklerini genişletmiş olduklarını savunmuştur. Yakın zamanda, Amerikalı filozof John Rawls (1921-2002), benzer bir yaklaşımla, yeni bir toplum yaratma fırsatı ve hayatın belirsizliklerini dikkate alma göz önünde bulundurulduğunda insanların, en kötü durumdakinin lehinde işlediği takdirde sonuçlardaki farklılıkları hoşgören bir toplum sözleşmesine rıza göstereceklerini savunmuştur.

Hiçbir toplum sözleşmesi yazarı tarihte, özgür ve bağımsız bireylerin aslında bir sözleşme imzaladığı bir anın olduğunu söylememektedir. Bu yazarların teorileri, devletin temelinde olması gereken akılcı ilkelerin ne olduğunu açıklamak için basitçe, dünsel deneylerdir.

Ancak, sonuçlar her zaman bu yazarların görüşlerini haklılaştırır görünmektedir. Hobbes'un toplum sözleşmesi, örneğin, -İngiliz İç Savaşı'nda sarsılan- güçlü bir monarşiyi desteklerken, bunun aksine Fransız devrimci düşünür Jean-Jacques Rousseau kendi toplumsal sözleşmesini *cumhuriyetçi* erdem üzerine şekillendir-

miştir. Locke'a göre siyasî otorite ancak yönetilenlerin rızası ile ortaya çıkar ve bu nedenle yönetilenler 'sözleşme' ihlâl edildiğinde *itaatsizlik hakkına* sahiptirler. Locke, böylelikle II. James'in tahttan indirilmesini meşrulaştırmıştır. Bu arada Rawls'un öngördüğü sistem ise zamanının daha *eşitlikçi* siyasî görüşlerini yansıtmaktadır.

Amerikan ayaklanması, enerjisini Locke'un toplum sözleşmesinden almış ve Amerikan Haklar Bildirgesi, onun doğal haklar anlayışı üzerinde kurgulanmıştır. Ancak toplum sözleşmesi teorisinin mutlaka doğal hakların varlığı üzerinden temellenmesi gerekmez; örneğin Hobbes'un teorisi basit bir çatışma azaltıcı yöntemdir.

Toplum sözleşmesi devlet için akılcı bir temel belirlemeye çalışır. Ancak gerçeklikte, hayat bu kadar düzenli değildir. Bizler sosyal varlıklarız; ancak iyi bir toplumu oluşturacak şeyin ne olduğuna dair bir sürü çatışan görüşlerimiz vardır ve bu hususta 'rasyonel bir anlaşmaya' varmak mümkün görünmemektedir. Ve ne zaman biri sözde 'rasyonel' bir toplum yaratmaya kalktıysa sonuç hep felaket olmuştur. Rousseau'nun ayak izlerinden giden Fransız Devrimi, bu şekilde düşünmenin halk üzerinde nasıl bir terör yarattığını Avrupa'ya göstermiştir.

Tarih ve İlerleme

Mill ve Amerikalı çağdaş siyaset bilimci Francis Fukuyama (1952-) gibi bazı klasik liberaller özgürlüğü, ilerleme yürüyüşünün bir parçası olarak görmektedir: Özgürlüğün ekonomik (bireylerin keşfetmesine, diledikleri gibi çalışmasına ve sermaye ve zenginlik yaratmasına izin vermesi dolayısıyla) ve siyasî faydalarının (adalet, güvenlik ve temsili hükümet gibi) insanlık tarafından, özgürlüğe, her geçen gün daha fazla uyum sağlanmasını kaçınılmaz şekilde ortaya çıkardığını iddia etmişlerdir. Bunun, bir anlam

ifade etmesi mümkündür; ancak şunu da hatırlatmak gerekir ki aksi yönde de güçlü eğilimler mevcuttur.

Kamu Yararı

Diğer bazı klasik liberaller, İskoç Aydınlanma düşünürleri Adam Smith ve David Hume (1711-76) da dahil, özgürlüğün sonucu olarak kamu yararını ele alırlar. Bu düşünürler, özgürlüğün bireyler için tercihleri arttırdığını ve başka otoritelerin değil, ancak bireylerin kendi amaç ve araçlarına ilişkin karar vermekte çok daha iyi olduğunu savunurlar. Dolayısıyla, tercih refahı artırır ve böylelikle genel olarak toplumun refahı artar.

Bu erken dönem klasik liberaller bireysel özgürlük ile kamusal refah arasında bir çelişki görmemişlerdir; Smith'in belirttiği üzere 'sanki bir görünmez el tarafından' biri, diğerini yaratmaktadır. Ne var ki bu liberaller asıl ilişkinin karmaşık, hassas ve kusurlu olduğunun farkındadır. Yalnızca *komşunu sev* ilkesine sırtımızı yaslamamız mümkün değildir: Çok daha güçlü bir dürtü olan kişisel çıkarın üretken yöne kanalize edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla zararı engellemek ve uyumu kurabilmek için etiğin, örfün, geleniğin kurallarının kılavuzluğu ve buna ilaveten yasalar ve adalet sistemi üzerinden düşük seviyede güç kullanımı gerekir.

Bu düşünürlere göre kamu yararını yaratan özgürlüktür; yoksa, tam tersi değil. Buna karşılık Bentham, yasanın gücüyle desteklenmedikleri müddetçe hakların bir anlam ifade ermediğini savunmuştur: Doğal haklar anlamsızdır; vazgeçilemez doğal haklar ise 'uzunbacak üzerindeki anlamsızlıktır.' Benzer şekilde Amerikalı yargıç Oliver Wendell Holmes Jr (1841-1935), konuşma hürriyeti gibi hakların devlet tarafından yaratıldığı ve bir bütün olarak toplum için iyi olduğundan bu hakka müsaade edildiği iddiasında bulunmuştur.

Birçok klasik liberal bu fikir çizgisinden uzak durmaktadır. Bu çizgi, devletin dilediği gibi haklarımız üzerinde karar verebileceğini; yöneticilerimizin bizim üzerimizde özel haklara, yani hangi haklara sahip olabileceğimize karar verme hakkına sahip olduklarını ve çoğunluğun izin verdiğinin dışında hakların mevcut olmadığını söylemektedir. Bu da azınlıkları tamamen korumasız bırakmaktadır.

Bireyselliğin İfadesi

Mill, Smith ve Hume bir başka hususa değinerek, özgürlüğün insanların kişiliklerini ve farklılıklarını ifade etmesine izin verdiğini söyler. Bu durum bir bütün olarak topluluk için iyidir; çünkü uzmanlaşma ve fırsat yaratır. Ne var ki daha önemli olan boyutu ahlâkîdir. İnsanlar, tüm davranışları başkaları tarafından yönlendirildiğinde tam olarak insan değillerdir ve irade, insanî his ve ahlâkî sorumluluk göstermeleri mümkün değildir.

Metodolojik Bireycilik

Gördüğümüz üzere, klasik liberaller bireyi kolektiften daha önemli görürler; çünkü kolektifin bireylerden öte bir hayatı yoktur. İnsanlar sosyal yaratıklar olabilirler, ancak bireyler olarak düşünür ve hareket ederler.

İnsanlar ‘kamu yararından’ bahsederler ancak gerçekte bir kişinin çıkarını diğerine karşı mübadele edebileceğimiz bir matematiksel denklem yoktur. Birine verdiğimiz zarar (diyelim ki hayal kırıklığı, öfke ya da keder) ve diğerlerine sağladığımız yarar (neşe ya da mutluluk gibi) ölçülemez insanî duygulardır. Dolayısıyla bireyin özgürlüğünü, grubun varsayılan ve ölçülemez yararına feda edemeyiz.

Sosyal yaratıklar olarak, hayatımız, görüş ve değerlerimizi belirlemektedir. Sosyal bağlarımız ve güdülerimiz bize etrafımızdakilere yardım etmeyi ve onları rahat ettirmeyi söyler; özellik-

le de yakın olduklarımızı. Genel olarak hepimizin yararına olan toplumsal kurumları, gelenekleri, alışkanlıkları ve ahlâkî kuralları kabul ederiz çünkü bunlar belli bir doğrulukla diğerlerinin nasıl davranacağını tahmin etmemize imkân verir ve daha iyi planlar yapmamıza, kararlar vermemize müsaade eder. Ancak bu kurumlar ve düzenlemeler insan eylemlerinin *niyetlenilmemiş sonuçlarıdır*; insanların davranışlarının direkt olarak bilinçli şekilde yönetilebileceğini ve bunun toplumda daha iyi toplumsal sonuçlar üreteceğini düşünmek büyük bir varsayımdan ibarettir.

Pozitif ve Negatif Özgürlük

Klasik liberal özgürlük esasında *negatiftir*. Bu özgürlük anlayışı, diğerleri tarafından, özellikle de diğer bireyler ve onların yarattıkları devlet gibi kurumlar tarafından yöneltilen tehditler, zor ve müdahale ile sınırlandırılmamakla ilgilidir. Özgürlük, İngiliz filozof Isaiah Berlin'in (1909-97) belirttiği üzere 3 metre yükseğe zıplamayışımız gibi *fiziksel sınırlılıkla* ilgili değildir.

Ne var ki bazı düşünürler özgürlüğe ilişkin *pozitif* bir yaklaşıma sahiptir. Onlara göre, gerçekten özgür olabilmek için bu özgürlüğü kullanabilmeye izin veren güç ve kaynaklara sahip olmamız gereklidir. Eğer bir Rolls-Royce almak için çok fakirseniz, ona sahip olma özgürlüğünüz yoktur. Hatta daha radikal bir deyişle, bazı bağımlılıklarınız varsa özgür değilsinizdir; özgür olabilmek için yalnızca eylemlerinizin sizin olması yetmez, aynı zamanda yansıtıcı ve muhakeme edilmiş olması gerekir.

Elbette hepimiz, eylem özgürlüğümüz üzerindeki hem insanî hem de fiziksel sınırlılıkları azaltmayı isteriz. Bu nedenle eklem intihabını giderici ilaçlar ve uçmak için makineler icat ettik. Ne var ki klasik liberaller *pozitif özgürlük* fikrine dair kuşkuludur. En başta, Hayek'in açıkladığı üzere, bu görüş özgürlük ile *gücü* birbirine karıştırmaktadır. İnsanlar, bir Rolls-Royce almakta kesinlikle özgür-

dürler, bunu engelleyecek bir insan ya da yasa yoktur, ancak Rolls-Royce'u satın alabilme güçleri olmayabilir. Üç metre yükseğe sıçrama özgürlüğünüz vardır, kimse sizi durdurmaya çalışmaz, ancak bunu başarabilmek için kaslarınızda yeteri kadar güç olmayabilir.

Klasik liberaller, aynı zamanda insanî otoritenin rasyonalite ve nesnelliğine çok fazla güven besleyen pozitif özgürlük yaklaşımına ilişkin bir endişe duyarlar. Çoğu zaman, hükümetler ve elit gruplar, tıpkı hisleri uyuşturucuyla uyuşmuş olanlar gibi, kendimiz için 'gerçekte' en iyisinin ne olduğunu bilemeyeceğimizi ve bizim adımıza onların karar vermesi gerektiğini iddia ederler. Aslında bu, çıkarının ne olduğunu uzaktaki herhangi bir görevliden çok daha iyi bilebilecek halka bir tür dayatmacılıktır. Bu durum aynı şekilde son tahlilde felaketle sonuçlanan tüm sosyal mühendislik projelerini haklılaştırmak için de kullanılmıştır.

Hak ve Özgürlükler

Haklar ve özgürlük arasındaki fark çok incedir ve belki de en iyi şekilde karşıtlarına bakılarak görülebilir. Özgürlüğün karşıtı *kölelik*; yani diğerleri tarafından kısıtlanmak. Hakkın karşıtı ise *görevdir*; diğerlerine karşı bir ödev ya da taleptir. Nitekim *vicdandan, özgürlük* olarak bahsederiz, çünkü kimse, bir başkasının kendisi için düşünmesini engelleyemez ve özgür düşünce bir başkası üzerine ödev yüklemeyiz. Ancak, *hayattan hak* olarak bahsederiz çünkü, insanın fiziksel varlığı diğer insanlara, hayata saygı duyma ve ona zarar verememe ya da onu sonlandırmama gibi yasal ve ahlâkî bir *görev* yükler. Aynı şekilde, diğerleriyle barışçıl yollarla mübadele ederek mülkiyet sahibi olmakta özgürsünüzdür ve bir başkası onu çalmadan elinizde tutma ve kullanma *hakkınız* vardır.

Klasik liberaller hakların, devletlerden önce var olduğunu düşünmekten hoşlanırlar; devletler tarafından ortaya konan yasalar hakları pekiştirmeyi ve korumayı sağlayabilir ancak hiçbir devlet,

o devlettteki çoğunluk ne kadar büyük olursa olsun hakları geçersiz kılamaz. Mill'in belirttiği üzere, diğer herkes bizim aksimizi düşünüyor olsa bile serbestçe konuşmaya hakkımız vardır; haklar sayı büyüklüğüne tabi değildir.

Ne var ki bu hakların ne olması gerektiğini tamamen tanımamak zordur. Klasik liberaller mülkiyet hakkının amansız savunucularıdır; ancak Amerikalı iktisatçı Milton Friedman (1912-2006)'dan bir örnek verecek olursak, bir kara parçasının sahipliği onun üzerinde uçmaya engel midir? (Ya da bugünün şartlarında çok altından tünel kazmaya?) Gerçek şudur ki bu haklar kamusal tartışmalarla işlenmeli ve mahkemelerce tanımlanmalıdır.

Bazı haklar açıkça diğerlerine baskındır. Mill'in dediği gibi, birinin yumruğunu sallama özgürlüğü bir diğerinin burnunun sınırında sona erer; ya da serbest konuşma özgürlüğü, kalabalık bir tiyatrodan yanlıcı bir şekilde "Yangın!" diye bağırarak başkalarının hayatını tehlikeye atma özgürlüğü tanımaz. Ancak, tekrar söylemek gerekirse, Hayek'in sorduğu üzere, çölde bir su kuyusunun sahibi olmak, susuzluktan ölmek üzere olan birini geri çevirmeyi mümkün kılar mı; ya da bu durum onun hayat hakkının ihlali demek olur mu? Bu, bakış açısına göre değişir; ancak klasik liberaller sahip olduğumuz hakların çoğunluğun görüşüyle karara bağlanmasında büyük bir tehlike görürler.

Özgürlüklerin Sınırlandırılması

Klasik liberaller için merkezî meselelerden biri, böylelikle, eğer varsa bireylerin faaliyet özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin haklılaştırmanın ne olduğu ve buna kimin nasıl karar verdiğidir.

İnsanların çıkarlarını ölçüp toplayabilirsek ve neyin en yüksek değeri yarattığına karar verebilirsek işler çok kolay olabilirdi. Ne var ki insanî değerler kişisel ya da sübjektiftir ve bu şekilde hesap edil-

mesi mümkün değildir. Devlete şiddet tekeline veriyor olmamızın nedeni tam olarak bu tarz kararları verip uygulamasıdır. Ancak, süreci tamamen devlet yetkililerine bırakmamız kabul edilemez; çünkü onların da kararlarını etkileyen kendi subjektif çıkarları vardır.

Klasik liberallerin üzerinde anlaştıkları husus, ispat yükünün özgürlüğün sınırlandırılması gerektiğini iddia eden tarafa düşüğüdür. Özgürlüğün kısıtlanması açık ve rasyonel bir şekilde haklılaştırılmadığı sürece güç kullanımı mümkün olmamalıdır. Aksi durumda, bireylerin kendi tercih ettikleri hayatı yaşamalarına izin verilmelidir. Bu tercih yanlış olsa bile, bu hak ve özgürlüklerimizi onlara uzak, yanlış bilgi sahibi, kendi çıkarlarını kollayan ve sığ siyasetçilerin merhametine terk etmekten daha iyidir.

Klasik Liberal Ahlâk

Zor Kullanımı ve Hoşgörü

Klasik liberaller zor kullanımının genel olarak istenmeyen bir durum olduğunu savunurlar. İnsanların saldırganlık, tehdit, gözdağı ve şiddet üzerinden iradelerini birbirlerine empoze etmesine izin vermek iyi bir toplum yaratmaz. Zoru kullanan bireyler ya da devlet olsun, eğer kaçınılabiliyorsa zor kullanımından kaçınılmalıdır.

Ne var ki özgür bireyler arasında her daim anlaşmazlıklar olacaktır. Mülkiyet meseleleri üzerinde anlaşmazlıklar yaşayacak ya da birinin eylemi diğerine zarar verecektir. Dolayısıyla, barışı tesis etmek ve şiddeti sınırlandırmak için bu tarz anlaşmazlıkları çözüme kavuşturacak ve saldırganlıktan caydıracak tarafsız bir yargı sistemine ihtiyacımız vardır. Ne var ki herkesin yargı kararlarına ve kurallara kendi iradesiyle saygı duyacağına güvenemeyiz: Barışı koruyabilmek adına klasik liberallerin hiç de hoşlanmadıkları cebri gücün bir kısmına ihtiyacımız vardır.

Klasik liberaller bu ikilemi çözmek üzere zor kullanım tekeli ni, temkinli oldukları ve sıradan insanlara kıyasla güç kullanımına

daha az hevesli olduğunu umdukları kurum olan devlete bırakılmasından yanadırlar.

Uygunsuz Bulma Değil, Zarar

Dolayısıyla adalet zor kullanımını gerektirir; ancak zor kullanımı da haklılaştırmayı gerektirmektedir. Klasik liberaller için kurumsal zorun uygun kullanımı çok belirgindir: İnsanların diğer insanlara zarar vermesini önlemek; yani şiddet ve zor kullanımını genel olarak asgarîye düşürmek. Ne var ki bu, gerçek bir zarar ya da zarar tehdidi olmalıdır. Klasik liberaller sırf kendilerini ya da faaliyetlerini uygun bulmuyoruz diye bireylere karşı güç kullanılmaması konusunda oldukça katıdırlar.

Başkalarının dinî inanışlarından hoşlanmayabilir, siyasî görüşlerini reddedebilir, yaşam tarzlarından tiksinebilir, tavırlarını tiksindirici bulabilir ya da alışkanlıklarından memnuniyetsizlik duyabiliriz. Fikir ve görüşleri bizi şok edebilir. Hatta kendi sağlıklarını uyuşturucularla ya da umutlarını asosyal davranışlarla mahvettikleri konusunda endişelenebiliriz. Ancak bunların hiçbirisi farklı davranmaları için güç kullanımına neden olabilecek geçerliliğe sahip değildir. Klasik liberaller, insanların inançları, tavırları, hayat tarzları ve ahlâkî tercihlerinin devletin zorlayıcı gücünü kullanmayı gerektirecek yasaklar içerisinde olmadığını savunurlar. İnsanlara, örneğin uyuşturucu bağımlılıklarını aşmak konusunda yardım etmeye çalışmak konusunda özgürüzdür; ancak bu kişilerin eylemleri kendilerinden başka kurban yaratmıyorsa, güç kullanımını meşrulaştırmamız mümkün değildir.

Diğer yandan, klasik liberaller insanların, anlamlı ya da doğru seçimler yapabilmesi için eğitilmeleri gerektiği fikrine de şüpheyle bakarlar. Açıkçası, daha iyi bilgi sahibi olan, örneğin uyuşturucuların potansiyel risklerini ya da yiyeceklerin kalorilerini bilen insanların, daha bilinçli tercihlerde bulunduğunu söylemek

mümkündür. Klasik liberaller, insanların çoğunun, müdahalecilerin tahmin ettiğinden daha bilinçli olduğunu iddia ederler. Bu insanlar, kendi amaçları, fırsatları ve kişisel koşulları hakkında herhangi bir siyasetçinin olabileceğinden çok daha fazla bilgi sahibidirler. Ne kadar bilgiye sahip olurlarsa olsunlar, son tahlilde tercihleri kendi kişisel yargılarıyla ilgilidir ve nesnel bir doğruluk ya da yanlışlığın konusu olamazlar. Klasik liberaller, eğitim argümanının müdahaleciler tarafından kendi değerlerini bireylerin tercihleri üzerine empoze etmelerinin bir aracı olarak kullanılması konusunda oldukça endişelidirler.

Hoşgörü Savunuları

Klasik liberallerin, hoşgörü meselesi üzerine bu denli düşmelerinin hem ahlâkî hem de pratik birçok nedeni mevcuttur.

Maliyet ve Zarar

Bu nedenlerden ilki, insanların derine işlemiş inanç ve pratiklerini değiştirmeleri için onları ikna etmenin oldukça maliyetli olmasıdır. Bu maliyet orduyu ve savunmayı büyütme için yapılan masraflar ya da Orta Çağ'ın Haçlı Seferlerini finanse etmek için toplanan vergiler gibi parasal olabilir. Ya da erken dönem Hıristiyanlarının, Roma otoriteleri tarafından taciz edilmeleri, Reform döneminde Protestanların eziyet görmesi veya 1990'larda Müslümanların, Sırp Hıristiyanlar tarafından katledilmeleri gibi insan maliyeti olabilir.

Fransız filozof Montesquieu'nun (1689-1755) işaret ettiği üzere, dinî inançlar siyasetin meselesi hâline gelmese barış için çok büyük bir şans var olurdu. Ve tabii ki siyasî farklılıklar da insanlığa oldukça pahalıya mal olmuştur. Bir yüzyılda, iki dünya savaşının katliamlarını, Stalin'in Sovyetler Birliği'ndeki temizliğini, Mao'nun kültürel devrimini, Kızıl Kimerlerin muhaliflerini topluca katletmelerini ve daha birçoğunu gördük.

Peki bu maliyetlerle herhangi bir şey elde edildi mi? İnsanlar kesinlikle terörize edilebilirken, derinlerde sahip oldukları inançlarını değiştirmeleri imkânsız olur. Bizim de böyle inançlara sahip olduğumuzu peki nerden bilebiliriz? İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in (1533-1603) sözleriyle, 'insanların ruhlarına pencere yapamayız.' Ya da Jefferson'a göre bunu denemeye bile kalkışmamalıyız çünkü dinî farklılıklar hiçbir zarar ortaya çıkarmaz: 'Devletin meşru güçleri ancak başkalarına karşı yapılan haksız eylemlere doğru genişletilebilir.' Ancak, komşumun yirmi tane Tanrı olduğunu ya da Tanrı'nın olmadığını söylemesinin bana hiçbir zararı yoktur. Bu durum ne kapkaça uğramama neden olur ne de bacağıma kırar.

Farklı İlgiler

Hoşgörü için ikinci klasik liberal savunu, basitçe, bir durumun kabul edilebilir ya da edilemez, hoşgörülebilir ya da görülemez olup olmadığı konusunda anlaşmazlığa düştüğümüzde insanların inançlarını, hayat tarzlarını ve ahlâkî değerlerini değiştirmek için güç kullanamayacağımızı söyler. Kant'ın dediği gibi insanlar neyin hoşgörülebilir olduğu konusunda çokça anlaşmazlığa düştüğünde yapmamız gereken onlara fikirlerimizi empoze etmek değil, bu fikirleri haklılaştırmaya çalışmaktır.

Isaiiah Berlin, yakın zamanda bu durumu, her bir bireyin güvenlik, otonomi, aile, refah ve konfor gibi farklı değerleri olduğu ve bu değerlerin de her birinin farklı bir önem derecesine sahip olduğu şeklinde açıklar. Dolayısıyla, bireylerin farklı yaşam tarzları seçmeleri tamamen rasyonel olabilir. Bireylerin hangi değerlerinin daha önemli hangilerinin önemsiz olduğuna ya da hangisinin daha öncelikli olduğuna karar vermenin nesnel bir yolu yoktur. Zenginliğin konfora tercih edilebilir ya da ailenin güvenlikten daha önemli olup olmadığı basitçe, bir görüş meselesidir. İnsan

amaçlarının oldukça çeşitli olduğu bir dünyada hiç kimse, herkes için doğru olan tercihler yapamaz.

Başkalarına görüşlerimizi empoze etmeye çalışmak yerine, klasik liberaller diğer insanların da ahlâkî varlıklar olduğunu ve saygımızı hak edecek kadar değerli tercihler yaptıklarını kabul etmemiz gerektiğini söyler. Bu tercihler her zaman hoşumuza gitmeyebilir ancak bunlara saygı duymak zorundayız ve karşılığında onların da bizim yaptığımız tercihlere saygı duymalarını bekleriz.

Farklılığın Faydaları

John Stuart Mill için, başkalarına müdahale etmenin tek haklılaştırılabilir nedeni, zararı ya da zarar tehdidini önlemektir; ancak fikirlerin farklılığı, onları hoşgören insanlara bir zarar vermemektedir. Aslında Mill, sansür uygulamaktansa fikir farklılıklarına karşı hoşgörülü olmamızın birçok pozitif yönü olduğunu düşünmüştür. Bireysellik, orijinallik, yenilik ve farklı fikirler, ona göre insan ilerleyişinin evrimsel yakıtı olmuştur.

Hatta, diğer birçok insana göre açıkça yanlış bir fikir beyan edilse dahi, bu bize fayda sağlayabilir. Bu görüşün, ileride doğru bir görüş olduğu ortaya çıkabilir ya da kamusal anlayışın gelişmesine katkı sağlayacak erdem ve gerçekliğin öğelerini barındırabilir. Perspektifi tamamen yanlış olsa bile, tabir-i caizse boş bir dogmaya dönüşmüş yaygın görüşe meydan okuması anlamında değerli bulunabilir. Oliver Wendell Holmes'un değerlendirdiği gibi gerçekliğin en iyi testi fikirlerin piyasasıdır.

Farklılık ve Ahlâkî Gelişim

Hoşgörü lehinde bir diğer savunu ise bireylerin *ahlâkî gelişimidir*. Prusyalı filozof ve diplomat Wilhelm von Humboldt (1767-1835), insanların en yüksek amacının kendini yetiştirmek olduğunu iddia etmiştir: Dolayısıyla herkesin mümkün olan en fazla özgürlüğe ve istedikleri çeşitlilikte deneyime sahip olması gerek-

lidir. Devlet yalnızca *gece bekçisi* rolüne sahip olmalı, bizi ihlâllere karşı korumalı ancak kişisel gelişimimize müdahil olmamalıdır.

Mill'in karşılaştırılabilir bir ahlâkî bakışı vardır. Mill, diğer bireylerin eylemlerine müdahale etmenin, ahlâkî varlıklar olarak insanların gelişimine engel olduğunu savunur. Bireyler, kendi seçimlerini yapmadıkları sürece, seçimlerinin sorumluluğunu alamadan gelişemeyecek ve öğrenemeyeceklerdir. Başkaları hareketlerini yönlendirdiği sürece onlara ahlâkî ya da takdire şayan varlıklar olarak saygı duymamız mümkün değildir; bu hâliyle insan olmaktan daha çok birer robotturlar.

Aksine Sonuçlar

Bir başka husus hoşgörüsüz yaklaşımların genelde *işe yaramadığı, istenmeyen sonuçlar* ortaya çıkardığı ya da aslında *niyetlenilenin tam aksini* ortaya çıkardığıdır.

Birincisinin örneği olarak insanların dinî inançlarını değiştirmenin ne kadar zor olduğunu gördük. Benzer şekilde eğlenme amaçlı uyuşturucu kullanımını baskılamaya çalışan yasal düzenlemeler de etkisizdir.

İkincisinin en bariz örneği ABD'deki Yasaklar Dönemi'nin (1920-33) arzu edilmeyen sonuçlarıdır. Çoğunlukla alkol ve salon kültürünün ahlâken onaylanmamasından esinlenen Yasaklar Dönemi, ticareti yeraltına itmiş ve yasaları çiğneme heveslilerinin ellerine bırakmıştır. Sonuç, yükselen bir çete şiddeti, polis ve kamu görevlilerinin yozlaşması ve iyiden iyiye uygulanamaz hâle gelen yasalara karşı yaygın bir saygısızlık olmuştur.

Fuhuş ya da uyuşturucu kullanımı gibi yaşam tarzı tercihleri üzerindeki diğer yasaklar da uyuşturucu kartellerinin ortaya çıkması, muhit savaşları ya da insan ticareti gibi benzer sonuçlar doğurmaktadır. Ve bu durum, bu faaliyetlerden kaynaklanan ger-

çek sorunlarla (cinsel yolla geçen hastalıklar ya da bağımlılık gibi) mücadeleyi zorlaştırmaktadır; çünkü bunlar yeraltına itilmekte ve otoritelerin ulaşma imkânından uzaklaşmaktadır. Yasanın bağladığı sıradan insanlar suçlulara dönüşmekte, suçlularla uğraşmakta ve tehlikeye atılmaktadır; çünkü onları yasal piyasaya sokacak ne bir kalite kontrolü ne de tüketici koruması mevcuttur. Bu arada, yaptırım kaynakları diğerlerine gerçek zarar veren asıl faaliyetlerden başka yöne saptırılmıştır.

Son olarak, niyetlenilenin aksine sonuçlar doğuran illiberal siyasetin birçok örneği vardır. Örneğin, işyerinde ayrımcılığın önlenmesi ve liyakat ilkesinin güvenceye alınmasına yönelik girişimler 'pozitif ayrımcılığa' yol açmış ve liyakatten öte, insanların kotaları doldurması için işe alındığı bir duruma yol açmıştır. Genç beyinlerin dinî ya da siyasî gruplar tarafından ele geçirilmesini önlemek için tasarlanan devlet eğitimi, hüküm süren köktencilikten az ya da hiç kaçışın olmadığı bir tekele dönüşmüştür. Benzer biçimde, dinî ya da siyasî baskılar, sonunda baskıyı yapanlara karşı patlak veren şiddeti ortaya çıkarmıştır. Ve en kötüsü, aşırı güçlü devletlerin ideolojik dogmaları, tıpkı Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi kişisel, sosyal ve bilimsel ilerlemeyi on yıllar boyunca engellebilir.

Kaygan Zemin

Onaylamadığımız tavır, davranış ya da fikirleri devletin cebrî gücünü kullanarak bastırmaya başladığımızda, açıktır ki bunun bir durma noktası yoktur. Mill, 'hakim görüşün tiranlığı' olarak uyardığı bu durumu şöyle açıklar: Herkes, belli bir görüşün ya da eylemin bastırılması gerektiğini düşünse bile bunu yapmak için haklılaştıran bir neden yoktur. Eylem ve görüşlerin devletin müdahale edemeyeceği 'kişisel bir alanı' olmak zorundadır.

Bunun temel nedeni, insanların kendileri için, uzakta bulunan yasa yapıcılar ya da kamu görevlilerinden daha iyi kararlar

verebilir olmasıdır; nitekim kendi şartlarını yine en iyi kendileri bilebilirler. Diğer bir neden, çoğunluk için, sırf sayı üstünlüğü bulunduğundan, başkalarının hayatlarına müdahale etme hakkı olduğunu düşünmenin oldukça kolay hâle gelmesidir. Devlet gücünü enstrüman olarak kullanan çoğunluğun bu kolay güveni ona müdahale alanını genişletmek ve bireylerin temel haklarını gasp etmek konusunda bir rahatlık sağlar.

Bu kaygan bir zemindir. İnsanların hayatlarının bir parçasına yapılan müdahale diğerlerinin hayatına yapılan paralel müdahaleleri haklılaştırır. Devlet müdahalesi sıklıkla başarısız ya da aksine sonuçlar yaratır ki bu da daha fazla müdahale için bir savununun gerekçesi olur. Örneğin, uyuşturucu siyasetinin etkisiz ve niyetlenilmemiş sonuçları, kısılcacın daha da daraltılmasına yol açar; bu durum uyuşturucu kullanımı ve satışının risklerini yükseltir ve ortaya çıkan sonuçları daha kötü hâle getirir.

Sınırı Çizmek

O hâlde sınırı nereye çizeceğiz? Devlet müdahalesinin sınırları nedir? Hangi faaliyetler hoşgörülebilir, hangileri görülemez? Örneğin, ebeveynlerin çocukları üzerindeki hakları nelerdir? Ebeveynlerin çocuklarını tokatlamaya, onları sünnet ettirmeye ya da anne rahmindeyken alkol ve sigara içmeye hakları var mıdır? Ya da daha genel olarak, komedyen ve karikatüristlerin bir dinle dalga geçmek için ifade özgürlüğü, bu eylem başkalarına zarar verecek şiddeti provoke etse bile, var mıdır?

Bu soruların açık yanıtları yoktur; farklı insanların farklı görüşleri mevcuttur. Yanıtları daraltmak klasik liberallerin en önemli görevidir. Klasik liberaller devletin zorlayıcı gücünün mümkün olduğunca belirgin olmasını; dolayısıyla bu gücün yalnızca gerçek zararı cezalandırmak ve caydırmak amacıyla kullanılmasını isterler. Bu sınırın neresi olduğu, kamusal tartışma ve fikir alışve-

rişinin konusudur: Bizler, siyasetçilerimizin bizim adımıza karar vermelerine izin verecek kadar mantıksızdır. Ne var ki başkalarına hafif düzeyde sıkıntıya sebep olabilecek eylemlerin büyük çoğunluğu devletin demir yumruğuna gereksinim duymak yerine tartışmaya ve iknaya açık olmalıdır.

Hoşgörü ve Devlet

Antik Yunanların böyle bir çekincesi yoktu. Platon (MÖ 427-347) ve Aristoteles (MÖ 384-322) örneğin, bir şey iyiye otoritenin buna zorlaması gerektiğine inanmışlardı. Ve bugün hâlâ birçok kişi ahlâkî olmadığını düşündüğümüz şeylerin yasa tarafından yasaklanması gerektiğine inanmakta.

Mill, büyük ölçüde, ahlâk dışı yönelimin potansiyel olarak zarar verici olduğunu ve bu nedenle de ona ahlâk dışı dediğimizi kabul eder. Ancak bazı ahlâk dışı olarak nitelendirdiğimiz eylemlerin başkalarına herhangi bir zarar verme olasılığı olmayabilir: Hatta, örneğin eyleme konu olan kurban, bu eylemi, yardımcı intiharda olduğu gibi, faydalı bulabilir. Devletin zor gücünü, bu tarz faydalı bağlamlarda kullanmak ancak insan refahını düşürür.

Tüm klasik liberaller devletin gücü hakkında şüphecidirler ve yelpazenin daha liberteryen kısmında olanlar devletin özgürlüğümüzü teşvik etmekten çok onu yok etmeye meyilli olduğuna inanmaktadırlar. Dolayısıyla Mill'in zarar prensibini akılda tutmak gerekir: Açık zarar ya da zarar tehdidi içermeyen şeyleri yasaklamaya başlarsak her şeyi yasaklamak noktasına gelebiliriz. Locke ya da Jefferson'a göre devlet yalnızca vatandaşlarının özgürlüklerini korumak ve onları genişletmek için vardır: Birine, bir yaşam tarzı dayatmak ya da belli bir dinî ya da ahlâkî kodu kayırmak devletin görevi değildir. Bu nedenle Amerikan Anayasası sadece dinî hoşgörü üzerinde değil, din özgürlüğü üzerinde de ısrarcı olmuştur.

Risk ve Güç Kullanımı

Ne var ki her eylemin diğer insanlara en azından bazı potansiyel zararlı sonuçları mevcuttur; dolayısıyla her olay kendi koşulları içinde değerlendirilmelidir. Örneğin, birçok ülkede restoran ve sinema gibi kapalı alanlarda sigara içmek yasaktır. Bunun genel haklılaştırması, sigaranın, içene verdiği zarardan öte içmeyenlerin sigara dumanının yan etkilerinden zarar görmesini engellemektir. Son zamanlarda, şehir parkları gibi, başkalarının sigara içilmesinden zarar görme riskinin düşük olduğu alanlarda da sigara içmek yasaklanmaktadır. Parklara ilişkin mevcut argüman, çocukların sigara içenleri görmesi ve onlara özenmesi; sonuç olarak sağlık sıkıntılarını çekebilme riskinin ortaya çıkmasıdır.

Buna benzer riskler olabilir; ancak klasik liberaller bu tarz risklerin, onları önlemek için güç kullanımı adına yeteri kadar ciddi olup olmadıklarını ya da bu risklerin, cebrî sınırlama kullanımını (tedbir ve cezaların) haklılaştıracak kadar geçerli olup olmadığını sorgularlar. Diğerlerine yönelik sonsuz küçük riskler devlet müdahalesi için iyi bir neden gibi görünseydi hiçbir insan eylemi otoritelerin keyfi müdahalesine karşı korunamazdı. 'Özel alan' diye bir şey olmaz ve bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü son bulurdu.

Hoşgörü bilinçli olmak zorundadır ve bir nedenden dolayı vardır. Bu neden ahlâkî varlıklar olarak diğerlerine saygı duymak ve özgürlüklerine özen göstermek ve böylelikle özgür bir toplumda barışçıl işbirliğinin temelini sağlamaktır. Ne var ki siyasetçiler ve bürokratlar hassas çizgiyi ne zaman geçtiklerine dair çok da bilinçli değillerdir. Sorun çıktığında halk da sıklıkla devletin bir şeyler yapmasını talep eder; hatta devlet müdahalesinin haklılaştırılmaz bir saldırı olarak nitelendirilebileceği bireysel özgürlükler ile ilgili olarak da böyledir. Ve tabi ki biz de insanları kendi iyilik-

leri için zorlamaya oldukça hazırızdır; ama gerçekte onları kendi değerlerimiz ve önyargılarımız ile uyuşmaya zorlamaktayızdır.

‘İnsanları ruhsal iyilikleri için artık zorlamadığımızı farz etsek bile’ der İngiliz filozof ve antropolog Herbert Spencer (1820-1903), ‘yine de onları kendi maddî iyilikleri için zorlamaya kendimizi yetkili görürüz; birinin diğeri kadar işe yaramaz ve hoş görülmez olduğunu fark etmeyiz. Bu, klasik liberallerin sınırlı devlet savunusunun nedenlerinden sadece biridir.

Klasik Liberal Siyaset

Devletin Kökeni ve Amacı

Erken dönem klasik liberaller, devletin yalnızca bireylerin haklarını korumak için var olduğunu ve güç kullanımını asgarîye indirip, barış ortamını tesis ederek bireylerin fırsat ve özgürlüklerini genişletmek rolü olduğuna inanmışlardır. Eğer biri güç kullanacaksa bu devlet olmalıdır ve gücü yalnızca bu amaçlar için kullanılmalıdır.

Onların öngördükleri vizyon, güç ve boyut olarak, aynı zamanda meşruiyeti sınırlı bir devlet olmuştur. İktidara ilişkin olarak, resmî iktidarın özgürlüğü nasıl tehlikeye sokabileceğinin ve özgürlüğü muhafaza etme ihtiyacının oldukça farkındadırlar. Kapsam bakımından, klasik liberaller meşru devletin işgal ve zor üzerine kurulamayacağını, ancak farklı bireylerin anlaşması üzerine kurulabileceğini ısrarla dile getirirler. Devletin yegâne ortaya çıkış amacı, hakları, özgürlükleri ve fırsatları geliştirmektir. Meşruiyet düşünüldüğünde, Locke, devlet otoritesinin, sivil haklar karşılığında kendi davranışlarını sınırlandırmayı kabul eden bireylerden geldiğini söyler. Bu nedenle, devlet otoritesinin bireylerin ona ve-

rebileceği otoriteyi aşmaması gerekir. Örneğin, devlet hayat ve özgürlük gibi vazgeçilmez haklarımızı reddedemez.

Devleti sınırlamanın başka bir iyi nedeni, insan doğasının zaaf gösteriyor olmasıdır. Devlet kadrolarını işgal eden insanlar, basitçe söylemek gerekirse insandırlar; muhtemelen kimseden daha erdemli ya da herkesten daha az çıkarıcı değillerdir. Ancak, bizi cezalandırma ve hapsedmenin de dâhil olduğu devasa bir zor kullanma gücü kullanırlar. Bu gücü arzu ettikleri gibi kullanmalarına müsaade etmek akıllıca bir hareket olmaz; kontrol edilmesi ve sınırlandırılması gerekir. Klasik liberaller mutlak otoriteye güven duymazlar; bu otorite mutlak çoğunluğun desteğini taşıyor olsa bile.

Devletin Fonksiyonları

Peki bu devlete dair dar bir bakış açısı mıdır? Klasik liberaller sıklıkla *laissez-faire* ya da küçük ve *gece bekçisi* işlevi gören devlete inanmakla karikatürize edilirler. Bu bağlamdaki eleştirileri ise, 'eğer herkes devletin varlık nedeni üzerinde anlaşmak zorunda olsaydı, kimse bir anlaşmaya varamayacak ve bir anarşi içinde sıkışıp kalacaktı' şeklinde yanıtlarlar.

Modern devletler, erken dönem klasik liberallerinin kabul edebileceğinin ötesinde sınırlara ve güce sahiptirler. Hatta bugünün klasik liberalleri sıklıkla devletin, Mill'in zarar vermeme prensibi ve vatandaşların özgürlüklerini genişletme görevlerinin ötesinde faydalı başka fonksiyonlarının olabileceğini kabul ederler. Milton Friedman, gelirin zenginden fakire dağıtılması amacıyla ünlü *negatif gelir vergisi* savunusu ve fakir ailelere, eğitime ulaşabilmeleri için devletin finanse ettiği eğitim kuponlarını savunmuştur.

Adam Smith'in kendisi, savunma ve yargı mekanizması aracılığıyla kamunun korunmasına ilaveten, devletin köprüler, limanlar

gibi kamusal hizmetler sağlaması ve kamusal eğitime katkı vermesi gerektiğini ifade etmektedir.

Ne var ki kolektif olarak en iyi şekilde yapılan bazı yararlı şeyler de vardır; ancak buradaki temel sorun sınırın nereye çizileceğidir. Gerçek zararın ya da tehdidin tam olarak ne zaman oluştuğunu ya da bir müdahalenin faydalarının tam olarak neler olabileceğini belirlemenin genelde zor olduğu gerçeği ise buna yardımcı olmaktadır.

Örneğin Mill, her ne kadar ifade özgürlüğünün bir savunucusu olsa da zarar vermeme prensibinin sansürü meşrulaştırabileceğini düşünmüştür. Aynı zamanda, mahkemelerde tanıklık yapmak ya da çocukların uygun bir şekilde okula gidebilmesini temin etmek gibi, diğerlerine yardım etmek üzere, bireylerin çeşitli görevlerinin olduğunu savunmaktadır. Ticaretin, çalışma saatlerinin, ücretlerin ve personel yardımlarının düzenlenmesi konusunda devlete rol biçer. Sağlıklı bireylere iş ve diğerleri için asgarî yaşam standartlarının sağlanması amacıyla toplumsal refah yasalarını savunur. Devletlerin yol ve temizlik hizmetleri gibi altyapı hizmetleri vermeleri gerektiğini savunur. Bilimsel araştırma ve sanatın geliştirilmesi için kamusal desteği öngörür. Hatta kamu çıkarının bu müdahaleleri meşrulaştırabileceğini düşünür. Birçok klasik liberal bunlardan farklı fikirdedir.

Yakın zamanda, aşırı devlet gücü hakkında bir kitapta (*Kölelik Yolu*) bile, F. A. Hayek, devletin meşru bir şekilde üstlenebileceği işlevleri sıralar. Bunlar, sağlık ve işgücü kapasitelerini korumaları için insanlara asgarî gıda, barınma ve giyinme sağlama; sigortalanması zor olan talihsizliklere karşı kapsayıcı bir sosyal sigorta sistemi; insanların hazırlıklı olmasının mümkün olmadığı doğal afetler sonrası yardım ve iş devri ve bunun yarattığı işsizlikle mücadele eden ekonomi politikalarıdır. Birçok klasik liberal bu

tarz imtiyazların büyük bir takozun ince ucu olduğu konusunda endişe duyarlar. Hayek'in kendisinin şikayet ettiği üzere, 'aciliyetler, bireysel özgürlüğü koruyan mekanizmaları kırpan bahaneler olmuştur' demiş ve devletin, acil yardım, gıda, barınak, giyinme, eğitim ve sağlık gibi ihtiyaçları sağlamasına izin verdiğimizde azınlıkta olanlar için gerekli sayılabilecekler ile çoğunluğun çıkarları arasındaki çizgiyi korumak kolay olmaz. Diğer bir deyişle, bu yönlü devlet müdahalesinin net bir sınırı yoktur.

Adam Smith, köprüler, limanlar ve eğitim destekleri gibi kendi öngördüğü müdahalelerin, insanların sosyal ve ekonomik olarak birbirleriyle işbirliği yapabilecekleri bir altyapı olduğunu söyleyerek zor bir işe kalkışır. Bunlar, dolayısıyla özgürlüğü tehdit etmekten öte onu geliştirirler. Hayek de kendi müdahale öngörülerini, insanların kendilerini korumalarının bir çabası olarak görür; ve yine Hayek'in görüşü, özgür bireyleri yaşama, çalışma ve birlikte işbirliği yapmaya izin verecek ölçüde gerekenin sağlanması yönündedir.

Yine de herhangi bir devlet faaliyeti, ne kadar değerse deşsin, insanların hak ve özgürlüklerine bir nebze müdahaleyi gerektirir; özellikle de vergi şeklinde, devlet faaliyetlerinin finanse edilmesi için mülklerinin alınması söz konusuysa. Devletin korumak için var olduğu şeylerden birinin mülkiyet olduğunu savunan bazı klasik liberaller, bunun haklılaştırılmasını oldukça zor bulurlar. Bazı diğerleri yalnızca kamusal çıkarın, her nasıl tanımlanırsa tanımlansın, bireysel hak ve özgürlükleri ihlâl etmek için yeterince büyük olması gerektiğini ifade ederler.

Esas tehlike yetki aşımıdır; açıkça kolektif sorumluluk olan birkaç şeyle başlayan devletler, hiçbir net son nokta olmadan, güç ve işlevlerini genişletirler. Klasik liberaller belki de sınır çizmekte başka birçoklarından daha kalifiyedirler çünkü sınırlı devlete olan ihtiyacı ve genişleyen devlet gücünün tehlikesini anlarlar. Ve her

ne kadar devlet acil yardımların sağlanmasını garanti etmek adına rol üstenebilse de klasik liberaller bunun tek başına devlet tarafından neden sağlanmaması gerektiğini görürler. Her ne kadar piyasa düzenleyebilir olsa da klasik liberaller devletin neden hakem olarak kalması ve bir oyuncuya dönüşmemesi gerektiğini; ayrıca sıkıntı içindeki belirli kişi ve gruplara devletin yönettiği yardımların neden uzun dönem ve büyük ölçekli gelir dağıtımına dönüşmemesi gerektiğini bilirler.

Sosyal Adalet Miti

Buna karşılık, ‘yeni liberaller’ devletin yapması gereken şeyin tam olarak gelirin yeniden dağıtımını olduğunu düşünürler. Eşitsizlik ve fakirliğin, patron ve zenginin faydasına, ancak işçi ve fakirin zararına olan eşit olmayan güç ve adil olmayan mülkiyet hakkı yasalarının sonucu olarak görürler. Sosyal adaleti tesis etmek için devletin güç dengesizliğini düzeltmesi ve zenginlik ve geliri daha iyi durumda olanlardan daha kötü durumdakilere yönlendirmesi gerekir.

Klasik liberaller, bunun ‘adalet’ sözcüğünün apaçık bir yanlış kullanımı olduğunu düşünürler. Onlara göre adalet, *düzeltilici adalettir*; bireyler arasındaki anlaşmazlıkların çözümü ve ihlalcileri cezalandırarak bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasıdır. Bu, tehdit ve şiddetin sınırlandırılması ve zor kullanımı neticesinde daha kötü duruma gelmiş insanların zararlarının tanzim edilmesi ile ilgilidir. Bu, birbirimizden beklediğimiz ve beklemeye de hakkımız olan bir davranıştır.

Gerçek adalet, bu nedenle, ancak bireylerin birbirlerine nasıl davrandığı ile ilgilidir. Soyguna uğramak adil değildir; grip olmak bir talihsizliktir ancak bir adaletsizlik değildir; çünkü hiç kimse adaletsiz davranmamıştır. Diğer yandan, sosyal ya da *dağıtıcı adalet* oldukça farklıdır. Dağıtıcı adalet, bir grubun farklı üyeleri arasında kaynakların dağıtımıyla ilgilidir. Genelde daha fazla eşit-

lik mantığı üzerinden dağıtımı -bu dağıtım basitçe kendiliğinden gerçekleşmiş ve kimsenin kötü ya da adaletsiz davranışından kaynaklanmamış olsa dahi- değiştirmek amacındadır.

Örneğin, eğer 100.000 kişinin her biri, bir stadyumda ünlü bir şarkıcıyı izlemek için para öderse, gecenin sonunda para ödeyenler önceki durumlarına göre az da olsa fakirleşirken şarkıcı daha da zenginleşir. Fakat kimse yanlış bir şey yapmamış ve kimse bir şey yapmaya zorlanmamıştır. Dolayısıyla klasik liberaller şunu sorarlar: Zenginliğin dağıtımsal sonucu nasıl olur da *adaletsiz* olabilir? Ve devam ederler: Sonucu eşitliğe dönüştürmeye çalışmak zor kullanımını gerektirir; yani şarkıcının henüz kazanmış olduğu serveti seyirciye iade etmek için zor kullanmak gerekir. Nozick'in belirttiği üzere, bu durum gelecekte de eşitliği sürdürürebilmek adına kesinlikle sürekli ve tekrarlanan bir zor kullanımını gerektirecektir.

Bazı pratik sorunlar da mevcuttur. Gelirin tamamen eşitliğini sağlamak mümkün değildir: İnsanlar, hiç çalışmayanlarla aynı ücreti kazanacaklarsa neden daha fazla çalışsınlar ya da çalışmaya ihtiyaç duysunlar ki? Dolayısıyla, sosyal adalet ihtiyaca ya da insanların topluma kattıkları değere göre yeniden dağıtım üzerine daha çok odaklanır. Ancak, kimin neye ihtiyacı olduğuna kim karar verecektir; ya da kimin kazandırdığı değer daha önemli olduğuna? Sırf tembellikten dolayı daha fakir hâle gelmiş biri, işi ve evi bir tayfunda yok olmuş birine göre daha mı az muhtaçtır? Bir hemşire, bir kemancıdan daha mı fazla topluma değer katar? Bunu değerlendirebilecek objektif bir ölçüt mevcut değildir: Karar tamamen öznel-dir. Yine de böyle keyfi yargıların arkasına sığınarak 'sosyal adalet' savunucuları insanların mülkiyet ve özgürlüklerine el koyarlar.

Sadece bu da değil, sosyal adalet insanlara farklı davranır: İnsanlar, ne kadar zengin ya da fakir olduklarına bağlı olarak farklı miktarlarda vergi öder ya da farklı miktarlarda devlet desteği alır-

lar. Bu, yasanın herkese eşit davranması ve hiç kimsenin otoritenin keyfi yönetimiyle yardım ya da zarar görmemesi prensibine dayanan hukuk devleti ilkesinin ihlâlidir.

Bu nedenle, klasik liberaller servet ve gelirin kapsayıcı herhangi bir yeniden dağıtımını reddeder. Devletin organize ettiği bazı geçici acil durum yardımlarını destekleyebilirler; ancak birinin uzun vadeli refah desteğine hakkı olduğuna inanmazlar çünkü bu, diğerlerinin katkı sağlama yükümlülüğü olduğunu, hatta gerekli görüldüğünde mecburiyeti olduğunu ima eder; diğerlerinin bu talihsiz duruma düşmesinde hiçbir günahları olmasa bile...

Bu, klasik liberal bir toplumda daha fakirlerin kötü bir şekilde devam ettiği anlamına gelmemektedir. Özgür toplumlar daha zengin olma eğilimindedirler ve fakir bir toplumda fakir olmaksızın zengin bir toplumda fakir olmak daha iyidir. Zengin ülkelerdeki insanlar aynı zamanda bağış ve yardımlarda bulunarak daha fazlasını vermeye eğilimlidirler; ihtiyacı olanlar yardım etmek gibi yasal bir ödevleri olmamasına rağmen bu ahlâkî yükümlülüğü yerine getirmek üzere kaynakları mevcuttur.

Kamu Tercihi ve Kişisel Çıkar

Klasik liberaller her ihtimale karşı yeniden dağıtım gibi konular üzerine verilen siyasî kararlar hakkında oldukça şüphelidirler. Klasik liberallerin bu şüphelerine Kamu Tercihi Okulu, ekonomik kavramları siyasî karar alma sürecine uygulayarak dayanak oluşturmuştur.

Ana akım 'refah iktisatçıları' *piyasa başarısızlıkları* konusunda uzunca konuşmuş ve bunları düzeltmek üzere devlete ne kadar ihtiyaç olduğundan bahsetmişlerdir. Unuttukları şey *devlet başarısızlıklarının* da mevcut olduğudur. Siyasetçiler ve bürokratlar me-

lek değillerdir: Özel piyasada olduğu kadar demokratik sistemde de kişisel çıkar söz konusudur.

Örneğin seçimler, ne yapılması gerektiğine çoğunluğun karar verdiği, rekabet eden çıkarların mücadelesidir. Bu, akşam yemeğinde ne yeneceğini tartışan iki kurt, bir kuzunun hikayesine benzetilen demokrasi hakkındaki şu eski şakada olduğu gibi azınlığa büyük bir tehlike doğurur. Bu durum, seçimlerin, kendi öncelikli çıkarları için kampanya yapan lobi gruplarınca baskıya alınması gerçeğiyle daha kötü hâle gelir. Çıkar grupları, sıklıkla, seçim avantajlarını arttıran, birbirini destekleyen koalisyonlar oluştururlar. Bu arada, siyasetçiler de oy kazanmak için bu oldukça fazla çıkar koalisyonlarını bir şekilde tatmin etmek durumundadırlar; çünkü ne de olsa en “kamusal ruhlu” siyasetçi dahi bir şeyler yapabilmek için seçilmek zorundadır. Kaybeden kesim, elbette ‘sessiz çoğunluktur’; yani çıkarları daha dağınık olan genel kamudur.

Yasama sürecindeki kararlar yukarıda bahsedilenden daha iyi değildir. Yasa yapanlar, kendi istedikleri ölçüleri elde edebilmek için mesai arkadaşlarıyla ‘sen benim istediğim şey için oy ver; ben de senin’ müzakereleri içine girerler. Dolayısıyla, gerçekte istenilenden daha fazla yasa geçer ve aslında temsil edilmeyen genel kamu daha çok sömürölür. Ve bu yasalar uygulanırken, bu defa bürokrasinin kendi çıkarları devreye girer ve belki de kendi imparatorluklarını genişletebilmek için uygulamaların boyut ve karmaşıklığına daha fazlasını eklerler.

Klasik Liberalizm ve Demokrasi

Klasik liberaller demokrattır, ancak şüpheci demokrattırlar. Bazı kolektif faaliyet gerektiren minimal fonksiyonların var olduğunu kabul ederler. Bu fonksiyonların ne olduğuna ve bunların nasıl başarılılaçağına ilişkin genel kararların bir kısım güçlü elitler tarafından değil, genel kamu tarafından verilmesi gerektiğine ina-

nırlar. Ve temsilî hükümetin bu kararları vermede ve uygulamada muhtemelen en iyi yol olduğunu savunurlar.

Ancak, demokratik sürecin mükemmel olmaktan uzak olduğunu bilirler. Bu süreç (piyasalar gibi) *farklı çıkarları uzlaştıran* bir süreç değil, ancak *birbiriyle yarışan çıkarlar arasından birini seçtiğimiz* ve sadece bir tarafının kazandığı bir süreçtir. Demokrasi, seçmenlerin, temsilcilerin ve bürokratların çıkarlarıyla yaralanmıştır; oldukça derin irrasyonel sonuçlar çıkarmaya müsaittir; sıkça azınlık gruplarının sömürülmesine ve haklarının ihlâl edilmesine yol açar; bunların hepsi de demokrasi adına yapılıdır.

Bu nedenlerden dolayı, klasik liberaller demokratik karar verme sürecinin belirgin kurallarla bağlı olmasını ve başka hiçbir şekilde kararlaştırılmayacak konular üzerine oldukça özenle odaklanması gerektiğini savunurlar. Temsilî demokrasinin, şimdiye kadar icat edilmiş en iyi hükümet şekli olduğu muhakkak; bu da çoğu insanı (ve iktidarı elinde bulunduran neredeyse herkesi) daha fazla şeyin demokratik süreçle karara bağlanması gerektiği iddiasına yöneltir. Ne var ki bu, bu kararları *siyasî* süreçle vermek anlamına gelir ve siyaset her zaman sevimli bir güç değildir. Ne kadar çok karar siyasî olarak verilirse hak ve özgürlüklerin ihlâl edilmesi o kadar kolaylaşır ve azınlık gruplarının devlet gücünü elinde bulunduranlar tarafından sömürülmesi ya da baskı altına alınması daha kolay hâle gelir.

Buna karşın, klasik liberallere göre hak ve özgürlükler herkes içindir: Bunlar sayıya ya da çoğunluk olmaya bağlı değildir. Gerçek temsilî demokrasi, seçimli diktatörlükle aynı şey değildir ve ona dönüşmemelidir. Seçim başarısı yenen çoğunluğun, diğerlerine dilediği gibi davranma iznini vermez.

Aynı şekilde, demokratik siyasî süreci karar verilmesi gereken konular ve kolektif şekilde karar verilen konularla sınırlandırmak-

la birlikte klasik liberaller bu sürecin nasıl yürütülmesi ve kararların nasıl alınması gerektiği üzerine sınırlamalar koyarak tüm bireylerin hak ve özgürlüklerini korumaya çabalarlar.

Anayasalar ve Özgürlük

Bir anayasa, bu sınırlamaları koymanın ve bu sınırlamalara yaptırım koyarak çoğunlukta ya da iktidarda olanların onları kolaylıkla çiğneyememesinin bir yoludur. Bu her zaman başarılabilen bir şey değildir: Güçlü liberal anayasaya sahip ülkeler bile devletin boyutlarındaki hızlı büyümeden ve birey hak ve özgürlüklerinin çoğunluk tarafından erozyona uğratılmasından başışık değildir. Eğer genel kamu onların önemini anlamayı bırakır ve koruma konusundaki iradesini kaybederse anayasal özgürlükleri korumak zordur.

Ancak klasik liberaller genelde anayasal sınırlamalar koymanın bireysel hak ve özgürlükleri korumanın en iyi yol olduğuna inanırlar.

Kuvvetler ayrılığı ve denge ve denetleme gibi kurallar aracılığıyla -örneğin, çok kamaralı meclisler, federal sistem ve yargısal denetleme gibi- yerleşik çıkarılanın tüm karar verme sürecini ele geçirmelerini engelleyebiliriz.

Ve bir klasik liberal anayasa yalnızca devlet gücünün sınırlandırılmasını ve bölüştürülmesini güvence altına almaz. Yasaların herkese eşit şekilde uygulanmasını ve böylelikle belirli çıkar gruplarının -siyasetçilerin ve bürokratların kendileri de dâhil olmak üzere- özel muameleye tabi tutulmamasını da güvence altına alır.

Böyle bir anayasa devletin herhangi bir otoritesinin olmadığı hak ve özgürlükleri (çünkü devletin kurucu unsuru olan vatandaşlar devlete kendilerinin sahip olmadığı bir hakkı, yani diğerlerinin hakkını ihlâl etme yetkisini vermiş olamazlar) tahsis ederek aynı zamanda devletin sınırlarını da çizer. Ancak, böylesi bir *Haklar Bildirgesi* herkese hayat, hürriyet, mülkiyet, sözleşme, düşünce

ve konuşma hürriyeti gibi temel hakları hatırlatsa da tüm hak ve özgürlükleri sayamaz. Hobbes'un dediği gibi, 'yasanın sessiz olduğu' her şeyi yapabilmeliyiz; ne var ki yapamayacağımız şeyleri sıralamaktansa yapabileceğimiz şeyleri listeleyen bir yasal sistem uzun, karmaşık, kusurlu ve acı verici şekilde sınırlayıcı olacaktır.

Tercihen, yalnızca yasada belirtilen birkaç istisnaya tabi, insanların barışçıl araçlarla kendi amaçlarının peşinden gitmekte özgür oldukları bir varsayım mevcut olmalıdır. Özgürlüğün genel varsayımında örtülü bir şekilde mevcut olan sayısız özgürlüklerimizi saymaya ihtiyaç yoktur.

Devletin Meşruiyeti

Fransız yazar ve siyasetçi Benjamin Constant'ın (1767-1830) söylediği gibi anayasalar liderlerimizi güçlendirmek için değil, onları sınırlandırmak için vardır. Hiçbirimizin bir diğerini yönetmek gibi bir yetkisi mevcut değildir; bu bir rıza meselesidir. Ve eğer devlet kamu rızasını kaybederse, tüm otoritesini kaybeder ve zorlayıcı gücü gayrimeşru hâle gelir.

Frank Knight'ın bize hatırlattığı devlet kendi kendini sınırlı tutmalıdır: Hiçbir zaman iktidarın kapsamlı güç devşirmesi üzerinde anlaşmamalıyız. Ne var ki Locke ve Paine'e göre devletler aynı zamanda isyan tehdidiyle de sınırlandırılırlar.

Yine de cebri gücü kullanım yetkisine sahip olmaları sayesinde en adaletsiz devletler dahi uzun bir süre varlıklarını sürdürürler. Tüm eksik taraflarına rağmen, seçimler hükümetleri değiştirmenin en barışçıl yoludur. Seçimler, anayasalar gibi liderlerimizi seçmenin değil, onları sınırlandırmanın yoludur. Bu güvenlik valfi kritik derecede önemlidir: Klasik liberallerin ısrar ettiği gibi bireyler diğerlerinin keyfi kararlarına tabi olmamalıdır; büyük halk desteğine sahip hükümetlerin bile.

Klasik Liberal Toplum

KLASİK LİBERALLER DEVLETE KARŞI ŞÜPHECİ OLDUKLARI için, onlara toplumun nasıl organize olması gerektiği sorulmalıdır. Aslında, toplumun merkezî bir otoriteye ihtiyaç duymadan kendi kendini organize ettiğine ilişkin, *kendiliğinden doğan düzen* denilen tutarlı bir açıklamaları vardır.

Kendiliğinden Doğan Düzen

Kendiliğinden doğan düzen eski bir fikirdir. Kendi çıkarları peşinde koşan bireylerin niyetlenmeden herkesin faydalanabildiği bir düzen yarattıklarını anlatan Fransız filozof Montesquieu'ya (1689-1755), toplumsal kurumların 'insan eyleminin bir sonucu olduğunu, ancak insan dizaynı olmadığını' söyleyen İskoç Aydınlanması düşünürü Adam Ferguson'a (1723-1816) ve daha sonra bu fikri 'görünmez el' olarak tarif eden Adam Smith'e kadar geriye götürülebilir.

Son dönemde bu fikir Hayek tarafından güncellenmiştir. Hayek insanların dünyayı doğal ve yapay olmak üzere ikiye böldüğünü, somut şeyleri vahşi, irrasyonel, yapılandırılmamış ve düzen-

siz; yapay şeyleri planlı, rasyonel, yapılandırılmış ve metodolojik olarak görme ve ikincisinin daha tercih edilir olduğu yönünde bir eğilime sahip olduklarına işaret etmiştir.

Ne var ki Hayek, şeylerin düzenli olduğu ancak planlanmadığı ya da tasarlanmadığı başka bir kategoriden bahseder. Bunun örnekleri, göç eden kazların aldığı V şekli, arı ve karıncaların karmaşık toplumları olarak sayılabilir. Bu sosyal yapılar, dahli bulunan varlıkların bilinçli dizaynı değil, ancak her birinin tekil davranışlarının toplam sonucudur.

Bu kendiliğinden doğan düzenler insan toplumlarında da bulunur. Örneğin *dil*: Oldukça karmaşık olan dil ve gramer hiçbir zaman kasıtlı olarak biri tarafından dizayn edilmemiştir; faydalı olduğu için kendi kendine ortaya çıkmıştır. (Avrupa'nın diğer kendiliğinden ortaya çıkmış dilleri hâlâ gelişmeye devam ederken, Pan-Avrupa dili olarak tasarlanarak dizayn edilen Esperanto hiçbir zaman tutmamıştır.)

Benzer şekilde örf-adet hukuku, Napolyon'un kanunnamesinin tam aksine tasarlanarak ortaya çıkmamıştır; binlerce münferit davanın hükümleriyle oluşmuştur. *Piyasalar*, *fiyatlar* ve *para* da yararlı oldukları için gelişmiştir; birileri bilinçli bir şekilde icat etmemiştir.

Sonuç olarak sosyal düzenler devlete veya planlamaya ihtiyaç duymazlar ya da fonksiyonel, etkili ve hatta rasyonel olmak durumunda değildirler. Sosyal düzenler, kendi özel çıkarlarının peşinde koşan, ancak diğerlerinin hak ve özgürlüklerine saygı gösteren bireylerin serbest ilişkisinden doğar. Doğrusunu söylemek gerekirse devlet müdahalesi bu düzeni kaosa çevirmeye eğilimlidir.

Kendiliğinden Doğan Düzenlerin Evrimi

Kendiliğinden doğan düzenler evrilirler. Dil, örf-adetler, ahlâk, gelenekler ve piyasalar zamanın ihtiyaçlarına göre değişir ve

uyum gösterirler. Bu düzenler kendi kendini organize eder ve genelde kendi kendini düzenler; onları çalıştırmak için birkaç genel kurala ihtiyaç vardır, ancak birilerinin tasarımına ya da planına ihtiyaç yoktur.

Bu düzenler her zaman kusursuz bir şekilde uyum gösteremeyebilirler, ancak iyi bir şekilde uyum gösterenler hayatta kalmaya devam eder ve diğerlerinden daha iyi bir duruma gelir. Ve bu deneme-yanılma şeklindeki evrimsel süreç, bireyler, otoritenin fikirlerinin üstün olduğu zamanda değil ancak kendi fikirlerini refah içinde üretmekte serbest oldukları zaman daha da hızlanır.

Örneğin, yoğun bir tren istasyonunda farklı trenler; çıkışlar ve girişler arasında koşturulan kalabalığı düşünün. Bir şekilde birbirini ezmeden herkes hedefine ulaşmaktadır. Bunun nedeni herkesin kendi yönünü, başkalarının yollarına çıkabilme ihtimaline göre ayarlamasıdır. Tren ile kapı arasındaki nihai rotaları düz bir hat olmaktan oldukça uzak olabilir; ancak genelde hedeflerine hızlı ve kazasız ulaşırlar. Bunun alternatifi, yani binlerce insana nereye gideceklerini sorup istasyonda izleyebilecekleri en etkili rotayı tasarlamak, bir yönetim kâbusu olurdu. Ne var ki şans eseri problem kendini, oldukça kendiliğinden bir şekilde çözer.

Kurallar ve Düzen

Yukarıda bahsedilen sorunlar kendi kendiliğine çözülür çünkü tahmin edilebilir şekilde diğer insanlara uyum sağlarız: İstasyon örneğinde görüldüğü üzere, gideceğimiz yönü bir şekilde belli ederek ve diğerlerinin işaretlerine uyarak çarpışmaları önleriz. Bu tarz davranışsal düzenlilikler ya da davranış kuralları kendiliğinden faydalı sonuçlar üretir. Buna karşın, eğer hepimiz öngörülemez bir şekilde davranıyor olsaydık bu sadece karışıklık ve uyumsuzluk yaratacaktı.

Gerçek dünyanın kendiliğinden doğan düzenlerinde bahsi geçen kurallar yazılı olmayabilir ve oldukça karmaşık olabilirler. Örneğin arıların yazılı kuralları ya da komut sistemleri yoktur; yine de 50.000 ve üzeri sayıdaki kolonilerini her bir bireyin şekillenmiş işgücü sayesinde büyütmeye devam ederler.

İnsan düzenlerine ilişkin olarak, okul çağındaki çocuklar kanıtlayacaklardır ki üzerinde dili inşa ettiğimiz gramer kurallarını açıklamak çok zordur; gündelik hayatımızda onları düşünmeden sürekli kullandığımız hâlde. Aynısı, adalet, hakkaniyet ya da ahlâk kuralları için de geçerlidir; ne olduklarını her zaman açıklayamazsak da bu kuralların ne zaman ihlâl edildiğini sezebiliriz.

Bu düzen sağlayıcı kurallar biz onları bilinçli bir şekilde tasarladığımız için değil, faydalı ve uyumlu oldukları için zaman içinde gelişmişlerdir. Bu kurallar eylemlerimize gönüllü sınırlılıklar koyar, onları daha öngörülebilir kılar ve sosyal hayatı kolaylaştırır. Mülkiyet hakları, gelenekler, örf-adetler, ahlâki kurallar, dürüstlük ve saygı birey özgürlüğünün ateşini ihtiva eden ateş çemberidirler. Kimse onları icat etmemiştir ve düzgün toplumsal etkileşimi geliştirmek üzere bilinçsiz bir erdeme sahiptirler.

Adalet ve Hukukun Üstünlüğü

Kendiliğinden doğan düzen, öngörülebilir bireysel davranışa dayanır ve onsuz mümkün olamaz. Klasik liberaller toplumsal ve siyasal düzenin temelini *adaletin kuralları* olduğunu iddia ederler.

Gramer gibi, adaletin kuralları da bilinçli bir şekilde tasarlanmamıştır; faydalı oldukları için gelişmişlerdir. Tam olarak ne olduklarını açıklayamasak bile dahi genel olarak bu kuralları takip ederiz. Elbette bunları yazmaya ve hukuk kitaplarında derlemeye çalışırız. Ancak, adaletin kurallarını *yaratanlar* bizler değildir; onları yalnızca *keşfetmeye* çalışırız.

Yasa yapıcılar, 'yasaları' yapabilirler ancak bunlar adil yasalar olmayabilir. Örneğin geçmişe yönelik (kişileri zamanında suç olmayan eylemlerinden dolayı cezalandırmak gibi), uygulanamaz (uyum sağlaması imkânsız) ya da anlaşılmaz (çelişkili veya anlaması oldukça zor) olabilir veya bizle birlikte büyüyen adalet fikrini ya da klasik liberallerin söylediği gibi doğal hukuku ihlâl eder şekilde adaletsiz tatbik edilebilir. Bu tarz yasal düzenlemeler 'yasa' olarak adlandırılmaya değmezler.

Hukukun Üstünlüğü

Klasik liberaller, kendiliğinden, işbirliği içeren, öngörülebilir, şiddet içermeyen, istikrarlı ve adil bir sosyal düzenin *genel* (şaşırtıcı bir istisnalar yığını içermeyen), *evrensel* (herkese uygulanabilir) ve *istikrarlı* (ne oldukları konusunda insanların kafa karışıklığı yaşamaması için sıklıkla değişmeyen) kurallara uyarak ortaya çıkabileceğine inanırlar.

Gramer kurallarını çoğumuz açıklayamayız, bu nedenle sosyal kuralları da çok düşünmemek en iyisidir ve bu nedenle onları basit tutmak bir anlam ifade edebilir. *Genel ve istikrarlı* kurallara sahip olmak, herkesin bu kurallardan ne beklediğini bilmesi, davranışlarımızın daha öngörülebilir olması ve güven içinde planlar yapmamızın mümkün olması anlamına gelir. Aynı şey *evrensel* kurallar için de geçerlidir; sahip oldukları ileri ve önemli avantaj ile bu kurallar belirli insanların ya da bir grubun kayırılmasını ya da sömürülmesini imkânsız kılar.

Otoriteye sahip olanların keyfi kurallarının karşısı olan şey hukukun üstünlüğüdür. Klasik liberaller, hukukun üstünlüğünün siyasetçilerin, polislin, mahkemelerin ve diğer bürokratların ellerindeki cebri gücü kötüye kullanmalarını önlediğini savunurlar. Hukukun üstünlüğü bizi keyfi tutuklama, yargısız infaz, çifte cezalandırma (aynı suçtan birden fazla ceza alma), adaletsiz yargıla-

ma, taraflı hakimler, hileli seçimler ve adaletsiz yasama gibi birçok ortak şeytandan uzaklaştırır.

Hukukun Üstünlüğünü Koruma

Klasik liberaller her ne kadar sınırlı devlete inansalar da hukukun üstünlüğünü sağlamanın küçük bir görev olmadığını bilirler. Hukukun üstünlüğü seçimlerin ve atamaların açık ve adil yapılmasının, yargıçların tarafsız olmasının ve yasaların genellik ve evrenselliğinin denetlenmesinin garantilediği mekanizmalar gerektirir. Adalet sistemine bağlı kaynaklara ihtiyaç duyar: Örneğin mahkeme bürokrasisinin fazla olması nedeniyle davaların mahkemeye gelmesi yılları bulur ya da polis ve hakimler aldıkları düşük maaşlar nedeniyle rüşvete yeltenirlerse adalet sağlanamaz.

Anayasalar doğal adaletin korunmasına yardımcı olabilirler: Uygun hukukî usule göre yargılama sürecini güvence altına alabilmek ve eşit muameleyi sağlayabilmek için yasama ve bürokrasinin hiçbir zaman tecavüz edemeyeceği *kişisel alanı* tanımlayabilirler. Örf-adet hukuku geleneği de özgürlüğün başka bir kalesidir: Tekil davalar mahkemelerde dillendirilir ve tartışılırlar ancak bundan adaletin esas kurallarının neler olduğuna ilişkin bir anlayış meydana gelir. Üçüncü koruma mekanizması ise *ifade özgürlüğüdür*: Bireyler yasama ve adalet yönetimini açıkça eleştirebilirlerse daha fazla görüş yasama sürecine dâhil olacak ve insanlar aktif bir şekilde adaletsiz yasama ve yasal süreçlere itiraz edebileceklerdir.

Hukuk Üstünlüğüne Yönelik Tehditler

Burada bahsettiklerimizin birçoğu günümüz yasa yapıcılarının bakış açılarından oldukça uzaktır. Bunlar, mahkemelerin seçilmiş çoğunluğa saygı göstermelerini isterler çünkü söylediklerine göre onlar kamusal sorunlarla hakimlerden daha içli dışlıdır. Anayasal sınırları görmezden gelirler çünkü mevcut şartları on yıllar veya yüzyıllar önce anayasayı yazarlardan daha iyi anladıklarını düşü-

nürler. Hakları doğal ve ihlâl edilemez olarak görmezler; yasama tarafından bize bahşedildiğini sanırlar. Yasamanın bireysel özgürlük pahasına ‘kamu çıkarını’ koruması gerektiğine inanırlar.

Ne var ki neredeyse tüm adaletsiz ve cebrî yasa yapıcılar ‘kamu çıkarı’ bahanesine sığınır ki nihayetinde bahsedilen kamu çıkarı da kendileri tarafından tanımlanır. Ve tüm bu gelişmelerden haberdar olarak, klasik liberaller yargıyı bireysel hak ve özgürlüklerin koruyucusu olması, kısa dönem odaklılığı ve yasa yapıcılarının menfaatlerine hizmet edip etmediğinin kontrol edilmesi, adaletsiz yasaların hükümsüz kılınması ve adil yasaların iktidarda olanlar da dahil herkesi bağladığının garanti edilmesi bağlamında oldukça önemli görürler.

Bu nedenle Hayek örf-adet hukukunu savunmuş, bu hukukun mahkemelerde çözüme kavuşturulan meselelerden ortaya çıktığını ve siyasetçiler tarafından geçirilen yasalardan daha iyi bir şekilde adaleti garantileyeceğini belirtmiştir; ki birçok klasik liberal bu konuda hemfikirdir. Onlara göre, hukukun üstünlüğü, yasal kuralların herkese adil ve tek şekilde uygulanmasını gerektirir. Örf-adet hukuku bu tanıma genel anlamda uyarken, siyasetçiler tarafından yapılan yasalar sıklıkla bir grubu kayırmak (ya da tam tersi itibarsızlaştırmak) üzere yapılır; klasik liberallerin yasa yapıcılar konusunda oldukça şüpheli olmalarının nedenlerinden biri de budur.

Doğal Düzenlerin Rasyonalitesi

Her ne kadar birçok insan merkezî otorite olmadan bir toplumun vahşi ve irrasyonel olacağını düşünse de klasik liberaller kendiliğinden doğan düzenlerin aslında daha rasyonel olduklarına inanırlar. Kendiliğinden doğan düzenler merkezî toplumlardan daha fazla bilgiyi kullanır, daha iyi kararlar verir, değişen koşullara daha hızlı uyum gösterir ve daha hızlı gelişirler. Bunun en iyi örnekleri-

rinden biri merkezi komutayla yönetilen eski Sovyet Bloku'nun ekonomik geriliği ile daha az merkezi olan Batılı komşularının karşılaştırmasıdır.

Bu düşünce geleneğini detaylarıyla çalışmış F. A. Hayek'e göre bunun nedeni toplumsal ilerlemenin dayandığı bilginin çoğunun *dağılmış bilgi* olmasıdır. Bu bilgi yerel, kişisel, parçalıdır ve merkezileştirilemez.

Sırandan insanlar kendi şartlarını her hâlikârda merkezi bir otoritenin bilebileceğinden çok daha iyi bilirler. İnsanlar ayrıca kendi kişisel piyasalarını, müşterilerinin ihtiyaç ve değerlerini daha iyi bildikleri uzmanlaşmış yeteneklere sahiptirler. Ve işledikleri değişen piyasa bilgilerinin çoğu daha henüz merkezi planlama birimine iletilemeden geçerliliğini yitirecektir.

Bazıları, Über gibi uygulamaların ve modern süper bilgisayarların belli bir zaman ve mekanda taksilerin uygunluğunu ve değişen talebe ilişkin veriyi toplayıp işleyebilmesinin mümkün olduğunu savunabilir. Bilginin etkili bir şekilde toplandığı ve kullanıldığı ölçünün, kullanımlar arası ve zamanla değişeceği doğrudur. Ne var ki mevcut teknoloji göz önünde bulundurulursa bilginin toplanması, işlenmesi ve kullanılmasının en iyi yolunu bulabilmek için bir rekabet süreci gereklidir. Ve bu bilgi, Über ya da taksi şirketi, şoförler ve müşteriler gibi bilgiyi işleme zincirindeki değişik kişiler tarafından farklı şekillerde işlenir ve kullanılır. Merkezi planlama en basit tabiriyle bunu beceremez.

Hangi durum söz konusu olursa olsun sorun *hesaplama* sorunu değil, anlama sorunudur. Devletin merkezi otoritesi tarafından verinin işlenmesi kesinlikle daha iyiye gitmeyecektir. Hiçbir devlet otoritesi taksi müşterilerinin (ailevi acil durumlar, hava şartları ya da toplu taşıma gecikmeleri gibi durumlara bağlı olarak sürekli değişen) taleplerini öngöremez. Ya da merkezi planlamacıların,

taksicilerin sahip olduğu yerel hava, geçici yol çalışmaları ve bunların etrafındaki yollar, büyük kalabalıkları çeken yerel faaliyetler ve piyasayı etkileyen diğer sayısız faktörün derinlemesine bilgisine sahip olmasını bekleyemeyiz.

Yine, yerel üreticilerin, yerel ihtiyaçlara hızlıca uyum sağlamak konusunda merkezi planlamacılardan çok daha acil çıkarları vardır. Bu üreticilerin motivasyonu ilerlemeyi sağlar: İş ve inovasyon konusunda rekabet eden binlerce üretici, tek bir merkezi otoriteden çok daha hızlı olacaktır. Ve inovasyonun bireyler tarafından gerçekleştirilmesi daha iyidir: Bireylerin yaptığı inovasyonlar başarısız olduğunda bunlar küçük ve dar kapsamlı kayıplarla terk edilebilir; oysa merkezi planlama tarafından ulusal çapta yapılan inovasyonlar tüm ekonomi açısından felaket riski taşır.

Bu, kendiliğinden toplumların plansız olduğu anlamına gelmez: Tam aksine bu toplumlar tek bir planlama merkezinin değil de kendi uzmanlık bilgilerine sahip milyonlarca insanın planlarına dayanır. Muazzam ölçüde dağınık bireysel bilgiye dayanan böylesine toplumlar, hiçbir merkezi otoritenin kavrayamayacağı derecede karmaşıktır. Bu durum, klasik liberallerin devlet gücüne karşı, özellikle de toplumun tamamını yeniden dizayn etme girişimlerine karşı neden şüpheyle baktıklarını açıklamaktadır. Eğer toplumsal kurumlarımızı tamamen anlayamıyorsak, onu herhangi bir şekilde yeniden tasarlama konusunda başarılı olmamız mümkün değildir.

Sivil Toplum

Klasik liberaller, kendiliğinden toplumun bireylerinin izole, yani *atomistik* olduklarını (gerçi erken dönem toplum sözleşmecileri ile son dönem, *rasyonel beklentiler* ve rasyonel, çıkarıcı *homoekonomikus* fikirlerin iktisatçılarında bu yönde bir eğilime rastlansa

da) düşünmezler. Bilirler ki gerçek dünyada insanlar birbirlerinden kopuk ve mekanik değillerdir.

Daha ziyade bireyler, tercihen ya da doğuştan farklı, birbiriyle kesişen grupların, farklı ailevî, ahlâkî, dinî, kültürel ve diğer birlikteliklerin üyeleridirler. Değerleri bu birliktelikler tarafından etkilenir ve bu birliktelikler daha çok üyelerin birbirlerine olan sadakatine dayanır. İddialarını siyasî süreçlerden çok sivil toplum kurumları -yardım kuruluşları, birlikler, yardımlaşma grupları, kampanyalar, dinî ve diğer gruplaşmalar- üzerinden yürütürler.

Komünistler ve faşistler sivil toplum hakkında oldukça eleştirellerdir çünkü sivil toplumun insan birlikteliklerini devletten farklılaştırdıklarına inanırlar. Klasik liberaller ise aynı nedenden ötürü sivil toplum fikrini desteklerler. Onlara göre, sivil toplum, bireylerin güçlü ve merkezî bir siyasî otoriteye hizmet etmeden kendi kişisel amaçlarının peşinden gitmesini sağlar. Gerçekten de farklı bireyler bir çoğunluk görüşüne tutkularını feda etmeden, karşılıklı olarak birbirlerine zıt amaçlar güdebilirler. Bunun da ötesinde sivil toplum güçlü olursa devletin ilave güçler üstlenmesi için daha az bahane söz konusu olacaktır. Örneğin, canlı bir yardımlaşma sektörü bir refah devleti yaratımına daha az ihtiyaç duyulması demektir, ki bu klasik liberaller için iyi bir haberdir çünkü onlar, merkezî iktidarın büyümesi ve potansiyel kötüye kullanımından korkarlar. Ve ihtiyaçların yerelde ele alınması ve bir çeşitlilik içinde değerlendirilmesi uzaktaki merkezî bir otoritenin bunu yapmasından daha rasyoneldir.

Bazı klasik liberaller sivil toplumu yalnızca bizi aşırı merkezîleşmenin tehlikelerinden değil, aşırı bireyselleşmenin de tehlikelerinden koruduğu için desteklerler. Örneğin Fransız siyasî düşünürü ve tarihçi Alexis de Tocqueville (1805-59) Amerika'nın bireyselliğini sivil erdemi boğduğu ve kısıtladığı, kitlelerin tiran-

lığı olasılığını yarattığı ve devlet iktidarı tarafından desteklendiği gerekçesiyle eleştirmektedir.

Kendiliğinden Doğan Düzen ve Doğal Haklar

Kendiliğinden doğan düzen ve doğal haklar üzerine görüşler arasındaki çatışma değersiz olabilir. Toplum kendi kendine geliyorsa, izole, özgür bireyler arasında kurulan toplum sözleşmesini açıklamaya gerek yoktur. Bu rasyonel pazarlığın bir ürünü değil, ancak bireylerin birbirlerinin eylemlerine evrimsel uyumunun tamamen niyetlenilmemiş sonucudur.

Birçok klasik liberale göre, bu, toplumsal meselelere doğal haklar yaklaşımından daha az radikal, ancak çok daha muhafazakâr bir yaklaşımdır. Doğal haklar yaklaşımına ilişkin eleştirilerden bir tanesi, bunun anarşiye yakın bir şey üretebileceğidir; çünkü birbirinden ayrık, doğal haklarını kiskançça savunan bireyler çok az şey üzerinde anlaşabileceği ve devlete, neredeyse hiç rol bırakmayacaktır. Buna karşın kendiliğinden doğan düzen yaklaşımı, büyük ölçüde birçok şey üzerinde anlaşabileceğimizi, bu anlaşma bilinçsiz ve çok iyi anlaşılmadan yapılmamış olsa bile bunun mümkün olabileceğini söyler.

Klasik Liberal Ekonomi

Piyasanın Kendiliğinden Doğan Düzeni

Sosyal ve siyasî özgürlükle birlikte klasik liberaller *ekonomik* özgürlüğü de savunurlar. Bireylerin icatta bulunma, yaratma, tasarruf etme, mülk edinme ve diğerleriyle gönüllü mübadelede bulunma özgürlüğünün olması gerektiğine inanırlar.

Klasik liberaller, aynı zamanda, genel zenginliği yaratmada ekonomik özgürlüğün en iyi yol olduğunu düşünürler. Bunun nedeni, ekonomik özgürlüğün, insanların kendilerini diğerlerinin ihtiyaçlarına göre kendiliğinden ayarlamalarına ve karşılıklı faydaları için işbirliğinde bulunmalarına izin vermesi, yani süreçte değeri yaratması ve dağıtmasıdır.

Bu kendiliğinden doğan düzeni yaratan değerler mülkiyet, sözleşme, dürüstlük ve adalettir. Bunlar, akıl almaz ölçü ve karmaşada bir ekonomik düzen yaratırlar. Bu düzen herhangi bir bilinçli aktörün kavrayabileceğinden oldukça büyük ve karmaşıktır; tüm dünyayı kaplamaktadır.

Fiyatların Kendiliğinden Doğan ‘Mucizesi’

Onlarca milyon insanın ekonomik faaliyetini böylesine pürüzsüz bir uyum içinde tutan şey Hayek’in fiyat sisteminin ‘mucizesi’ dediği şeydir. Bu bizim icat ettiğimiz bir şey değildir; kendiliğinden ortaya çıkmıştır ancak değerler ortaya çıkışı ve zenginliğin insan topluluğu içinde yayılmasını bu düzen sağlar.

Fiyatlar basitçe, insanların bazı şeyleri diğer şeylerle mübadele etme arzularının *oranıdır*. Bu oran genelde para ile ifade edilir; ancak bu, paranın diğer şeylerle mübadele etmede faydalı bir mal olarak ortaya çıkmasıdır. Milton Friedman’ın sözleriyle para, aç berberlerin saç tıraşına ihtiyacı olan fırıncılar aramalarına gerek kalmamasını sağlar; mübadeleyi daha kolay ve uyumlu hâle getirir.

Fiyatların, *değeri* ölçmediğini akılda tutmak gerekir. Değer, tıpkı güzellik gibi, ona sahip bireyin zihninde yer alır ve insanlar aynı şeylere farklı değerler biçerler. Ticareti de bu nedenle yaparlar. Aç berberler ekmeğe, fırıncının ekmek için istediği paradan daha fazla değer verirken, fırıncılar da paraya ekmekten daha fazla değer verir. Tek bir *fiyat* mübadele edilir; ancak aktörlerden her biri mübadele edilen mallara farklı değerler biçer ve her biri ticaret yoluyla daha iyi duruma geldiklerini düşünürler.

Haberleşme Aracı Olarak Fiyatlar

Ancak fiyatlar *kıtlığı* açığa çıkarırlar. Yüksek fiyatlar, talebin, arzdan fazla olan malların varlığını ve tüketicilerin bunlar için daha fazla ödemeye hazır olduğunu gösterir. Bu durum, üreticileri vaat edilen yüksek kazancı elde etmek üzere talebi karşılama yönünde üretimlerini arttırmaya yöneltir. Düşen fiyatlar ise benzer şekilde, talebin az olduğunu ve üreticilerin, üretimi azaltmaları gerektiğini gösterebilir. Bu yolla fiyatlar, kaynakların nerede daha fazla değer

yaratacağına işaret eder ve onları ziyan edebilecek, daha az değerli kullanımlardan uzaklaştırır.

Bu faydalı düzen piyasadan piyasaya yayılır. Hayek'in örneğini ele alarak, imalatçıların tenekenin yeni bir kullanım alanını bulduklarını varsayalım. Bu hâlde, daha fazla teneke talep edecek ya da tenekeyi elde etmek için daha fazla para ödeyeceklerdir. Yükselen fiyatlar, maden firmalarını daha fazla teneke üretmeye ve toptan satıcıları da daha fazla arz etmeye teşvik edecektir. Aynı anda, mevcut teneke üreticileri bu sefer daha ucuz ikâme mal arayışına başlayacaklardır. Bu, ikâme malların fiyatını artıracak, böylelikle bu malları kullananlar, başka ikâme malların arayışına gireceklerdir. Bütün bu düzen, havuzdaki dalga halkaları gibi, Hayek'in fiyatların 'büyük haberleşme sistemi' dediği, insanların çaba ve kaynaklarının en çok nerede değerli olduğunu gösteren sistem sayesinde yayılır.

Komutasız Piyasalar

Piyananın daimî bir dengede olduğunu söyleyen ders kitaplarındaki 'denge' grafiklerinin aksine, klasik liberaller piyasaları, dağdan akan nehirler gibi hiçbir yerde durmayan dinamik süreçler olarak görürler. Ekonomiyi, soyut, mekanik bir sistem olarak görmek yerine, klasik liberaller piyasa fenomenini, kendi amaç ve değerleri olan milyonlarca insanın sürekli ve ortak düzenlerinin tahmin edilemez ve planlanmamış sonucu olarak kabul ederler.

Kendiliğinden ortaya çıkan ekonomik düzen, tıpkı diğerleri gibi, insanlar arasındaki öngörülebilir davranış kurallarının sonucudur. Kişisel çıkar ve kâr ile güdülenir ancak rekabet, sözleşme, mülkiyet hakkı ve adalet gibi klasik liberallerin, piyasa düzeninin faydalı ve fonksiyonel çalışabilmesi için devletin koruması gereken ilkeler tarafından düzenlenir.

Kurallar ve Mülkiyet

Bu faydalı düzenin işleyebilmesi için mülkiyet hakları esas önemdedir. Ancak güvence altına alınmış mülkiyet sayesinde her iki tarafa da fayda sağlayan bir mübadele yapılabilir. Hatta daha derine inerek, güvence altına alınmış mülkiyet, insanların üretmekte iyi oldukları malları üretebilmeleri ve bunları diğerlerinin üretmekte daha iyi olduğu mallarla mübadele edebilmeleri anlamına gelir. Bu uzmanlaşma ya da *iş bölümü*, hepimizi, her şeyi kendi kendimizin amatörce yapmaya çalıştığı durumdan daha üretken hâle getirir.

Güvence altına alınmış mülkiyet hakları aynı zamanda sermaye biriktirmemize, daha fazla, daha hızlı ve daha iyi üretmemizi sağlayan ekipman yatırımları yapmamıza izin verir. Bu haklar siyasi çoğunluklar tarafından sömürülmeye karşı direnmeyi de mümkün kılar; bunlar, insanlara, aşırı hükümetlere karşı gelmek hususunda kaynak sağlarlar.

Mülkiyet Kuralları

Mülkiyet hakları, insanların mülk edinme ve onu kullanmalarına, diğerlerini bu mülkten dışlamalarına, ondan gelir elde etmelerine (kiraya vererek) ve onu satış ya da bağış yoluyla başkalarına transfer etmelerine imkân tanır. Bu haklar, yargı sisteminin güvencesi altındadır.

Bir başkasının meşru sahipliği, ancak mülkiyetin zor yoluyla elde edilmemiş olmasına dayanır. Bu, mülkiyetin ticaret ya da bağış yoluyla el değiştirmiş olması demektir. Boş bir arazinin bir parçasına sahip çıkmak gibi başka birinin sahip olmadığı ya da istemediği bir şeyi alarak kimseye zarar vermeyen bir süreçle de -yeni sahibi bu mülkün kârlı bir kullanımını bulmuş olabilir- mülkiyet elde edilebilir.

Mülkiyet, sadece arazi, binalar, taşınabilirler değildir. Aynı zamanda hisse, bono ya da patentleştirilmiş tasarım ve telif müzik eserleri gibi mülkiyet haklarını içeren karmaşık maddî olmayan varlıkları da içerir ve elbette kendi hayatlarımız ve özgürlüklerimiz de mülkiyetimizdedir. Mülkiyet, bireyler, örgütler, devletler tarafından sahip olunur ya da (deniz ürünlerinde olduğu gibi) hiç kimsenin sahipliğinde değildir; ne var ki klasik liberaller özel mülkiyet sahipliğinin, mülkiyeti devlet sahipliğinden genelde daha iyi yönettiğine ve kimsenin korumakta çıkarı olmayan kaynakların aşırı sömürüldüğü mülkiyet durumunun “orta malların trajedisi” riskini yarattığına inanırlar.

Mülkiyet kuralları karmaşık olabilir ancak sayısız insanın uzmanlaşma ve gönüllü mübadele yoluyla barış içerisinde işbirliği yapmasına imkân verir. Bu faydalı işbirliğini mümkün kıldıkları için zaman içerisinde değer kazanarak evrilmişlerdir.

İnsanlar açık ve uygulanabilir mülkiyet haklarına sahip olduklarında, mülkiyet kaynaklarına yatırım yapmaya, onları korumaya ve üretken bir şekilde kullanmaya daha eğilimlidirler. Bu açıkça mülkiyet sahibine fayda sağlar; ancak aynı zamanda diğer herkesin de faydalanmasına olanak verir. Yapılan yatırımın meyvelerinin herkesle alışverişe uygun olması anlamına gelir. Bu alışveriş, karşılığında uzmanlaşmayı, üretkenliği ve değerini yayılmasını teşvik eder. Bu durum savaş mağlubu ya da kanunsuz ülkelerdeki çiftçilerin yağmacı hırsızlar veya ordular tarafından çalınacak ya da yok edilecek ekinleri ekip bakmakta bir anlam görememesinin tam tersidir.

Ekonomik Özgürlük Savunuları

Geleneksel ekonomik yaklaşımların aksine, klasik liberaller ekonomik fenomenleri açıklamak üzere bütünü kapsayan bir model kurmazlar. Onlar için, fiyatlar gibi ekonomik fenomenler mil-

yonlarca insanın ortak karmaşık hareketliliğinin öngörülemeyen sonucudur. Ne var ki bu, onların rasgele ya da irrasyonel olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, piyasa süreci uzun zaman dilimleri boyunca deneme ve yanılma sonucu ortaya çıkan 'aklı' barındırmaktadır.

Kişisel ve Dağılmış Bilgi

Aslında bu düzende, kasıtlı bir şekilde tasarlanmış ve planlanmış ekonomiden çok daha fazla akıl ve planlama vardır; çünkü serbest ekonomik düzen, üzerinde çalışılabilecek çok daha fazla ve çok daha ilişkili bilgi içerir.

Milyonlarca insan, kendi koşullarını, değerlerini, müşteri ve üreticilerinin önceliklerini uzaktaki bir ekonomik planlama merkezinin bilebileceğinden çok daha iyi bilmektedir.

Planlamacıların bu bilgiyi elde etme imkânı da yoktur. Bu bilgi yalnızca büyük ölçekte, dağınık ve parçalı değil, aynı zamanda *kişiseldir*. Yetenekler, deneyim, müşterilerin isteklerine ilişkin sezi... Tüm bunlar ekonomik hayatı yönlendiren temel bilgilerdir; ancak bu bilgiler, merkezi plancılara aktarılamaz. Petrol mü yoksa şarap mı üretmeliyiz? Bu, aritmetik bir hesaplamanın meselesi değildir. Bir şeyler üretme çabasına girmemizin tek nedeni onları tüketmektir ve insanların ne tüketmek istedikleri ihtiyaç ve değerler gibi toplanamayan veya çıkarılamayan, öngörülemeyen, oldukça öznel ve sayısız faktörden etkilenecek an be an değişen duygulara bağlıdır.

Ne var ki kendiliğinden doğan ekonomik düzen plansız değildir. Aksine, diğerlerinin istek ve ihtiyaçlarını sezmek ve bunları karşılamak üzere kaynakların nasıl dağıtılacağını planlamak üzere her biri, dağınık, parçalı ve kişisel olan bilgiyi kullanan milyonlarca bireyin sürekli planlamasının sonucudur.

Rekabet

Ekonomik özgürlük işe yarar çünkü zor kullanımının yokluğunda, kendi kişisel çıkarımızı karşılamanın tek yolu başkalarının ihtiyaç ve çıkarlarıyla karşılaşmaktır. Klasik liberaller, bunun için anahtar yönlendiricinin açık rekabet olduğunu düşünürler çünkü tüketiciler, üreticiler ve ürünler arasında seçim yapma şansına sahip olduklarında üreticiler, tüketicilerin ihtiyaçlarına karşılık gelecek şekilde etkin maliyetli davranırlar. Gerçek rekabet kusursuz bir şekilde birbirine benzeyen üreticiler, ürünler ve tüketicilerin renksiz ders kitabı modeli değildir. Rekabet, farklı üreticilerin, farklı tercihlere sahip farklı tüketicilere, öneriler sunmada farklılaştığı dinamik ve insanî bir süreçtir.

Bu kusursuzluklar piyasaya dinamizmini veren ve yeniliği, etkinliği ve gelişimi yönlendiren şeylerdir. Noksanlıklar ve karşılanmamış istekler- fiyatların yükselmesiyle anlaşılır- üreticileri adım atmaya ve bunları karşılamaya iter. Üretim fazlaları ise üreticilere, üretim kaynaklarının boşa harcandığını söyler. Sunulan malların çeşitliliği ve farklılığı, tüketicilerin farklı ve hatta birbirlerine aykırı zevklerinin karşılanmasını sağlar.

Kamu Faydası

Serbest ekonomi farklı değerlere sahip insanları uzlaştırır. Bu düzende, alıcı ve satıcılar sorunsuz bir şekilde işbirliğinde bulunabilirler; çünkü belli bir ürün ya da hizmete nasıl değer biçtikleri hususunda farklılaşırlar. Para aracılığıyla dünyanın öbür ucundaki, değerleri, dinleri, ahlâkları ve dünyaya bakış açıları bizden tamamen farklı insanlarla bile ticaret yapabiliriz. Ve muhtemelen, insanların böylesine farklı bakış açılarına sahip küresel ekonomik bağımsızlığı insanlık tarihinin barış için en güçlü unsurudur.

Bireyleri motive eden unsur kişisel çıkar olabilir; ancak mülkiyet, uzmanlaşma, piyasa ve mübadele sayesinde bu kişisel çıkar

genel yarar ile harmanlanır. Mallar daha etkili maliyetlerle üretilebilir; tüketiciler kalite üzerindeki yukarıya doğru, fiyatlar üzerindeki aşağıya doğru baskı sayesinde daha iyi hizmet alır; yeni mülkiyetler yaratılır ve değer arttırılır, istekler karşılanır, seçenekler genişler ve insan çeşitliliği ile bireysellik göklere çıkarılır.

Bireyler yardımsever olsalar bile dahi, yarattıkları ve diğerlerine yaydıkları şeyin değerini azamîye çıkarmalarına izin veren aynı sistemi korumada aynı çıkarı bulurlar.

Devletin İstikrarsızlaştırıcı Etkileri

Ekonomik özgürlük bizim için yalnızca ekonomik faaliyetin uyanık olduğumuz zamanın çoğunu alması dolayısıyla önemli değildir. Ekonomik özgürlük aynı zamanda sosyal ve siyasal özgürlüklerimiz açısından da önemlidir. Örneğin, iktidardakilerin gazete, televizyon, radyo ve internet medyasını kontrol etmesi ifade özgürlüğünden ödün vermek olurdu. Eğer siyasî otorite tüm toplanma salonlarının sahibi olsaydı toplanma özgürlüğü tehdit altında olurdu. Devlet, ofislerimizi ve fabrikalarımızı yönetiyor olsaydı emeğimizin karşılığını alamıyor olacaktık. Dolayısıyla, klasik liberaller ekonomik özgürlük ve özel mülkiyeti aşırı devlet gücü karşısında bir siper olarak görürler.

Birleşik Krallık ve ABD gibi ülkeler zengin olduklarında, devletleri şimdi olduğundan çok daha küçüktü. Bugün, neredeyse tüm ülkelerde büyük devlet örgütlenmeleri ve bu örgütlenmeyi sürdürebilmek için yüksek vergi sistemleri vardır. Klasik liberaller bunu mülkiyet haklarına saldırı olarak görürler. Makul vergi miktarları, savunma ve adalet gibi temel devlet fonksiyonlarını sağlayabilmek için kaçınılmaz olabilir. Ne var ki yüksek vergiler çalışma ve tasarruftan geri kalmaya sebep olur; piyasaların yaratıcı dinamizmini kırar ve kaynakları yüksek değerde kullanımdan

(genelde temsiliyeti olmayan) siyasî otoriteler tarafından belirlenen şekilde kullanıma yönlendirir.

Düzenlemeye de, örneğin açık rekabeti devam ettirmek ve sömürüyü engellemek amaçlı olarak piyasayı serbest tutmak üzere, ihtiyaç duyulabilir. Ancak, yine belirtmek gerekir ki düzenlemeler, ticarî anlaşmaları sınırlandırarak gönüllü mübadelenin yarattığı değeri düşürebilir. Ve her halükârda, genel kamuya değil de siyasal ve yerleşik çıkarlara hizmet etmek üzere bir düzenleme yapılmıştır.

Klasik liberaller ekonomik hayatta devlet müdahalesinin genel olarak yıkıcı bir etkiye sahip olduğuna inanırlar. Vergilendirme popüler olmadığı için devletler borçlanır; yani yeni nesilden rızası dışında para alırlar. Para kurunun aşınmasına müsaade ederler ki borçlarını değeri düşmüş parayla ödeyebilsinler; ancak ortaya çıkan bu enflasyon, fiyat sistemini istikrarsızlaştırırken genelde yükselen fiyatların gürültüsü arasında değişen görece fiyat sinyallerini boğar ve piyasa aktörlerinin emek ve kaynaklarını en iyi nerede değerlendirebileceklerini görmelerini zorlaştırır. Ve hükümetler sıklıkla, ekonomik patlamaları tetiklemek için kur ve kâr oranlarını manipüle etmeye eğilimlidirler. Bu kaçınılmaz şekilde iflas, işsizlik ve resesyonla sonuçlanacak piyasa gerçekliklerine karşı koymaktır. Klasik liberaller bu tarz zarar verici müdahalelerin engellemesini tercih ederler.

Devletsiz Sağlık, Eğitim ve Refah

Klasik liberaller aynı zamanda gelişmiş ülkelerde devlet bütçesinin çoğunu tüketen sağlık, eğitim ve refah uygulamaları gibi hizmetlere devletin dahil olması konusunda şüphecidirler.

Örneğin refah uygulamaları fakirliği ortadan kaldırmayı amaçlar ancak tartışmalı bir şekilde tam tersini yapar; (sübvansede edilmiş) işsizlik ile (vergilendirilmiş) istihdam arasındaki dengeyi

bozar. Birçok öncü klasik liberal düşünür devlet tarafından bazı asgarî refah uygulamalarının sağlanmasını savunurken bu tarz bir desteğin en iyi şekilde piyasa tarafından sağlanabileceğine inanırlar. Örneğin, işsizlik, hastalık ve engellilik durumlarına karşı bireylerin kendilerinin zor zamanlarda birbirlerine yardım ettikleri ve bunu sağlayamayanlar için devletin prim ödemesi yaptığı -devletin geri çekilmesiyle yeniden canlanacak olan- yardımseverlikle sigorta altına almalarını tercih ederler. Onlara göre bu sistemde kaynaklar daha az boşa harcanır. Bu sistem, bugünkü devlet merkezli sistemden daha çok olumlu teşvik yaratırken kötü yönlü teşvikler azalır ve faydalananlar ile sistemi yöneten devlet bürokratları arasındaki bağımlılık hâli ortadan kalkar.

Sağlık hizmeti de çoğunlukla devlet tarafından sağlanır ya da ileri derecede düzenlenir; insanlara hizmet sağlayıcılar ya da sigortacılar arasında tercih şansı bırakmaz. Rekabet diğer piyasalarda gayet iyi işlerken, klasik liberaller bunun neden hastaneler piyasasında da uygulanmadığını sorgularlar. Sağlık piyasasındaki rekabetin fiyatları düşürüp kaliteyi arttırırken, en çok hâlihazırda sağlık hizmetlerine ulaşamayan ya da bunları karşılayamayan yoksulların bundan faydalanacağına inanırlar. Ve gerçek bir rekabetçi sigorta piyasası insanların, devletin emrivakiliğine ihtiyaç olmadan sağlıklı yaşam tarzlarının potansiyel maliyetinin farkına varmalarını sağlar.

Eğitim ise diğer bir devlet tekelidir ve alternatif sağlayıcılar ile alternatif fikirlerin dışlandığı ve bunun özgür topluma zarar vermekten başka bir işe yaramadığı bir alandır. Dolayısıyla, klasik liberaller okullaşmada, yine en çok, dibe vurmuş okullarda sıkışıp kalmış yoksul kesimin faydalanacağı rekabet sistemini savunurlar. Mill gibi bazı klasik liberal düşünürler temel eğitimin yine de zorunlu olması gerektiğini düşünürler; diğerleri ise buna gerek olmadığını, okullaşmanın ebeveynlerin çocukları için en yüksek

önceliklerden biri olduğunu ve yardımseverliğin zorluk yaşayanlara ilişkin sorunları çözebileceği hususunda ısrar ederler.

Ticaret ve Korumacılık

Klasik liberaller, uluslararası ticaretin yerel ticaret kadar serbest olmasını savunurlar. Bu, ülkelerin en iyi yaptıkları işlerde uzmanlaşmalarını sağlarken tüketicilerin dünyanın her yerinden gelen ürünlerden faydalanmalarına izin verir. Tarihsel olarak, Hong Kong gibi ticarete açık ülkeler en hızlı büyüyenler oldular ve Çin ve Hindistan gibi ülkelerle son dönem geliştirilen ticaret milyarlarca insanı mecburî fakirlikten kurtardı.

Klasik liberaller, uluslararası ticaretin, fikirleri, hoşgörüyü ve işbirliğini yaydığını düşünürler. Ne var ki halihazırda ülkelerin birçoğu, siyasetin kışkırtıcılığıyla, ithalat kotaları ve gümrük tarifeleriyle kendi ürünlerini korumaya çalışmaktadır. Bu potansiyel ithalatçıların kendi emeklerinin karşılığını almalarını engellerken tüketiciler için daha az seçenek, daha az uzmanlaşma, kaynakların daha verimsiz kullanımı ve değer kaybı demektir. Bu durum mütekabiliyet ilişkisine, ticaret savaşlarına ve uluslararası gerilime yol açar. Ancak bu, yalnızca devlet serbest ekonomik faaliyete tecavüz ettiği için olur.

Günümüzde Klasik Liberalizm

Çöküş ve Yeniden Canlanış

Klasik Liberalizmin Çöküşü

Klasik liberalizmin ortaya çıkışı 17. ve 18. yüzyıllara rastlamaktadır; ancak 19. yüzyılın serbest ticaret ve ekonomik büyüme dönemine oldukça şey borçluyuz. Ne var ki 19. yüzyılın sonlarında diğer fikirler de kök salmaya başlamıştır. Ekonomik özgürlüğün sonuçlarından biri olan sanayileşme, ailevi karışıklıklar, şehre ani göç ve insanların birbirleriyle daha yakın bir şekilde yaşamalarından kaynaklı derin eşitsizlik algısı gibi sosyal problemleri beraberinde getirmiştir.

20. yüzyılda sanayileşme, sosyalizm, komünizm ve ardından nasyonal sosyalizmin militarizmle tamamlandığı merkezileşen ideolojilerin devşirilme zemini olmuştur. Ne var ki kaçınılmaz çatışmaların ardından merkezîyetçiliği reddetmek yerine, savaşın galipleri, kendi merkezî komuta yapılarının 'savaşı kazandırdığı' gibi 'barışı sürdürebileceği' sonucuna varmışlardır.

O zaman ekonomik anlayışımızda da büyük bir güven söz konusu olmuştur. İktisatçılar istihdamı ve üretimi kontrol edebilecekleri bilgi ve araçlara sahip olduklarına ve merkezî planlamanın sözde piyasa irrasyonelitesine çabasız üstünlüğüne inanmışlardır.

Dağılan Konsensüs

Zamanında bir çığır gibi görünse de bu görüşün kendi kredisini tüketmesi çok uzun sürmemiştir. Gelişen seyahat ve iletişim, komünist blokun ekonomik, sosyal ve siyasî başarısızlıklarını görür hâle getirmiştir. Kötü şöhretli Berlin Duvarı'nın bir tarafındaki Doğu Almanya istikrarlı bir acımasızlığa sürüklenirken, 1948 yılında bir pazar günü Ludwig Erhard tarafından yakılan özgürleşme ateşinin ardından Batı Almanya yükselişe geçmiştir. Aynı şey Kore yarımadası, özgür ve komünist iki ülke olarak ayrıldığında da olmuştur. Daha eğitilmiş ve aydınlanmış bir dünya nüfusu militarizmi koruma olarak değil, büyüyen ekonomik bağımsızlığa tehdit olarak görmeye başlamıştır.

Savaş sonrası ekonomi politikası da çatırdamaya başlamıştır. Bunalım zamanı için öngörülmüş, İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes'in (1883-1946) genişlemeci politikaları savaş sonrası barış dönemini devletin büyümesi ile kontrol edilemeyen enflasyon arasında bölüştürmüştür. Bunlara önlemez şekilde işsizlik ve ekonomik durgunluk eşlik etmiştir.

Klasik Liberalizmin Yeniden Doğuşu

Klasik liberaller için, bunların hiçbiri kaçınılmaz değildir aslında. Hayek'in belirttiği üzere, sosyal ve ekonomik hayatın kendiliğinden doğan düzenlerini arzularımız doğrultusunda yönlendirebileceğimiz gibi 'ölümcül bir kibir' ortaya çıkmıştır.

Entelektüel bir yabancığa sevk edilmiş olsa da klasik liberaller fikirlerinin envanterini çıkarmak ve onları yeniden değerlendi-

rerek modern çağa ilişkin hâle getirmek üzere yeniden bir araya gelmişlerdir. Mücadele, Nisan 1947’de Hayek, Avrupalı ve Amerikalı küçük bir grup klasik liberali Cenevre Gölü’nün yakınındaki dağlarda -daha sonra Mont Pelerin Topluluğu (*Mont Pelerin Society*) hâline gelecek olan- ilk defa toplanmasıyla başlamıştır. Bu topluluğun üyeleri, birçok başka düşünürün yetişeceği Ekomik İşler Enstitüsü (*Institute of Economic Affairs*) gibi klasik liberal düşünce kuruluşları kurmuşlardır.

Hayek dahil, bu topluluğun birçok üyesi klasik liberal ekonominin yeniden canlanışına yaptıkları katkılardan dolayı Nobel ödülü kazanmışlardır: Nobel ödüllü George Stigler (1911-91), Milton Friedman (1912-2006) ve Gary Becker (1930-2014), sağlam para, sınırlı devlet ve piyasa ekonomisi üzerine yaptığı vurguyla Şikago İktisat Okulu’nun (*Chicago School of Economics*) öncü düşünürleri hâline gelirken; onlarla akran olan Nobel ödüllü James M. Buchanan (1919-2013) kamusal karar alma süreçlerinin sözde rasyonalitesine karşı yaptığı saldırıyla Kamu Tercih Okulu’nun liderliğini yapmıştır. 20. yüzyılın sonunda bu düşünürlerin görüşleri tüm dünyada devletleri motive eder hâle gelmiştir.

Klasik Liberalizmin Anlamı

Ne var ki çağdaş klasik liberallerin başarısız olduğu bir nokta kendileri için iyi bir isim bulmak olmuştur. Sıfat olan ‘klasik’ tabiri Locke ve Smith’e kadar geri gider: Bu düşünürlerin görüşlerinde elbette çok fazla erdem vardır; ancak dünya değişti ve çağdaş klasik liberaller mevcut sorun ve iddialarla baş edebilmek üzere görüşlerini yeni mecralarda geliştirdiler.

Ne yazık ki sade bir sözcük olan ‘liberal’ (en azından Amerika’da böyleydi ve buradan bir kafa karışıklığı yayılmıştır) insan haklarını ve siyasî özgürlükleri savunan ancak ekonomik özgürlükler ve özel mülkiyet konusunda şüpheli olan ve devletin geçmiş hataları

düzeltilme ve eşitliği sağlamada büyük bir rolü olduğuna inananlar tarafından sahiplenildi. Buna ‘yeni liberal’ ve ‘modern liberal’ terimleri de eklendi.

‘Neo-liberal’ sözcüğü, çağdaş klasik liberalizmi eleştirmek üzere kullanıldı; hatta istismar edilen bir sözcük hâline dönüştü. Bu sözcük Batı Almanya’nın savaş sonrası ‘sosyal piyasa ekonomisi’ni destekleyen Ordo-liberallerden* kaynaklamıştır. Ancak son dönemlerde, klasik liberallerin sabit görüşlü, ihtiyacı olanlara toplumsal vicdan ve düşünce geliştirmeyen ve iş sektörünün her faaliyetini destekleyen ve *laissez-faire* ve gece bekçisi devlet talep eden ekonomik fanatikler olarak görüldüğü bir karikatür yaratmak için kullanılmıştır. Böylesine kukla bir karakter saldırılması kolay bir hedeftir; ancak yukarıda anlatıldığı üzere bunların hepsi klasik liberallerin aslında inandıklarından çok uzaktır.

Klasik Liberal Yelpaze

Ne var ki klasik liberalizm donmuş bir ideoloji değildir; daha ziyade, gördüğümüz üzere sosyal, ekonomik ve siyasî özgürlüğe ilişkin meselelere dair bir yaklaşımlar yelpazesidir. Bir uçta, devlet kurumlarına hiç ihtiyaç olmadığını düşünen anarşistler (ve bazı liberteryenler) vardır. Diğer uçta ise, devletin yalnızca temel hakları korumada değil; ancak aynı zamanda belirli ahlâki ve siyasî değerleri muhafaza etmede de önemli bir rolü olduğuna inanan muhafazakârlar vardır.

Klasik liberaller kültüre, temsili hükümete ve kendiliğinden ekonomik ve sosyal düzeni ortaya çıkaran kurallara liberteryenlerden daha fazla vurgu yaparlar. Liberteryenler, birçoğu toplumsal faydanın önemli olduğunu düşünse de özgürlüğü toplumsal fayda uğruna feda etmek yönünde çok daha az heveslidirler.

* Ordo-liberalizm, sosyal liberalizmin bir Alman versiyonu olarak, serbest piyasanın teoride öngörülen sonuçlarını yaratabilmek için devlete ihtiyaç olduğunu iddia eden yaklaşımdır. (Ç.N.)

Ancak yine belirtmek gerekirse, farklı klasik liberaller farklı merkezi ilkelerle motive olurlar. Friedman gibi bazıları için özgürlük önemlidir ancak özgürlüğün sonuçları asıl önemli olan şeydir. Bunlar, serbestleşmeyi, özelleştirmeyi ve düşük vergileri sadece özgürlüğü güçlendirdiği için değil, ürettikleri sosyal çıktıları açısından da önemserler. Hayek gibi diğerleri ise belirli ahlâkî ve hukukî kurallarla sınırlandırılmış serbest eylemin kendiliğinden doğan düzenlerin temelini oluşturduğuna inanırlar. Nozick gibi diğer bazıları ise tüm insanların vazgeçilmez doğal haklara sahip olduğu ve adaletsizlikleri telafi etmek dışında devletin meşru bir rolünün pek de olmadığı yönünde ısrar ederler.

Ne var ki farklı görüşlerine karşın klasik liberaller temel prensipler üzerinde anlaşırlar. Klasik liberaller, devletin esas amacının hayat, özgürlük, mülkiyet ve mutluluk peşinde koşabilme haklarının koruculuğunu yapmak olduğuna inanırlar. Bu önemli bir fonksiyon olduğu için devlet çok da küçük olmamalıdır; ancak eğer özgürlüklerimizi devletin tecavüzüne karşı koruyacaksa devlet, kapsamı itibarıyla sınırlı olmalıdır. Klasik liberaller *gönüllü mübadelenin* değer katmak ve değeri yaymak, yaratıcı ruhumuzu ortaya çıkarmak, farklılıklarımızı ve kendimizi ifade etmek açısından en iyi yol olduğuna inanırlar. Siyasette, ekonomik ve sosyal hayatta mutlakıyetçiliğe karşı bir antipatileri vardır ancak kendiliğinden sosyal ve ekonomik düzenlerin sorunsuz çalışabilmesi için bazı ahlâkî ve hukukî kurallara ihtiyacımız olduğunu belirtirler. Bireylerin, kendi eylemlerinin sorumluluğunu almaları gerektiğine inanırlar: Her ne kadar birilerine yardım etmek konusunda özgürsek de ve genelde öyle yapıyorsak da hiç kimsenin bir başkasından destek talep etme gibi bir *hakkı* yoktur. Ancak her insan eşit ahlâkî statüye ve hukuk önünde eşit muameleye tabidir.

Klasik Liberal Evrenselcilik

Klasik liberaller tüm insanlığın temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu yönündeki inançları dolayısıyla evrenselcidirler. Ancak, dünya devleti ya da hatta dünya sivil toplumu gibi ütopyacı fikirler beslemezler. Gerçekçi bir şekilde, vatandaşların kendi ulus devletlerine oldukça bağlı olduklarının farkındadırlar ve onları yalnızca eğitmek ve devletler arasındaki çatışmayı yatıştırmak istemektedirler. Uluslararası dolaşım ve karşılıklı ekonomik bağımlılığın buna oldukça yardımcı olabileceğine inanırlar. Bunlar, fikirleri, fırsatları, tercihleri ve özgürlüğü aynı anda yaymaktadır.

Klasik liberaller ticaret hürriyeti, sınırlar ötesi sermaye geçişi ve göç, yabancılara ya da onların mallarına, hizmetlerine ya da mülkiyetine ayrımcılık uygulamama gibi özgürlüğün ilkelerinin herhangi bir ülkede uluslararası seviyeyi karşılaması gerektiğine inanırlar. Ancak, Alman Ordo-liberal Wilhelm Röpke (1899-1966)'nin belirttiği üzere evrenselcilik evde başlar. Eğer kendi ülkemizde kuralları, özgürlükleri ve hukukun hakimiyetini egemen kılabilirsek o zaman uluslararası ilişkilerde ve kurumlarda aynı kuralları uygulamak için bir olasılık doğar. Klasik liberallerin fikirlerinde emperyalist arzular yoktur: İmparatorluklar insanların zihinlerini kazanamazlar; yalnızca fikirleri bastırırlar. Klasik liberaller topluluklar, aileler ve bireyler arasında olduğu gibi ülkeler ve kültürler arasındaki farklılığı da hoş karşılarlar.

İlliberal Gruplarla Başa Çıkma

Klasik liberaller için ilginç sorunlardan biri, *illiberal* grup ve ülkelerle nasıl başa çıkmaları gerektiğidir. Bu sorun çok daha acil bir hâle gelmiştir. Siyasî, sosyal ve ekonomik özgürlük fikrini reddeden ve imkân buldukları takdirde özgürlüklerimizi memnuniyetle ortadan kaldıracak dinî ve siyasî köktenciler her zaman olmuştur. Ancak şimdi, kolay ulaşım ve yok edici teknolojilerin kolay elde

edilebilmesi, bunun doğurduğu potansiyel tehdidi daha tehlikeli hâle getirmiştir.

Klasik liberaller insanların kendi kendilerini belirleme hakkıyla çatışan müdahalecilikten ziyade hoşgörüyü desteklerler. Ancak, diğer gruplar ve devletler özgürlük ve hoşgörüyü yok etmeyi kendilerine hedef olarak belirlemişlerse, klasik liberaller ne kadar hoşgörüsüzlüğü hoşgörebilir? Mill, 19. yüzyılda ‘barbar’, medenileşmemiş devletlere her türlü müdahalede bulunma hakkımız olduğunu yazmıştır; çünkü sadece medenî devletler bizimle aynı ahlâkî seviyeye sahiptirler ve herhangi bir durumda medenî devletlerin müdahalede bulunmaması durumunda, onların değişmesi ihtimal dışıdır. Son zamanlarda, John Rawls benzer bir argüman kullanarak, ancak makul devletleri hoşgörebileceğimizi, haydut devletlere bunu yapamayacağımızı iddia etmiştir.

Tipik bir şekilde, klasik liberaller bu tarz konular üzerinde de geniş bir görüş yelpazesine sahiptirler: Bazıları kendi kendini belirleme, özgür toplumun illiberal saldırılara karşı güçlendirilmesi ve başkalarının dinî inançlarını değiştirmeye çalışmanın amaçsız maliyeti meselelerini dert edinirken, diğer bazıları, kendi kendimizi savunmak için müdahalede bulunmamız gerektiğine inanırlar. İkinci durum, bir başka sorunu karşımıza çıkarmaktadır: Bir grup ya da ülkenin gerçekten illiberal olup olmadığını ve ne ölçüde tehdit barındırdığını nasıl belirleyeceğiz? Örneğin, Çin’in ekonomik ve askerî gücü birçok kişinin sınırlarını bozar. Bu ülkede siyasî ve sosyal özgürlükler yoktur; bir ölçüye kadar ekonomik özgürlükler mevcuttur. Bu, Çin’i klasik liberal bir ülke için tehdit yapar mı?

Ülke İçinde Illiberalizm

Benzer meseleler, ülke içindeki illiberal gruplarla nasıl baş edileceği sorusunda da gündeme gelir. Klasik liberaller, müdahalenin

(belli bir dinî ya da siyasî grubu yasaklamak gibi) kendi merkezî ilkeleriyle ters olduğu ve bunun diğerlerinin özerkliğinin ve kendini ifade etmelerinin altını oyduğu konusunda kaygılıdır. Klasik liberaller çoğunlukla dinî ve siyasî grupları hoş görmeye eğilimlidirler; ancak bazı durumlarda (örneğin, Almanya'da nasıyonel sosyalizmin yükselişi) böyle olmamayı dilemişlerdir.

Diğer yandan birçok klasik liberal, örneğin kızların eğitimden mahrum edilmesini ya da kadın sünnetini ve zorla evliliği önlemek için müdahalenin haklı olduğunu düşünür. Bunlar tüm insanların hak ve özgürlüklerinin ihlali olarak görülür.

Klasik liberallerin böyle sorulara karşı reçete niteliğinde yanıtları yoktur. Ancak genel olarak devlet faaliyetinin asgarîde tutulması görüşünü benimserler. Bazıları, çoğulcu bir çağda yaşadığımızı, farklı adet ve gelenekleri hoş görebilecek kadar olgun olduğumuzu ve ikna edici ölçüde kamusal sakınca olmadığı sürece müdahalenin haklılaştırılmamağı görüşünü benimsemektedir. Diğerleri ikna ve tartışmanın uzun vadede zihinleri değiştirmenin en etkili yolu olduğunu vurgulamaktadırlar. Örneğin, kadın sünnetine karşı olan bir yasa, bu uygulamaya maruz kalmış kadınların kendi çocuklarını bu uygulamaya maruz bırakmamak konusunda alacakları özgür karardan çok daha az etkilidir. Yasanın savunduğu şey özgürlük olmalıdır.

Bir kez daha belirtmek gerekirse, eğer illiberal gruplar kendilerini yükselişte görür ve bu siyasî güçlerini insanların hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırmak yönünde kullanırlarsa klasik liberaller ne yapacak? Paine gibilerine göre bu ayaklanmak ve hükümeti devirmek için yeterli haklılaştırma olur. Ancak gerçekçi bakmak gerekirse, klasik liberaller böyle bir şey olmadan önce işlerin çok kötü bir noktaya gelmesi gerektiğine inanırlar.

Klasik Liberal Vizyon

Klasik liberallerin dünyaya ilişkin yanılsamaları yoktur. İnsanlar kusursuz değildir; dünyaları sırf ilkelerle açıklanamaz ya da basit denklemlerle yönetilemez. Olaylar genelde eylemlerin tahmin edilemeyen sonuçlarıyla ortaya çıkar; ancak rasyonel olmaktan genelde daha aşağıda ve lütüfkâr olmaktan uzak insanların niyetleri her zaman bu yönde değildir. En iyi politikamız bunların hepsini kabul etmek ve insan zaaflarını, serbest piyasada olduğu gibi kendi yararına olabilecek yollara sevk etmek olacaktır.

Klasik liberalizm, gördüğümüz üzere insanî bir fikirler bütünüdür. İnsanların oldukları gibi farklılığını kabul eder. Onların, farklı amaçlarının peşinde koşabilmeleri adına alanı ve fırsatları azamîye çıkarma arayışındadır. Ve çok farklı olan bireylerin barış içinde bir arada nasıl işbirliği kurabileceklerini sorgular.

Klasik liberaller zor kullanımının asgarî düzeyde olduğu (bunun da yalnızca meşru ve seçilmiş hükümetler tarafından kullanıldığı), barış içinde bir dünya isterler. Bu dünyada gönüllü mübadelenin serbest ekonomik düzen içinde yarattığı refahın ve tüm bireylerin haklarını koruyan ve onların işbirliği içinde birbirlerinin amaçlarına uyum sağlamalarına izin veren bir yasal düzenin olmasını temenni ederler.

İktidarın sınırlandırılmasını isterler; çünkü uluslararası çatışmanın ve ülke içi baskının nedeninin devlet olabileceğini görürler. Keyfi iktidarı ortadan kaldıracak ve yöneticileri bizimle aynı yasalara tabi kılacak olan hukukun üstünlüğünü talep ederler. Herkesin düşünce, konuşma, çalışma ve kendi amaçları peşinde gitme özgürlüklerini destekler; bunların süreç içerisinde diğerlerine zarar vermesini engellemek üzere bağımsız bir yargı sisteminin önemine vurgu yaparlar. İnsanların kendi bildikleri yollardan kendi amaçları peşinde gitme özgürlüklerini, bu amaçlar kendile-

rine zarar verecek olsa bile ve herhangi bir şey yapmadan önce bir otoriteye sorma zorunluluğu olmamasını savunurlar. Ve çok daha önemli olarak, siyasî otoritenin müdahale edemeyeceği bir kişisel alanın mutlaka olması gerektiğini savunurlar.

Klasik liberaller serbest ekonomik düzen konusunda kendilerine oldukça güvenlidirler. Serbest ekonominin dünyada giderek yayılışının özellikle fakirler için daha iyi eğitim imkânları sağladığını, yaşam süresini arttırdığını, hastalıkları azaltıp fırsatları arttırdığını savunurlar. Bu, sosyalizm ve müdahalecilik henüz bir salgın hâline gelmeden önce olmaya başlamıştır ve daha fakir bölgelerde bulunan ve en sonunda piyasa fikirlerine ve uluslararası ticarete açılan ülkelerde görülebilir. Bu durum, bu ülkelerde insanların kendi ürettikleri meyveleri uzak piyasalara satmalarını, farklı ülkelerde uzmanlaşma ve etkinliğin yükselmesini ve değer yaratılarak dağıtılmasını sağlamıştır. İnsanların karşılanmamış istek ve ihtiyaçlarına karşılık bulunmasını sağlayan fiyat sistemiyle, klasik liberaller ekonomik büyüme ve refah için mantıklı bir sınırın olmadığına inanırlar. Yasa yapıcılar ve düzenleyiciler müsaade ettiği sürece inovasyon, iyileştirme ve her insanın kendi koşullarını daha iyi duruma getirme uğraşı aynı, sürekli ve kesintisiz olarak kalacaktır.

Klasik Liberal Bir Dünya?

Hâlihazırda böyle bir dünyada mı yaşıyoruz? Evet demesi çok güç: Karmaşa, belirsizlik, geçicilik ve farklılıklar çağında birçok insan hâlâ koruma ve ekonomik güvence için devlete güvenmektedir. Devletler büyüdükçe de kamu tercihi sorunu daha büyümektedir. Devlet ne kadar çok kaynağı kontrol ederse çıkar gruplarının devletten kayırma beklentisi o kadar artmakta, siyasetçiler için bu beklentileri karşılamak daha esas olmaktadır.

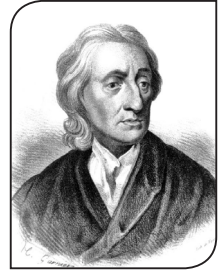
Ülkeler en sonunda kamu sahipliğinin yetersizliklerini kabul etmiş ve endüstrilerini özelleştirmişlerdir; ancak açık mülkiyetin yerini filizlenen düzenlemeler almıştır. Siyasetçiler artık asilzade olmayabilirler ancak bu daha az patronluk tasladıkları anlamına gelmez ve bizi kendimizden koruyacak olan yaşam tarzı yasaları yapmaktan geri durmazlar.

Klasik liberaller, iktidar sahiplerinin meşru otoritenin sınırlarını anlamalarını sağlamayı henüz başaramamışlardır; hem güçlü olan neden gücünü sınırlandırmak istesin ki? Ancak, şüphe yok ki gelişen dolaşım, eğitim ve iletişim olanakları sayesinde ekonomik, siyasî ve sosyal özgürlüklere destek tüm dünyada giderek artmaktadır. Klasik liberalizm hâlâ Locke'un mirası üstünde yükselse de en takdir edilesi yanı insanlığı ölmüş bir modelin içine sığdırmaya çalışmamasıdır; aksine dünyanın sonsuz iyimserlik ve uyumunu ortaya çıkarmaya çalışır.

Temel Klasik Liberal Düşünürler

John Locke (1632–1704), İngiliz düşünür

Birçok kimse Locke'u klasik liberalizmin kurucu babası olarak görür. Stuart hanedanına olan muhalefeti dolayısıyla Fransa'ya sürgüne gönderilmesinden sonra II. James'in tahttan indirilmesini haklılaştıran, kralların 'kutsal haklarını' küçümseyen ve meşru hükümetin güç ya da şiddetle değil, ancak halkla yapılan sözleşmeyle kurulabileceğini savunan *Yönetim Üzerine İki İnceleme* (*Two*

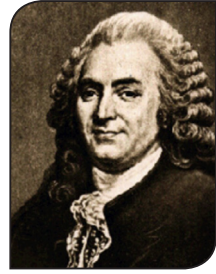

Treatises of Civil Govenment - 1690) adlı eserini kaleme almıştır. Doğal durumunda, insanların kendi hayat, sağlık ve emeklerine doğal kaynakları katarak elde ettikleri ve diğerlerinin yağmasına karşı korudukları mülkiyetlerini korumak için her türlü hakka sahip olduklarını iddia etmiştir. Bu *doğal hakları* barışçıl yoldan korumak için devleti kuran bir sözleşme yapar ve devleti buna yetkilendirirler. Devlet, böylelikle meşruluğunu yönetilenlerden alır ve eğer yönetilenlerin haklarını korumak konusunda başarısız

olursa, onu değiştirme hakları mevcuttur. Bu fikirler Amerikan ve Fransız Devrimlerini ve Thomas Jefferson (1743-1826) gibi anayasa düşünürlerini oldukça etkilemiştir.

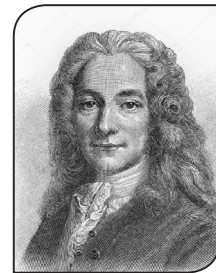
Bernard Mandeville (1670-1733), Anglo-Flemenk düşünür

Mandeville'in daha sonra *Arıların Masalı* (*The Fable of the Bees*, 1714) adıyla yeniden yayınlanan hicivci şiiri *Homurdanan Kovan* (*The Grumbling Hive* - 1705) kişisel çıkarın endüstri, ticaret, refah ve sosyal uyumun temel sürükleyicisi olduğunu iddia ederek okuyucularını şok etmiştir. Mandeville'in bu hayalî kovanında arılar yalnızca kendileriyle ilgilenmektedirler; ancak kendi arzularını tatminle uğraşırken diğerleri için istihdam oluşturmaktadırlar. Ve kendi zevkleri uğruna harcama yaptıklarında kasıtlı olmadan diğerlerini zenginleştirir ve serveti topluluk içinde dağıtırlar. Kişisel çıkar üzerine kurulu kendiliğinden ekonomik düzen Adam Smith (1723-90)'in ellerinde 'görünmez el' modeline dönüşmüş ve daha sonra Friedrich Hayek (1899-1192) tarafından geliştirilmiştir.

Voltaire [François-Marie Arouet] (1694-1778), Fransız yazar

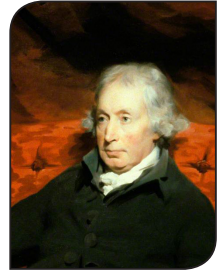
Aristokrasi hukuku uyarınca Fransa'dan sürgüne gönderilen Voltaire, İngiltere'ye gitmiş ve bu ülkedeki sivil özgürlükler, anayasal devlet ve klasik liberal düşünüş ilgisini çekmiştir. Ardından, hayatını temel özgürlükleri, hoşgörüyü, konuşma ve ticaret özgürlüklerinin geliştirilmesine adanmaya

karar vermiştir. *İngilizler Üzerine Felsefi Mektuplar (Philosophical Letters on the English, 1734)* adlı eseri Fransa'nın illiberalizmini eleştirmiş, ülkedeki aristokratik iktidarın devrilmesini telkin etmiş ve Kilisenin hoşgörüsüzlüğünü tenkit etmiştir. Bastille'de hapis yatmasına rağmen, daha sonra Kıta Avrupası'nda salgına dönüşen baskıya karşı koymaya devam etmiştir.

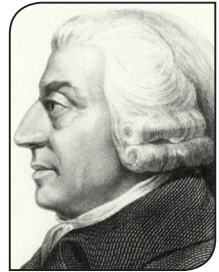
Adam Ferguson (1723-1816), İskoç toplum teorisyeni

Ferguson, kendi mutlulukları peşinde koşan bireylerin bir yaratıcı farklılık, işbölümü içinde etkinlik ve inovasyon dünyası yaratıklarını, bunun da ilerlemeyi sağladığını savunmuştur. 'Ülkeler, herhangi bir insan tasarımının uygulanmasıyla değil ancak insan eylemi sonucu oluşan kuruluşlarla rastgele oluşurlar' şeklinde yazarak toplumsal kurumların kendiliğinden doğasını açıklamıştır. Bu fikirler çağdaşı olan Adam Smith (1723-90)'i etkilemiştir.

Adam Smith (1723-1790), İskoç filozof ve iktisatçı

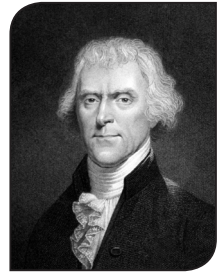
Adam Smith *Milletlerin Zenginliği (The Wealth of Nations, 1776)* adlı eserinde 'görünmez el'den yalnızca bir defa bahseder ancak bu güçlü fikir kitaba hâkim olur. Çağdaşı Adam Ferguson (1723-1816)'un gözlemlediği üzere, insan kurumları, hiç kimse onlara niyetlenmeden ortaya çıkabilir. Smith, insanların, diğerlerinin onlar hakkında iyi düşüncülerinden hoşlanmalarından dolayı doğal olarak bencil ve kaba olduğunu düşünmez; ancak çıkarıcı ve

kendi faydalarına olan şeylere ilişkin güçlü (ve meşru) bir ilgilerinin olduğunu düşünür. İnsanlar cebrin yokluğunda kişisel çıkarlarını ancak başkalarının çıkarlarına hizmet ederek gerçekleştirebilirler; dolayısıyla kendilerine yardım ederlerken aslında başkalarına da yardım ederler. Smith, bu gönüllü mübadelenin her iki taraf için de değer yarattığını gösterir; diğer türlü ticaret yapamayacaklarını belirtir. Uzmanlaşma ve iş bölümünün mübadele süreci olmadan mümkün olamayacağını; mübadele sürecinin ülkeler için ve ülkeler arasında etkinlik ve refah için ana faktör olduğunu vurgular. Smith'in bu etkili savunusu 19. yüzyılın büyük serbest ticaret çağına yaratılmasına yardımcı olmuştur. Smith, ahbap-çavuş kapitalizmi ve büyük devlet hakkında oldukça şüpheli olmuştur. 'Sistem adamı'nın (ya da toplum planlamacısının) insanlığın farklı motivasyonlarını kontrol edemeyeceğini ve 'açık ve basit bir doğal özgürlükler sistemi'nin toplum için daha dayanıklı bir temel olduğunu anlamıştır.

Thomas Jefferson (1743-1826), Amerikan devrimi lideri

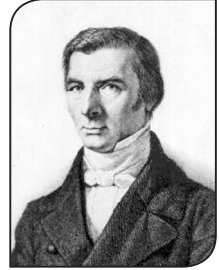
Jefferson, Tanrı'nın hepimize 'yaşam, özgürlük ve mutluluk peşinde koşma' gibi doğal ve vazgeçilmez haklar verdiğine inanmıştır. İnsanların, başkalarının benzer özgürlüklerini ihlal etmeden diledikleri şekilde davranmakta doğal olarak özgür olduklarını savunmuştur. John Locke (1632-1704)'un fikirlerinden etkilenerek, devletin meşruiyetinin halk ve onların seçilmiş temsilcileri arasında yapılan sözleşmeye bağlı olduğunu iddia etmiştir. Devlette ya da iş dünyasında olsun, gücün büyük ölçüde merkezileşmesine hiç gü-

venmemiştir. Siyasî mutlakçılığa olduğu kadar dinî hoşgörüsüzlüğe de güçlü bir şekilde karşı çıkmıştır.

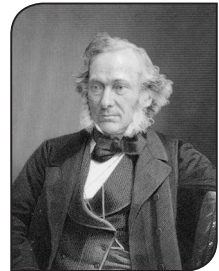
Frédéric Bastiat (1801-50), Fransız siyaset teorisyeni

Napoleon'un 'Kıtasal Sistem'i ile sınırlandırılmış ticarete karşı Bastiat bireysel özgürlüğü ve serbest piyasayı savunmuştur. Devleti, güvenilmez, etkisiz ve üretici güçler tarafından kolay ele geçirilebilir olarak görür. Bu devleti, 'herkesin herkes pahasına yaşamaya çalıştığı bir kurgu' hâline dönüştürür. Bastiat, korumacılığı, güneşe karşı giriştikleri rekabette devlet müdahalesi talep eden mum üreticileri benzetmesi yaparak yerer. Devletlerin, onlardan çok daha erken tarihe dayanan özgürlük ve mülkiyet haklarını korumak için var olduğuna inanır. F. A. Hayek (1899-1992) gibi Avusturya İktisat Okulu düşünürlerinden önce, kişisel çıkar tarafından yönlendirilen piyasaların ekonomik faaliyeti yönettiğini ve kaynakları, onların en değerli şekilde kullanımına yönlendirdiğini savunmuştur.

Richard Cobden (1804-1865), İngiliz üretici ve siyasetçi

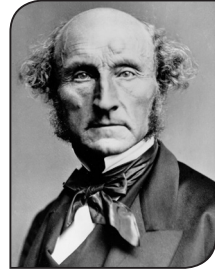
John Bright (1804-1865) ile birlikte Cobden, Adam Smith (1723-90)'in izinde serbest ticaretin, temel ihtiyaç maddelerini herkes için ulaşılabilir kıldığını ve daha eşitlenebilir bir toplum yarattığını savunan Manchester Okulu'nun öncüsüydü. 1838'de Tahıl Karşıtı Yasa Ligi'ni kurarak ekmek fiyatlarını yükselten ve sıklıkla kıtlı-

ğa neden olan ithal edilen buğday üzerindeki koruyucu gümrük vergilerinin kaldırılması için (başarılı bir şekilde) çalıştılar. Aynı zamanda, serbest ticaretin teşvik ettiğine inandıkları, uluslararası barış ve ülkeler arası daha iyi anlayış için kampanya yürüttüler. Bir devlet adamı olarak Cobden, İngiltere ve Fransa arasında daha fazla ticaret yapılmasına katkı sağlamıştır.

John Stuart Mill (1806–73), İngiliz filozof ve reformist

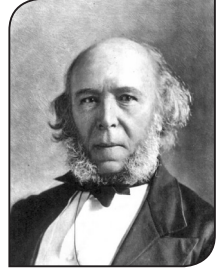
Her ne kadar, özgürlük savunusunu soyut doğal haklar teorisi üzerine değil de faydalı sonuçları üzerine kurmuş olsa da Mill'in *Hürriyet Üstüne (On Liberty - 1859)* adlı eseri klasik liberteryen bir metin olarak addedilir. Mill, büyük devleti eleştirse de yalnızca özgürlükleri koruması için değil birçok bakımdan devlet müdahalesini savunmuştur. Faydacı akıl hocası olan Jeremy

Bentham (1748-1832)'ı takip ederek iyunin en fazla sayıdaki insan için en fazla mutluluk olduğunu düşünmüştür. Aynı zamanda yüksek hazların alçak hazlara üstün olduğunu dile getirmiştir. Süreçte diğerlerine zarar vermedikleri sürece, bireylerin kendi arzularının peşinden gitmekte özgür olduğunu savunmuştur. Devlet iktidarının tek meşru kullanım alanı fiziksel zarar ya da bunun tehdidini önlemek amaçlı olabilir ve basitçe diğerlerinin eylemlerini onaylamamız ya da kendi fiziksel ve ahlâkî iyimiz, onları sınırlandırmak için yeterli bir ruhsattır. Mill, güçlü bir şekilde ifade özgürlüğünü savunmuş, susturulan görüşlerin doğru olabileceğini; yanlış olsalar bile baskın görüşler için yararlı birer rakip olabileceklerini belirtmiştir.

Herbert Spencer (1820–1903), İngiliz antropolog ve filozof

Spencer sosyal ve siyasî meselelere evrim teorisini uygulamaya çalışmıştır. Özünde basit ve askerî olan insan topluluklarının karmaşık endüstriyel toplumlara doğru evrildiğini ve bunun, istikrar ve yarattığı refah dolayısıyla yayıldığını savunmuştur. ‘Sosyal Darwinci’ olarak etiketlenmiş olmasına rağmen, Spencer insanların daha az tehlikeli ve iyi yaratıklara dönüştüğünü belirtir. ‘Her birimizin özgürlüğünün diğerlerinin aynı özgürlüğüyle sınırlı olduğunu’ dile getirmiş, küçük devleti, serbest piyasayı, sözleşme serbestisini savunmuş ve ticaret düzenlemelerine karşı çıkmıştır. Özgürlüğün, farklılık ve yeniliği teşvik ettiğini ve bunun da toplumların daha hızlı ve faydalı bir şekilde evrilmesini sağladığını iddia etmiştir.

Friedrich A. Hayek (1899–1992), Anglo-Avusturyalı siyaset bilimci

Hayek’in 1930’larda, hocası Ludwig von Mises ile yaptığı araştırmalar sonucu ortaya koyduğu ekonomik çalışmalar ekonomik iniş çıkış döngülerinin beceriksiz devlet manipülasyonlarından kaynaklandığını göstermiş ve Hayek, enflasyon ve ekonomik bozulmaya yol açtığını savunduğu John Maynard Keynes (1883-1946)’in kolektivizm, merkezi planlama ve yayılmacı müdahaleciliğinin öncü eleştiricisi olmuştur. II. Dünya Savaşı, dikkatini siyaset bilimine yönlendirmesine neden olmuş ve satış rekoru kıran

kitabı, *Kölelik Yolu* (*The Road to Serfdom*, 1944) totaliteryanizmin köklerinin izini takip etmiş ve merkezi planlamanın ters etki yarattığını ve sürdürülebilmesi için gitgide artan bir zor kullanımı gerektirdiğini savunmuştur. *Özgürlüğün Anayasası* (*The Constitution of Liberty*, 1960) adlı eserinde ise Hayek, özgür bir toplumsal ve siyasal düzen için fikirlerini bir araya getirmiştir. Klasik liberal fikriyatı kendi kendini düzenleyen kendiliğinden sosyal düzenler fikri ile güncellemiş ve bunların bireyler tarafından takip edilen sıradan davranışlar (ya da kurallar) ile nasıl ortaya çıktığını göstermiştir. Planlanmamış olsalar da bu düzenlerin büyük miktarda -bireyler tarafından sahip olunan ancak dağınık, parçalı, kişisel ve genelde gündelik- bilgiyi işleyebildiğini, bu bilgi miktarını herhangi bir merkezî otoritenin, ulaşabilse dahi, işleyebilmesinin mümkün olmadığını savunmuştur. *Ölümcül Kibir* (*The Fatal Conceit*, 1988) adlı kitabında, Hayek fizik biliminin araçlarıyla böylesine karmaşık düzenleri şekillendirebileceğimizi düşünmenin bir yanılsamanın var olduğunu ve yeniden tasarlamaya yönelik bilinçli uğraşların bu düzenleri istikrarsız hâle getireceği ve sosyal ve ekonomik felaketlere yol açacağı iddiasında bulunmuştur. Hayek, aynı zamanda klasik liberal düşünce için daha sonra güçlü bir uluslararası forum haline gelen Mont Pelerin Topluluğu'nu kurmuştur.

Ayn Rand (1905–82), Rus–Amerikan romancı ve ahlâk kuramcısı

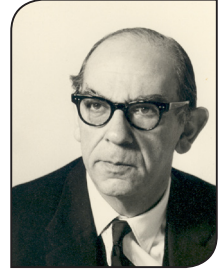
Rand, genel olarak romanları üzerinden klasik liberal yelpazenin liberteryen ucunda bulunan radikal bireyciliği desteklemiştir. Hayatı ve kendini gerçekleştirmeyi ahlâkî standartlar olarak görmüştür. Akıl, tüm eylemlerimizi yönlendirmelidir ve insanlar uzun dönemli rasyonel çıkarları üzerine odaklanmalıdır. Bireyler kendi eylemlerinin sonucunda ortaya çıkan

ürünlerin sahipleridir ve hiçbir şey onlardan zorla alınamaz; bu rasyonel akla son derece terstir. Ne var ki rasyonel olarak kişisel çıkarları olan bireyler arasında bir çatışma olmayacak ve herhangi bir kişisel fedakarlığa da ihtiyaç olmayacaktır; çünkü insanlar kendileri için diğerlerine saygı göstermenin değerini görmektedir. Eğer devlet ya da piyasa faaliyetinin kuralları için bir rol varsa, bu sadece bu hakları korumaktır.

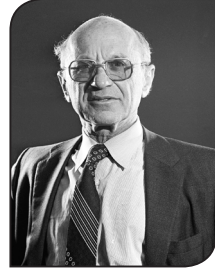
Isaiah Berlin (1909–97), Letonyalı-İngiliz filozof

Berlin, 20. yüzyılın öncü çoğulculuk ve hoşgörü savunucularındandır. Hiçbir tekil modelin, insan fikirleri, değerleri ve tarihinin olağanüstü farklılaşmasını ve dinamizmini kapsayamayacağını savunmuştur. Hiçbir tekil doğru ahlâk ilkesi, eylemin yargılabileceği hiçbir sabit standart yoktur: Hayat, özgürlük ve eşitlik gibi farklı ve sıklıkla çatışan değerler arasında sürekli bir taviz verme sürecidir. Berlin, aynı zamanda iki tür özgürlük tanımlı yapmıştır. *Negatif özgürlük*, John Stuart Mill (1806-73)'in çalışmalarında örneklerini gördüğümüz üzere, insanların sınırlamayla karşılaşmadan eyleme geçebilmesi hakkını tarif eder. *Pozitif özgürlük* ise insanların kendi kendilerini gerçekleştirmeden ve kendi kaderlerini şekillendirebilecekleri düzeye gelmeden özgür olmamaları gerektiğini savunur. Her iki kavramın da kendince olumlu yönleri olsa da Berlin, pozitif özgürlük fikrinin ideologlar tarafından klasik liberalizmin köşe taşı olan negatif özgürlüğü desteklemek değil; aksine, altını oymak için kullanılmasından çekinmiştir.

Milton Friedman (1912–2006), Amerikalı iktisatçı

Paranın Miktar Teorisi Çalışmaları (Studies in the Quantity Theory of Money - 1956) adlı eserinde Friedman, devletin kur değerini sabit tutma görevini değerlendirmiştir. Enflasyonun yükselmesine izin vererek istihdam yaratmaya çalışan devletlerin hem enflasyona hem de işsizliğe neden olduğunu savunmuştur. Enflasyonun uyuşturucu gibi olduğunu, kısa dönemde büyüme sağladığını ancak uzun dönemde sorunlar yarattığını iddia etmiştir. Bu nedenle enflasyonu önlemek ve bütçe açığını kapatmak için ‘parasal kur’u savunmuştur. Eşi Rose D. Friedman (1910-2009) ile en çok satan kitaplar arasında bulunan *Kapitalizm ve Özgürlük (Capitalism and Freedom, 1962)* adlı eseri yazmış ve orada, dönemine göre radikal sayılabilecek serbest piyasa, istikrarsız borsa oranları, negatif gelir vergisi, eğitim kuponları ve emekli maaşlarının özelleştirilmesi gibi fikirleri savunmuşlardır. Devletin meslek düzenlemelerinden faydalanacak kişilerin, müşteriler değil, yine meslek sahiplerinin kendisi olduğuna inanmıştır. Uyuşturucuların suç sayılmasına karşı çıkmış, böylesi hayat tarzı düzenlemelerinin kişisel özgürlüğün altını oyduğunu belirtmiştir. Kitabı ve TV dizisi *Tercih Özgürlüğü (Free to Choose, 1980)*, Friedman’ın görüşlerini daha geniş kitlelere ulaştırmıştır. Bu kitapta ‘büyük toplumun kapasitesini tam olarak ortaya çıkarabilmek için insanların kendi hayatlarını kendi değerlerine göre kontrol etme özgürlüğüne güvenmenin en kesin yol olduğunu’ ifade etmiştir.

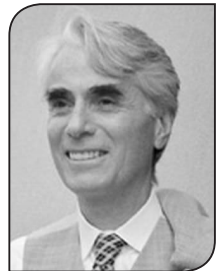
James M. Buchanan (1919–2013), Amerikalı iktisatçı

James Buchanan ve Gordon Tullock (1922-2014), Kamu Tercih Okulu'nun öncü figürleri olarak, birlikte *Rızanın Hesaplanması* (*The Calculus of Consent*, 1962) adlı eseri yazmışlardır. Demokratik kararların rasyonalitesinden şüphe duyan yazarlar bazı oy verenlerin, çıkar gruplarının, siyasetçi ve bürokratların çıkarlarının süreci bozduğunu söylerler. 'Refah' iktisatçıları *piyasa başarısızlıklarını* işaret ederken asıl gerçek, *devlet başarısızlıklarının* da mevcut olduğudur. Buchanan'ın özellikle ilgilendiği konu, çoğunlukların, hatta küçük çıkar gruplarından oluşan koalisyonların, sadece belirli gruplara vergi ödevi yüklemek gibi, devletin gücünü azınlıkları sömürmek üzere kullanma kapasitesidir. Buchanan bununla baş etmenin en iyi yolunun kuralları düzenleyen anayasal bir yapının oluşturulması ve arkasından gelecek siyasî kararların buna göre alınması olduğuna inanır. İdeal olarak bu anayasal kuralların oybirliği ile belirlenmesi gerekir ki hiç kimse kendini yasalar ve düzenlemeler üzerine sonradan alınan kararlarda çoğunluğun tiranlığına açık hissetmesin.

Robert Nozick (1938–2002), Amerikalı filozof

Nozick'in *Anaşi, Devlet ve Ütopya* (*Anarchy, State, and Utopia*, 1974) adlı eseri, özgürlüğün eksiksiz bir ahlâkî savunusudur. Eser, Immanuel Kant (1724-1804)'in 'kategorik imparatorluk' (categorical imperative) ile başlar ve diğerlerine, kendi amaçlarımızın araçları gibi değil, kendinden amaçlarımızın amaçlarına

davranmamız; yani evrensel bir ilkeye dönüştürmeyi arzu ettiğimiz şekilde davranmamız gerektiğini belirtir. Nozick'e göre insanlar kendi bedenlerinin, yetenek ve emeklerinin tek sahibidirler ve bunları hiç kimse onlardan zorla alamaz. Yeniden dağıtıcı vergiler bu nedenle haklılaştırılabilir değillerdir. Her hâlükârda servet adil bir şekilde dağıtılsın diye oluşturulmaz; bireylerin yetenek, girişimcilik ve çabalarıyla yaratılır. Eğer servet zor olmadan, adil bir şekilde yaratılır ve aktarılırsa, bireyler arasındaki dağılımı da, eşit olmasa dahi, adildir. Devletin görevi, bireyleri zor kullanımına, hırsızlığa, dolandırıcılığa ve sözleşme ihlallerine karşı korumaktır. Bu, bireylerin kendi farklı amaç ve tutkularının peşinden gitmelerinde özgür olmalarını sağlar. Fransız Devrimi'nden sonra birçoklarının korktuğunun aksine, böylesine bir gece bekçisi devlet anarşiye götürmeyecektir; çünkü insanlar, örneğin özel uyuşmazlık çözüm şirketleri kurarak kendi haklarını koruyabilecekleri özel örgütlenmelere gidebilirler.

Klasik Liberal İktibaslar

Magna Carta

Krallığımın tüm hür adamlarına, kendim ve mirasçılarım için, sonsuza dek, kendileri ve mirasçıları tarafından kullanılmak üzere, kendim ve mirasçılarımın sonsuza dek garanti edilmiş tüm özgürlüklerini bağışlıyorum ... Krallığımda hiçbir vergi ve bağış, krallığımın ortak tavsiyesi olmadan koyulamayacaktır... Hiçbir hür adam alıkonulamayacak, hapse atılmayacak, gasp edilemeyecek, sürgüne gönderilemeyecek ya da herhangi bir şekilde ortadan kaldırılamayacak; akranları tarafından ya da bu toprağın kanunları tarafından adil bir yargılamaya tabi tutulmadan üzerine gidilmeyecek ya da başkasının üzerine gitmesi istenmeyecektir... Hiç kimseye hak ve adalet satılmayacak, hiç kimseden hak ve adalet esirgenmeyecek ya da geciktirilmeyecektir... Tüm tüccarlar güvenli bir şekilde İngiltere'den çıkabilir, İngiltere'ye girebilir; burada kalabilir, topraktan toprağa, sudan suya dolaşabilir, tüm haraçlardan muaf bir şekilde kadim ve hak adetleri çerçevesinde alışveriş yapabilir...

İngiltere Kralı John (1166-1216) (baskı altında)

Doğal Haklar

“Doğadan gelen hak ... her bir insanın kendi gücü ölçüsünde, kendi arzuladığı şekilde, kendi doğasını korumak için; yani kendi can güvenliğine sağlamak üzere kullanmak zorunda olunan bir özgürlüktür.”

Thomas Hobbes (1588-1679), *Leviathan*

“Doğa durumu, kendisini yöneten doğanın yasasına sahiptir; bu herkesi bağlar: Bu yasanın kendisi olan akıl, ona başvuran tüm insanlara herkesin eşit ve özgür olduğunu, kimsenin bir diğersinin hayatına, sağlığına, özgürlüğüne ve mülkiyetine ... zarar vermemesi gerektiğini öğretir.”

John Locke (1632-1704), *Yönetim Üzerine İki İnceleme*

“Bu gerçekler apaçık ortadadır: Tüm insanlar eşit yaratılmıştır, onlara Yaratıcı tarafından belirli vazgeçilmez haklar bahşedilmiştir; bunlar Hayat, Hürriyet ve Mutluluğun peşinden gitme haklarıdır.”

Thomas Jefferson (1743-1826), *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi*

“Hayat, hürriyet ve mülkiyet, insanlar kanunlar yaptığı için var olmamışlardır. Aksine, hayat, hürriyet ve mülkiyet daha önceden var olmuşlardır; bunlar insanların kanunlar yapmasına neden olmuştur.”

Frédéric Bastiat (1801-50), *Hukuk*

“Bireyler haklara sahiptirler ve hiçbir insan ya da grubun (bu haklar ihlal edilmeden) onlara yapamayacağı bazı şeyler vardır. Dolayısıyla güçlü ve geniş kapsamlı olarak, bu haklar, eğer varsa, devlet ve devlet görevlilerinin ne yapabilecekleri sorununu ortaya çıkarırlar.”

Robert Nozick (1938-2002), *Anarşi, Devlet ve Ütopya*

Sınırlı Devlet

“Krallar ve bakanlar için, özel şahısların ekonomisini gözetlemek ve onlar pahasına sınırlandırmak en büyük küstahlık ve haddini aşmadır. Bunların kendileri, her zaman ve istisnasız, bir toplumdaki en büyük müsriflerdir. Bunlar, bırakın kendi masraflarıyla iyice ilgilensinler ve özel şahısların güvenli bir şekilde kendi masraflarıyla ilgilenebileceklerine inansınlar. Eğer kendi savurganlıkları devleti mahvetmezse, tebaalarınınki asla mahvetmez.”

Adam Smith (1723-90), *Milletlerin Zenginliği*

“Devletin güçleri mecburen birilerinin elindedir; bu güçler kötüye kullanılmak konusunda sonsuz cazibeye sahiptir ve bunları kullananlara güven olmaz ve bu kişiler engellenmedikleri müddetçe bu güçleri kötüye kullanmayı asla kesmeyeceklerdir.”

James Mill (1773-1836), "Ulusun Durumu", *The London Review*

“Güç yozlaşır, mutlak güç mutlaka yozlaşır.”

Lord Acton (1834-1902), *Bishop Creighton'a Mektup*

“Özgürlüğümüzü korusun diye kendi yarattığımız devleti, o özgürlüğü yok etmek üzere Frankenstein'a dönmekten nasıl alıkoyabiliriz? Özgürlük nadir rastlanan narın bir bitkidir... Devlet özgürlüğümüzü korumak için gereklidir, özgürlüğümüzü ifa etmek için bir araçtır; aynı zamanda gücü siyasi ellerde toplayarak özgürlüğe bir tehdittir. Bu güce tahakküm edenler ne kadar iyi niyetli olurlarsa olsunlar, güç insanları çeker ve farklı türde bir insana çevirir.”

Milton Friedman (1912-2006), Rose D. Friedman (1910-2009) ile birlikte
Kapitalizm ve Özgürlük

“Özgür bir insan için ülke, onu oluşturan bireylerin toplamıdır; bireylerin üzerinde ya da onlardan üstün bir şey değildir. Özgür insan ortak mirasla gurur duyan ve ortak geleneklere sadık insandır. Ne var ki devleti bir araç, bir araçsallık olarak görür; bir iyilik ve bağış sağlayıcısı ya da körü körüne tapılacak ve hizmet edilecek bir sahip ya da tanrı olarak görmez.”

Milton Friedman (1912-2006), Rose D. Friedman (1910-2009) ile birlikte
Kapitalizm ve Özgürlük

Kendiliğinden Doğan Düzen

“Atılan her adım ve yapılan çok sayıda hareket, hatta aydınlanma çağına ait olanlar bile, geleceğe eşit ölçüde kör bir şekilde yapılmıştır ve uluslar düzenleri rastgele bulmuşlardır ki bu düzenler insan eyleminin sonucudur; ancak insan tasarımı değildir.”

Adam Ferguson (1723-1816), *Sivil Toplumun Tarihi Üzerinde Bir Deneme*

“[Zengin], doğal bencilliği ve açgözlülüğüne rağmen fakirden yalnızca biraz daha fazla tüketir. Zenginler, kendi geliştirdiklerinin ürününü fakirle bölüşürler. Görünmez el tarafından, hayatın gereklilikleri tarafından yapılan dağıtımın neredeyse aynısını yapmaya yönlendirilirler; tıpkı yeryüzünün, dünya nüfusu arasında eşit paylarla bölündüğü gibi, niyetlenmeden ve bilmeden toplumun çıkarını arttırır ve türlerin çoğalmasının aracılığını üslenir.”

Adam Smith (1723-90), *Ahlâki Duygular Teorisi*

İyi Niyetli Rehberlik

“Böylelikle bir bilge dedi ki ‘Ben (amaçlı) hiçbir şey yapmayacağım ve insanlar kendiliğinden dönüşecekler; sabit kalmanın müptelası olacağım ve insanlar kendiliğinden doğru hâle gelecekler. Kendimi hiç zahmete sokmayacağım ve insanlar kendiliğinden zengin olacak-

lar; hiçbir hırs göstermeyeceğim ve insanlar kendiliğinden ilkel basitliğe erişecekler.”

Lao Tzu (c. 600 BC)

“Liberalizm ... toplumsal düzenin tamamının kasıtlı kontrolünü, kendiliğinden doğan düzenin oluşması için detaylarını öngöremeyeceğimiz gerekli genel kuralların uygulanmasına karşı sınırlandırır.”

F. A. Hayek (1899-1992), *Yasalar ve Düzen*

Planlama ve Kontrollere Karşı

“Sistem adamı (toplum planlayıcısı-ç.n.-) ... kendi hatalarını bilgelik olarak göstermede oldukça başarılıdır ve genelde kendi ideal devlet planının güzelliğine epey hayrandır, bu plandan zerre sapma konusunda ödün vermez. Büyük toplumun farklı üyelerini adeta bir satrancın farklı parçaları gibi kolayca düzenleyebileceğini düşünür. İnsan toplumunun büyük satranç tahtasında her bir parçanın, parlamentonun zorladığından tamamen farklı olarak kendi hareket prensibi olduğunu hesaba katmaz.”

Adam Smith (1723-90), *Ahlâki Duygular Teorisi*

“[Ticarî sınırlamalar olmadan] doğal özgürlüğün açık ve basit sistemi kendini kendine göre kuracaktır. Her insan ... kendi çıkarları peşinden kendi bildiği şekilde gitmekte tamamen özgürdür. Egemen, herhangi bir insan erdemi ya da bilgisinin asla yeterli olamayacağı bir görevden; yani özel şahısların yeteneklerini denetlemek ve bunları toplumun yararına en uygun şekilde tahsis etmek görevinden tamamen terhis edilmiştir.”

Adam Smith (1723-90), *Milletlerin Zenginliği*

“Bu, planlamanın yapılıp yapılmayacağı hakkında bir ihtilaf değildir. Bu, planlamanın merkezî olarak, tüm ekonomik sistem için bir otorite tarafından mı yapılacağı yoksa bireyler arasında mı bölüştürüleceğine ilişkin bir ihtilafır.”

F. A. Hayek (1899-1992), *Bilginin Toplum İçinde Kullanımı*

“Toplumunu, rasyonel bir şekilde yeniden bir kalıba sokmayı denemeden önce onun nasıl çalıştığını anlamamız gerekir; bunu anladığımızı inandığımızda dahi bile hatalı olacağımızı bilmemiz gerekir. Öğrenmek zorunda olduğumuz husus, insan medeniyetinin kendine ait bir hayatı olduğu ve onu geliştirmek üzere sarf ettiğimiz bütün çabaların, tamamıyla kontrol edemeyeceğimiz, ancak anladığımız ölçüde kolaylaştırıp yardım edebilmeyi umabileceğimiz çalışan bir bütün içerisinde olduğudur.”

F. A. Hayek (1899-1992), *Özgürlüğün Anayasası*

Adalet ve Hukukun Üstünlüğü

“Adil olmayan şey yasa olamaz; kişi, yasa olmayan şeye uymaya zorlamaz.”

Algernon Sidney (1623-83), *Hükümet Üzerine Söylemler*

“Hukukun bittiği yerde tiranlık başlar; eğer yasa başkalarına zarar vermek üzere ihlal ediliyor, otorite kendisine yasa tarafından verilen gücü aşıyor, idaresi altındakilere karşı güç kullanıyorsa ... adalet sona ermiş, otorite dışı kalınmış ve başkalarının haklarını güç kullanarak gasp eden başka herhangi biri gibi karşı çıkılabilir hâle gelmiştir.”

John Locke (1632-1704), *Yönetim Üzerine İki İnceleme*

“Öznenin siyasî özgürlüğü, kişinin kendi güvenliği için sahip olduğu fikirlerden kaynaklanan, zihnin rahatlık hâlidir... Yasama ve yürütme kuvvetleri tek bir kişide ya da yargıyla aynı yapıda birleşirse, orada özgürlük olmayabilir; çünkü aynı monarkın ya da meclisin tiranca yasalar yaparak onları tiranca yürürlüğe sokacağı korkusuyla endişe ortaya çıkar.”

Montesquieu (1689-1755), *Yasaların Ruhunu*

“Kamuoyu için oldukça önemli olan şey kişisel özgürlüğün korunmasıdır; çünkü bu, bir kez herhangi bir yüksek yöneticinin, kendi memurları kimi uygun görürse onu dilediği gibi mahkum ettiği (Fransa’da hükümdarın her gün yaptığı gibi) yetkisine bırakılırsa tüm diğer hak ve dokunulmazlıkların sonu gelir.”

Sir William Blackstone (1723-89), *İngiltere’nin Yasaları Üzerine Yorumlar*

“Eğer [adalet] kaldırılırsa, insan toplumunun büyük, muazzam yapısı, ki bu yapıyı yetiştirip desteklemek, tabir-i caizse Doğanın özgün ve çekici ilgisi sayesinde, bir anda atomlarına ayrılır.”

Adam Smith (1723-90), *Ahlâki Duygular Teorisi*

“Ferah bir kovan, arılarla dolu
Lüks ve refah içinde bir yaşam
Tiranlığa köle değillerdi
Ne de vahşi bir demokrasi tarafından yönetiliyorlardı
Ancak Krallar, yanlış yapamazlardı, çünkü
Güçleri yasalarla sınırlandırılmıştı”

Bernard Mandeville (1670-1733), *Arıların Masalı*

Ekonomik Özgürlük

“Devlet her zaman cebir ve zorlama demektir ve bu, doğal olarak özgürlüğün karşıtıdır. Devlet, özgürlüğün garantörüdür; ancak devletin kapsamı ekonomik özgürlük denilen şeyi korumak üzere layıkıyla sınırlandırılırsa özgürlük ile uyumlu olabilir. Piyasa ekonomisinin olmadığı yerde, en iyi şekilde kaleme alınmış anayasa ve kanunlar bile ölü metinlerdir.”

Ludwig von Mises (1881-1937), *İnsan Eylemi*

“Ekonomik faaliyetlerimizin kontrolü, her şeyimizin kontrolü demektir.”

F. A. Hayek (1899-1992), *Kölelik Yolu*

“Bireysel özgürlüğün büyük parçasını, sıradan insanların emrine amade olan maddi rahatlığın gelişmesi için önlemleri ve gelecekte daha da ilerlemeye olan yaygın umudu nerede buluyorsak, orada esasında serbest piyasa tarafından organize edilen ekonomik faaliyeti de buluruz.”

Milton Friedman (1912-2006) ve Rose D. Friedman (1910-2009), *Tercih Özgürlüğü*

“Alabileceğimiz birkaç önlemlerle, ülkemiz ve yurtdışında özgürlüğün nedenini teşvik etmek üzere, tam serbest ticaret daha çok işe yarayacaktır.”

Milton Friedman (1912-2006) ve Rose D. Friedman (1910-2009), *Tercih Özgürlüğü*

Kişisel Özgürlük

“Hiç kimsenin, beni, diğerlerinin iyiliği için kendi doğru bildiğim yoldan mutlu olmaya zorlama hakkı yoktur; ne var ki herkesin kendi doğru bildiği yoldan kendi mutluluğunu arama hakkı vardır; tabi

bu, özgürlükleri, özgürlük hakkı kapsamında, muhtemel evrensel yasalara göre, kendileri için benzer bir amaç peşinde olan diğerlerinin özgürlüğünü ihlal etmediği sürece dir.”

Immanuel Kant (1724-1804), *Siyasetin İlkeleri*

“Küçük ve geçici bir güvence için esas özgürlüğünden vazgeçenler ne özgürlüğü ne de güvenceyi hak ediyorlardır.”

Banjamin Franklin (1706-90), [*Pennsylvania*] *Valisine Yanıt*

“Dillendirilmesi gereken tek özgürlük kendi iyiliğimizin peşinden kendi bildiğimiz şekilde, diğerlerini de bunu yapmaktan alkoymadan ya da bunu elde etme çabalarını engellemeden gitmektir.”

John Stuart Mill (1806-73), *Hürriyet Üstüne*

“Medenî bir toplumun üyesine, onun iradesine karşı haklı güç kullanımının tek amacı diğerlerine zarar vermesini engellemektir. Kişinin kendi fiziksel ya da ahlâki iyiliği yeterli bir karine değildir.”

John Stuart Mill (1806-73), *Hürriyet Üstüne*

“Özgürlük, insanların kalbinde yatar; orada öldüğünde hiçbir yasa, hiçbir mahkeme onu kurtaramaz...”

Yargıç Learned Hand (1872-1961), ‘Özgürlüğün Ruhu’,
1944 *New York konuşması*

“Özgürlüğe olan inancımız belirli koşulların öngörülebilir sonuçlarına dayanmaz; özgürlüğün dengeli bir şekilde kötüler için olduğundan daha çok iyiler için güç salıvereceğine olan inancımıza dayanır.”

F. A. Hayek (1899-1992), *Özgürlüğün Anayasası*

“Eşitliği özgürlüğün önüne koyan bir toplum ikisini de elde edemez. Özgürlüğü eşitliğin önüne koyan bir toplum ise her ikisinden daha fazlasını elde eder.”

Milton Friedman (1912-2006), *Tercih Özgürlüğü* (TV Dizisi)

“Ben uyuşturucunun yasallaştırılmasından yanayım. Benim değerler sistemimde, eğer insanlar kendilerini öldürmek istiyorlarsa buna her şekilde hakları vardır. Uyuşturucudan gelen zararın çoğu onun yasak olmasından kaynaklanmaktadır.”

Milton Friedman (1912-2006), John Mitchinson’ın *Eğer Cehalet Kustanmış-
lıksa Neden Daha Fazla Mutlu İnsan Yok?* adlı eserinden alıntı.

“Anarşistlere şans dilerim; çünkü bu, hepimizin gittiği yoldur. Ancak, kuralları zorlamak için, devlete ihtiyacımız olduğuna inanıyorum... Bir yargı sistemi kurarak sözleşmeleri koruması ve zararların tazmini için devlete ihtiyacımız vardır. Devlete, vatandaşlarının güvenliğini sağlaması için ihtiyacımız vardır. Ancak devlet, yapması gereken bu şeylerin çoğunda başarısızdır; çünkü yapmaması gereken birçok başka şeyle meşguldür.”

Milton Friedman (1912-2006), *Playboy* mülakatı

Siyasî Özgürlük

“Siyasî yazarlar, herhangi bir devlet sistemi icat ettiklerinde ve anayasanın denge ve kontrol mekanizmalarının birkaçına ayar çektiklerinde her insanın, sahtekâr davranmasını ve eylemlerinde özel çıkarlarından başka bir amaca sahip olmamaları sözünü veciz hâle getirmişlerdir.”

David Hume (1711-76), *Ahlâkî, Siyasî, Edebi Denemeler*

“Demokrasi ve sosyalizmin ortak olan tek yönü eşitliktir. Ancak aradaki farkı görmek gerekir: Demokrasi eşitliği özgürlükte ararken, sosyalizm yasaklar ve kölelikte arar.”

Alexis de Tocqueville (1805-59), *Meclis Konuşması*, 1848

“Devlet, herkesin diğer herkes pahasına yaşamaya çalıştığı büyük kurgudur.”

Frédéric Bastiat (1801-50), *Devlet*

“Demokrasi, esasında bir araçtır; iç barışı ve bireysel özgürlüğü korumak için yararlı bir aygıttır. Öyle ki hiçbir şekilde yanılmaz ve kesindir.”

F. A. Hayek (1899-1992), *Kölelik Yolu*

Klasik Liberalizmin Zaman Çizelgesi

- 930 Dünyanın ilk parlamentosu Althing, İzlanda'da kuruldu.
- 973 Anglo-Sakson Kral Edgar, ülkeyi koruyacağına, yasayı üstün tutacağına ve adil yöneteceğine ilişkin bilinen ilk taç giyme yeminini etti.
- 1014 Anglo-Sakson Kral Aethelred kadim yasaları üstün tutmayı ve Witan Konseyi'ne danışmayı kabul etti.
- 1066 Anglo-Sakson geleneğin bireysel özgürlük ve sınırlı devleti, İngiltere'nin Norman işgaliyle sona erdi ve feodalizm başladı.
- 1215 Baskı altında, Kral John, Magna Carta'yı kabul etti. Mülkiyet haklarını yeniden güvenceye aldı ve monarşiyi 'ülkenin yasaları' altında sınırlayacağını beyan etti.
- 1225 İngiltere Kralı 3. Henry gönüllü olarak Magna Carta'nın yeni bir versiyonunu yayınladı. Bu metin İngiliz Anayasası'nın kurucu metni haline geldi.

- 1265 Simon de Montfort, Büyük Parlamento'yu oluşturdu. Kralın kararlarını Parlamentonun danışmanlığında konseyin onayına tabi kıldı.
- 1381 Köylülerin İsyanı, İngiltere'nin kadim haklarının yeniden verilmesini gündeme getirdi.
- 1517 Martin Luther, daha fazla bireysencilik talep ederken tesadüfen Protestan Reformu'nun kıvılcımını yaktı.
- 1651 Thomas Hobbes'un *Leviathan*'ı güçlü devleti dile getirirken aynı zamanda toplumsal sözleşme ve bireylerin, gerekirse devlete bile karşı, vazgeçilmez kendilerini koruma hakkını beyan etti.
- 1687 William Penn, Magna Carta'nın ilk Amerikan baskısını yaptı.
- 1688 Şanlı Devrim'de Kral 2. James tahttan indirildi ve Parlamento yeni hükümdarlar William ve Marry için monarşinin gücünün sınırlarını belirleyen şartlar koydu.
- 1689 Büyük Britanya'nın Haklar Bildirisi devletin sözleşmeci doğasına vurgu yaptı, Tahtın gücü üzerine sınırlamalar koydu, Parlametoda ifade hürriyetini garanti altına aldı, düzenli seçimleri öngördü ve cezayla karşılaşma korkusu olmadan yetkili makamlara dilekçe verme hakkını beyan etti.
- 1690 John Locke, sözleşmeci hükümet fikrinin felsefi temellerini attığı ve Kral 2. James'in tahttan indirilmesini haklılaştıran eseri *Yönetim Üzerine İki İnceleme* adlı eserini yayınladı.
- 1705 Bernard Mandeville *Homurdanan Kovan* adlı kişisel çıkarın toplumsal faydaları üzerine olan şiirini yayınladı.
- 1720 John Trenchard ve Thomas Gordon, ifade ve vicdan özgürlüğünü teşvik ettikleri gazete denemeleri *Cato'nun Mektupları'nı* yayınlamaya başladılar.

- 1734 Voltaire, *İngilizler Üzerine Felsefi Mektuplar*'da Fransa'nın illiberal kültüründen yakındı.
- 1748 Charles de Montesquieu, *Yasaların Ruhu* adlı eserini yayınladı ve yasama, yürütme ve yargı arasında kuvvetler ayrımına işaret etti.
- 1767 Adam Ferguson'un *Sivil Toplumun Tarihi* adlı eseri kurumların nasıl 'herhangi bir insan tasarımının yürürlüğe konulmasıyla değil de insan eyleminin kendiliğinden sonucu' olduğunu tarif etti.
- 1776 Thomas Paine'in *Sağduyu (Common Sense)* adlı eseri İngiliz hükümetinin Amerika ile yaptığı toplumsal sözleşmeyi ihlal ettiğini ve devrimi kışkırttığını iddia etti.
- 1776 Adam Smith *Milletlerin Zenginliği* adlı eserinde kişisel çıkarın, gönüllü mübadelenin, serbest ticaretin ve işbölümünün nasıl ekonomik gelişme sağladığını gösterdi.
- 1776 Amerika, İngiliz hükümetinin, vatandaşlarının 'vazgeçilmez haklarını' ihlal ettiği gerekçesiyle bağımsızlık ilan etti.
- 1780 John Adams'ın Massachusetts Anayasası, kuvvetler ayrılığını kutsadı: 'Sonsuza dek yasaların devleti olmalıdır; kişilerin değil.'
- 1785 *Ahlâkın Metafizik Temeli (Groundwork for the Metaphysics of Morals)* adlı eserinde Immanuel Kant, 'kategorik imperatifin' ana hatlarını ortaya koydu ve insanların amaçların araçları olarak değil, kendiliğinden amaçlar olarak muamele görmeleri gerektiğini savundu.
- 1789 Birleşik Devletler Anayasası yürürlüğe girdi. Kuvvetler ayrılığı ve sınırlı devleti içerdi.
- 1789 Fransa'nın devrimci hükümeti İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi'ni yayınladı. Zarar vermeme kuralını, davaların kanunlara uygun görülmesi ilkesini, mülkiyet hakkı ve

vicdan özgürlüğünü savundu; ancak bu ilkeler kısa sürede terk edildi.

- 1791 Din, konuşma, serbest toplanma özgürlüğü, özgür basın, silah taşıma hakkı ve haksız tutuklanmama ve alıkonmama gibi temel hakları sıralayan Birleşik Devletler Haklar Bildirgesi onaylandı.
- 1833 İngiliz İmparatorluğu'nun birçok parçasında, klasik liberallerin aktivizmi, köleliğin terk edilmesini sağladı.
- 1838 Buğday üzerindeki korumacı ithalat vergilerinin kaldırılması için, Richard Cobden ve John Bright Tahıl Ticareti Kanunu Karşıtı Birliği kurdular.
- 1843 James Wilson tarafından kurulan *The Economist*, serbest ticaretin ve özgürlükçü devletin savunucusu hâline geldi.
- 1843 İngiliz İmparatorluğu'nun tamamında kölelik kaldırıldı.
- 1846 Tahıl Ticareti Kanunu kaldırıldı.
- 1849 Frédéric Bastiat *Hukuk* adlı eserinde hayat, mülkiyet ve özgürlüğün doğuştan gelen haklar olduğunu ve bu hakları ihlal eden devlet ve yasaların gayrimeşru olduğunu savundu.
- 1851 *Sosyal Statik (Social Statics)*'te Herbert Spencer, devletin hayat ve bireylerin mülkiyetini korumakla sınırlı olduğuna yönelik evrimci bir yaklaşım ortaya koydu.
- 1859 John Stuart Mill, özgürlüğün klasik savunusu olan *Hürriyet Üstüne* adlı kitabını yayınladı.
- 1927 Ludwig von Mises, *Liberalizm (Liberalismus)* adlı, klasik liberalizmin ilkelerini tekrardan ileri sürdüğü eserini yayınladı. Eser, 1962'ye kadar İngilizce'ye çevrilmedi.
- 1943 Ayn Rand, kendi kendini gerçekleştirmenin güçlü bir savunusu olan felsefi romanı *Hayatın Kaynağı (The Fountainhead)*'ni yayınladı.

- 1944 F. A. Hayek, totaliterizmin kaynağının nasıl merkezi planlama olduğunu ve bunun cebirle nasıl desteklendiğini gösterdiği *Kölelik Yolu* adlı kitabını yayınladı.
- 1945 *Açık Toplum ve Düşmanları (The Open Society and Its Enemies)*'nda Karl Popper, ütopyacı toplumsal mühendisliğe karşı çıkararak farklı fikirler ve kademeli değişimle açık toplum fikrinin çerçevesini çizdi.
- 1947 Avrupa ve Amerika'dan klasik liberal düşünürler Mont Pelerin Topluluğu'nun ilk toplantısı için İsviçre'de bir araya geldiler.
- 1957 Ayn Rand, oldukça etkili olan *Atlas Silkindi (Atlas Shrugged)* adlı eserini yayınladı ve mülkiyeti yaratmada, bireysel çabanın hayati önemini ileri sürdü.
- 1958 İki Özgürlük Kavramı (Two Concepts of Liberty) adlı makalesinde Isaiah Berlin, negatif ve pozitif özgürlüğü birbirinden ayırarak pozitif özgürlüğün ideologlar tarafından kötüye kullanıma açık olduğunu savundu.
- 1960 F. A. Hayek, klasik liberal bir toplumun köklerini, ilkelerini ve kurumlarını anlattığı *Özgürlüğün Anayasası* adlı eserini yayınladı.
- 1962 *Rızanın Hesabı* adlı eseriyle James M. Buchanan ve Gordon Tullock siyasî karar verme sürecinde kişisel çıkarın sorunlarına işaret ettiler.
- 1962 Milton Friedman *Kapitalizm ve Özgürlük* adlı eserini yayınladı. Serbest piyasaları, değişken takas oranlarını, negatif gelir vergisini, eğitim kuponlarını ve döneminin radikal sayılabilecek diğer fikirlerini savundu.
- 1973 Robert Nozick, özgürlüğün güçlü bir savunusu olan *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı eseriyle yeniden dağıtımcı vergilerin kişisel mülkiyete saldırı olduğunu iddia etti.

- 1980 Milton Friedman'ın *Tercih Özgürlüğü* adlı TV dizisi klasik liberal fikirleri yeni ve daha geniş bir kitleye taşıdı.
- 1988 F. A. Hayek, *Ölümcül Kibir* adlı eserinde insan toplumunun kendiliğinden doğan düzeninin, hiçbir tekil planlamacının anlamasının ve yönetebilmesinin mümkün olmadığı ölçüde karmaşık olduğunu açıkladı.
- 1989 Berlin Duvarı'nın çöküşü, Sovyet Blokunun merkezî planlamasının geriliğini ve toplumsal problemlerini ortaya çıkardı.

İleri Okumalar

Giriş Niteliğindeki

- Ashford, N. (2013) *Principles for a Free Society*. Stockholm: Jarl Hjalmarson Foundation. - Özgür toplum ve serbest ekonominin üzerine inşa edildiği ilkelerin kısa ve doğrudan açıklaması.
- Butler, E. (2011) *The Condensed Wealth of Nations*. London: Adam Smith Institute. - Adam Smith'in klasik liberal ekonomi ve etiğinin özeti.
- Butler, E. (2013) *Foundations of a Free Society*. London: Institute of Economic Affairs. - Özgürlük, haklar, hoşgörü, hukukun üstünlüğü ve sınırlı devlet gibi özgür toplumu belirleyen merkezî ilkelerin kolay bir özeti.
- Friedman, M. with Friedman, R. D. (1962) *Capitalism and Freedom*. Chicago, IL: University of Chicago Press. - Radikal politika önerileriyle, özgür toplum ve serbest ekonomi üzerine klasik bir çerçeve eser.
- Friedman, M. and Friedman, R. D. (1980) *Free to Choose*. New York: Harcourt Brace Jovanovich. - Aynı isimli televizyon dizisinden esinlenen özgür toplum savunusu.
- Hannan, D. (2013) *How We Invented Freedom and Why It Matters*. London: Head of Zeus. - Anglo-Sakson dönemden günümüze kadar klasik liberal fikirlerin izini süren bir ustalık eseri.

- Palmer, T. G. (2011) *The Morality of Capitalism*. Arlington, VA: Students for Liberty and Atlas Foundation. – Klasik liberal ahlâk, işbirliği, ilerleme, küreselleşme ve kültür üzerine kısa bir denemeler derlemesi.
- Palmer, T. G. (ed.) (2013) *Why Liberty*. Arlington, VA: Students for Liberty and Atlas Foundation. – Liberteryen ve klasik liberal temalar üzerine denemeler derlemesi.
- Palmer, T. G. (ed.) (2014) *Peace, Love, and Liberty*. Ottawa, IL: Jameson Books. – Sosyal ve ekonomik özgürlüğün uluslararası barışa nasıl katkı sağladığına yönelik kısa ama geniş bir denemeler serisi.
- Pirie, M. (2008) *Freedom 101*. London: Adam Smith Institute. – Her bir sayfada serbest ekonomi ve özgür toplum karşıtı, toplam 101 argümanın yürütüldüğü bir kitap.
- Wellings, R. (ed.) (2009) *A Beginner's Guide to Liberty*. London: Adam Smith Institute. – Piyasaların, mülkiyet haklarının, özgürlük, devlet başarısızlığı, yasaklar ve devletsiz refahın ne olduğunu açıklayan doğrudan bir kitap.

İncelemeler

- Butler, E. (2011) *Milton Friedman: A Concise Guide to the Ideas and Influence of the Free-Market Economist*. Petersfield: Harriman House. – Ünlü klasik liberal iktisatçıların ekonomik ve toplumsal fikirlerine kolay bir giriş kitabı.
- Butler, E. (2012) *Friedrich Hayek: The Ideas and Influence of the Libertarian Economist*. Petersfield: Harriman House. – Kendiliğinden doğan düzen fikrinin modern dönemdeki en büyük katkı sağlayıcılarından biri olan klasik liberal siyaset bilimci Hayek üzerine kolay bir giriş kitabı.
- Butler, E. (2012) *Public Choice – A Primer*. London: Institute of Economic Affairs. – Devlet başarısızlığının, demokratik sistemlerde kişisel çıkar problemlerinin ve anayasal sınırlamaya ilişkin savununun kısa bir açıklaması.
- Cranston, M. (1967) "Liberalism". In *The Encyclopaedia of Philosophy* (ed. P. Edwards), pp. 458–461. New York: Macmillan and the Free Press.
- Kukathas, C. (2003) *The Liberal Archipelago*. Oxford University Press. – Farklılık, çokkültürcülük ve azınlık haklarının güçlü bir savunusu.
- Meadowcroft, J. (ed.) (2008) *Prohibitions*. London: Institute of Economic Affairs. – Farklı birçok yaşam tercihi üzerindeki devlet kontrolüne karşı güçlü bir argümanlar seti.

Smith, G. H. (2013) *The System of Liberty: Themes in the History of Classical Liberalism*. Cambridge University Press. – Düzen, adalet, haklar, anarşi ve devletin rolü gibi çeşitli anahtar meseleler üzerine klasik liberallerin farklı görüşleri ve tarihsel çerçeve.

Klasik Metinler

Bastiat, F. (2001) [1849] *Bastiat's 'The Law'*. London: Institute of Economic Affairs. – Fransız siyasetçi ve yazar Bastiat'ın klasik liberal fikirler üzerine klasik manifestosu.

Berlin, I. (1969) "Two Concepts of Liberty". In *Four Essays on Liberty*. Oxford University Press. – Pozif ve negatif özgürlük ayrımının yapıldığı makale.

Hayek, F. A. (1944) *The Road to Serfdom*. London: Routledge. – Merkezî planlama ve sınırlandırılmamış devletin tehlikelerini ortaya seren klasik bir savaş zamanı eseri.

Hayek, F. A. (1960) *The Constitution of Liberty*. London: Routledge. – Özgür toplumun üzerine kurulduğu ilkelerin ve klasik liberal fikirlerin kaynağının izini süren büyük bir eser.

Hayek, F. A. (1988) *The Fatal Conceit* (3 volumes). Chicago, IL: University of Chicago Press. – Kendiliğinden toplumsal ve ekonomik düzenlerin altında yatan ilkelerin ve bu ilkeleri, merkezî olarak planlama çabalarına karşı savunmanın manifestosu.

Hazlitt, H. (1946) *Economics in One Lesson*. New York, NY: Harper & Brothers. – Birçokları tarafından halâ el üstünde tutulan, klasik liberal ekonomi üzerine en iyi giriş.

Locke, J. (1960) [1689] "The Second Treatise of Government". In *Two Treatises of Government* (ed. P. Laslett), pp. 283–446. Cambridge University Press. – Sözleşmecî ve sınırlı devlet fikrinin ve insanların sözleşmeyi ihlal eden hükümeti devirme hakkının felsefî haklılaştırılması.

Mill, J. S. (2008) [1859] *On Liberty*. In *On Liberty and Other Essays* (ed. J. S. Mill). Oxford University Press. – Özgürlük, zarar vermeme prensibi, ifade özgürlüğü, sınırlı devlet, doğal adalet ve hoşgörü meseleleri üzerine klasik bir metin.

Popper, K. (1945) *The Open Society and Its Enemies*. London: Routledge. – Özgür toplumun felsefî bir savunusu ve toplumu tümünden tasarlama girişimlerinin yıkıcı bir eleştirisi.

Seçme Web Sayfaları

Adam Smith Institute blog – güncel siyasi, sosyal ve ekonomik konular üzerine klasik liberal bakış açılarının hızlıca güncellendiği bir blog: <http://www.adamsmith.org/blog/>

Cato Institute – araştırma ve medya yorumlarıyla özgürlük felsefesini yaymaya çalışan Washington merkezli öncü bir düşünce kuruluşu: <http://www.cato.org>

IEA TV – IEA'nin güncel meseleler, araştırmalar, kitaplar ve faaliyetler üzerine kısa videolarının yayınlandığı blog: <http://www.iea.org.uk/tv>

Learn Liberty – Beşeri Araştırmalar Enstitüsü (Institute for Humane Studies)'nin iktisada, siyasete, hukuka, tarihe ve felsefeye klasik liberal açıdan baktığı videoların yayınlandığı blog: <http://www.learnliberty.org/videos/>

Liberty League – özgürlük yanlısı fikirlerin öğrenciler ve genç profesyoneller arasında yayılmasını amaçlayan, Birleşik Krallık'ın en büyük yıllık serbest piyasa konferansını düzenleyen kuruluş: <http://uklibertyleague.org>

Mercatus Center – akademi ve gerçek dünya meseleleri arasındaki kopukluğu düzeltmek üzere öğrencileri eğitmek, araştırma üretmek ve toplumsal sorunlara çözüm bulmak üzere çalışan kuruluş: <http://mercatus.org>

Online Library of Liberty – Liberty Fund'ın, klasik liberaller tarafından yayınlanan anahtar kitap ve makalelerinin derlendiği oldukça büyük kaynak: <http://oll.libertyfund.org>

Reason Foundation – piyasa fikirleri ve politika araştırmaları üzerine seçkin bir dergi yayınlayan ABD'li düşünce kuruluşu: <http://reason.org>

Students for Liberty – dünya çapında 100.000'in üzerinde öğrenciyi ve 1.350'den fazla grubu temsil eden özgürlük taraftarı öğrenci grupları ağı: <http://studentsforliberty.org>

ÖZGÜR TOPLUMUN TEMELLERİ

Eamonn Butler

Çeviren: Hakan Şahin

1. Baskı, Haziran 2016

ISBN: 978-605-9823-09-8

13x19 cm | 205 sayfa

- ◆ Özgürlük refah yaratır. İnsandaki kabiliyetleri, keşif ve yenilik becerisini açığa çıkararak servetin yoktan yaratılmasını sağlar. Özgürlüğü benimseyen toplumlar zenginleşir, benimsemeyenler ise yoksul kalırlar.
- ◆ Özgür bir toplumda insanlar, daha az özgür olan toplumlardaki elit zümrelerin yaptığı gibi başkalarını istismar ederek zengin olmazlar. Zira başkalarını yoksullaştırarak zengin olamazlar. Ancak başkalarına istedikleri şeyleri sağlayarak ve insanların yaşam kalitesini artırarak zengin olabilirler.
- ◆ Özgür toplumların ekonomik canlılığından en çok istifade edenler yoksullardır. Özgür toplumlar ekonomik açıdan özgür olmayan toplumlara kıyasla daha eşittirler. En özgür toplumlarda yaşayan yoksul insanlar birkaç yıl öncesine kadar hayal dahi edemedikleri lükslerden, özgür olmayan toplumlarda ancak yöneten elitlerin yararlanabildiği lükslerden yararlanırlar.
- ◆ Devletlerin, zenginliği ve gelirleri eşitlemeye yönelik girişimleri ters bir etki yaratmaktadır. Çok çalışmayı ve yatırımı özendiren unsurları yok ederek toplumun tamamının üretkenliğini canlandıracak sermayeyi oluşturma konusunda müteşebbislerin cesaretini kırmaktadır.
- ◆ Devletin özgür bir toplumda çok sınırlı bir rolü vardır. Devlet, adaleti tesis ve temin ederek vatandaşların zarara uğramasını önlemek için vardır. Devlet, suni bir eşitliği dayatamaz ve sadece bazı insanlar onaylamıyor diye belli faaliyetleri yasaklayamaz. Yöneticiler şahsi menfaat elde etmek ve yakınlarını kayırmak için vatandaşları istismar edemez ve güçlerini kişisel düşmanlarına karşı kullanamazlar.

Özgürlüğün Kitaplığı İnternette...

www.liberte.com.tr

